

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

**УРОКИ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ
УКРАЇНИ
10 клас
Ч.ІІІ.**

Навчально-методичний посібник для вчителів

Черкаси
2013

Автори: Творча група вчителів художньої культури у складі **Шендрик Алли Василівни**, учителя образотворчого мистецтва та художньої культури Городищенської ЗОШ I-III ступенів № 3 Городищенської райради; **Большакової Ольги Вікторівни**, учителя музичного мистецтва та художньої культури Ватутінської спеціалізованої школи I-III ступенів № 1 Ватутінської міськради; **Кріт Людмили Анатоліївни**, учителя образотворчого мистецтва та художньої культури Городищенської ЗОШ I-III ст. № 1 Городищенської райради; **Петлюшенко Любові Олександрівни**, учителя Білоусівського НВК «ЗОШ I-III ступенів – ліцей Драбівської райради; **Сейкел Оксани Федорівни**, учителя Чигиринської ЗОШ №1 ім. Б. Хмельницького Чигиринської райради; **Дриги Майї Володимирівни**, учителя художньої культури Медведівської ЗОШ I-III ст. ім. Максима Залізняка Чигиринської райради; **Біняш Тетяни Василівни**, учителя образотворчого мистецтва Канівської ЗОШ I-III ступенів Канівської міської ради; **Рак Сергія Олександровича**, учителя історії Топільнянського навчально-виховного комплексу «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I – III ступенів» Шполянської районної ради; **Прісич Наталії Михайлівни**, учителя художньої культури Шевченківської спеціалізованої школи-інтернату з поглибленим вивченням предметів гуманітарно-естетичного профілю Черкаської облради; **Удовенко Наталії Григорівни**, учителя художньої культури Чернобаївської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 Чернобаївської райради; **Атаманюк Тамари Вікторівни**, учителя Ватутінської загальноосвітньої школи I-III ступенів №6 Ватутінської міської ради; **Голубки Тетяни Олексіївни**, учителя Шебельниківського НВК Золотоніської райради; **Кріт Людмили Анатоліївни**, учителя Городищенської ЗОШ I-III ст. № 1 Городищенської райради; **Курової Марії Миколаївни**, учителя художньої культури Цибулівської ЗОШ I-III ступенів Монастирищенської районної ради; **Волошиної Ніни Петрівни**, учителя художньої культури Кам'янської ЗОШ I-III ступенів Кам'янської районної ради; **Слсукової Ольги Валентинівни**, учителя художньої культури Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради; **Теслюк Ольги Василівни**, учителя художньої культури Кочубіївської ЗОШ I-III ступенів Уманської районної ради; **Кускової Лариси Павлівни**, учителя художньої культури Черкаської ЗОШ I-III ступенів № 32 Черкаської міської ради; **Дідук Людмили Тиміфіївни**, учителя художньої культури Мокрокалігирської ЗОШ I-III ступенів Катеринопільської райради; **Терещенко Тетяни Вікторівни**, учителя художньої культури Золотоніської спеціалізованої школи №2 інформаційних технологій Золотоніської міської ради; **Кондратюк Наталії Вікторівни**, учителя образотворчого мистецтва та художньої культури Христинівської спеціалізованої школи I-III ст. №1 ім. О. Є. Корнійчука, Христинівської райради; **під керівництвом Гловацького С.В.**, методиста Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради.

Рецензенти:

Назаренко Г.А., кандидат педагогічних наук, проректор з наукової роботи Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради;

Колесник А.Ю., заступник директора з навчально-виховної роботи Черкаської спеціалізованої школи I-III ступенів № 20 Черкаської міської ради.

ЗМІСТ

Зміст	3
Гловацький С.В. Передмова.	5
Гловацький С.В. Методичні рекомендації щодо викладання художньої культури України, 10 клас.	7
Оновлена програма з художньої культури світу, 10 клас (17 годин (0,5 годин на тиждень), 1 година-резервний час)	10
Орієнтовне календарно-тематичне планування уроків з художньої культури світу в 10 класі з навчальним навантаженням (35 год., 1 год. на тиждень, із них 1 год. – резервний час). Рівень стандарту.	13
Орієнтовне календарно-тематичне планування уроків з художньої культури світу в 10 класі з навчальним навантаженням 17 годин (0,5 годин на тиждень), вчитка годин за I семестр, 1 година-резервний час).	22
Орієнтовне календарно-тематичне планування уроків з художньої культури світу в 10 класі з навчальним навантаженням 17 годин (0,5 годин на тиждень), вчитка годин на навчальний рік (уроки через тиждень), 1 година-резервний час)	30
РОЗДІЛ I. ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА УКРАЇНИ ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО КІНЦЯ XVI СТОЛІТТЯ.	
Шендрик Алла Василівна. Урок -1. Зразки образотворчого мистецтва трипільської та скіфської культур, мистецтво грецьких міст Пн. Причорномор'я. Художня культура Київської Русі. Мистецтво книжкової мініатюри. Художня культура польсько – литовської доби.	40
Большакова Ольга Вікторівна. Урок-2. Зразки образотворчого мистецтва Трипільської та скіфської культури. Мистецтво грецьких міст Північного Причорномор'я	47
Кріт Людмила Анатоліївна. Урок -3. Зразки образотворчого мистецтва Трипільської та скіфської культури. Мистецтво грецьких міст Причорномор'я.	57
Петлюшенко Любов Олександрівна. Урок -4. Зразки образотворчого мистецтва Трипільської та скіфської культури. Мистецтво грецьких міст Північного Причорномор'я.	67
Курова Марія Миколаївна. Урок -5. Художня культура Київської Русі: архітектурні споруди, монументальний живопис (фрески, мозаїка), іконопис, книжкова мініатюра. Художня культура польсько – литовської доби.	72
Біняш Тетяна Василівна. Урок -6. Художня культура Київської Русі: архітектурні споруди, монументальний живопис (мозаїка. Фреск). Ікони Київсько Русі за межами України. Мистецтво книжкової мініатюри.	87
Сейкель Оксана Федорівна. Урок -7. Музична культура:(Первісні музичні інструменти. Музична культура східних слов'ян, античних міст Північного Причорномор'я. Музична культура Київської держави: народна, придворно-світська, церковна. Давньоруські музиканти, музичні інструменти. Народна творчість: епос, календарно-обрядові та родинно-обрядові пісні. Обрядовий пратейтр. Мистецтво скоморохів)	104
Дрига Майя Володимирівна. Урок -8. Первісні музичні інструменти. Музична культура античних міст та Північного Причорномор'я. Музична культура Київської держави.	116
РОЗДІЛ II. ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА XVIII СТОЛІТТЯ.	
Кондратюк Н.В. Урок -9. Художня культура козацької доби. Стиль бароко в українському мистецтві.	127
Терещенко Тетяна Вікторівна. Урок -10. Художня культура козацької доби. Стиль	

бароко в українському мистецтві. Будівництво в Києві (Андріївська церква, Маріїнський палац), Львові (собор св. Юра), на Тернопільщині (Почаївська лавра), Чернігівщині, Полтавщині. Іконопис (козацькі “Покрови” та ін.). Портретний живопис. Народна картина «Козак Мамай». Мистецтво гравюри. 135

Рак Сергій Олександрович. Урок -11. Народна картина «Козак Мамай». 153

РОЗДІЛ III. УКРАЇНСЬКА ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА ХІХ СТОЛІТТЯ.

Тесля Світлана Василівна. Урок -12. Думи та історичні пісні. Мистецтво кобзарів та лірників. Творчість Г.С.Сковороди. 160

Прісич Наталія Михайлівна. Урок -13. Архітектура та скульптура (І.Мартос, Л.Позен, Г.Вітвер, В.Городецький). та ін.). Палацово-паркові комплекси. 166

Удовенко Наталія Григорівна. Урок -14. Архітектура та скульптура (І. Мартос, Л. Позен, В. Городецький та ін.). Палацово – паркові комплекси. 173

Кондратюк Н.В. Урок -15. Значення творчості С. Гулака-Артемовського, М. Калачевського, М. Вербицького в розвитку національної музики. Історія створення твору “Ще не вмерла Україна”. 187

Теслюк Ольга Василівна. Урок -16. Микола Лисенко – основоположник національної композиторської школи в Україні. Музична творчість, виконавство та освіта. 191

ЧудіновичЛілія Михайлівна. Урок -17. М.В.Лисенко – основоположник національної композиторської школи в Україні 202

РОЗДІЛ IV. УКРАЇНСЬКА ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА ХХ СТОЛІТТЯ.

Кондратюк Н.В. Урок -18. Розвиток драматургії і театру 70-90 р.р. 19ст. Створення професійного театру. Труппа корифеїв та їх діяльність театру. Труппа корифеїв та їх діяльність. 217

Єлсукова Ольга Валентинівна. Урок -19. Образотворче мистецтво. Український авангард. Архітектура і скульптура. 222

Атаманюк Тамара Вікторівна. Урок -20. Образотворче мистецтво та графіка ХХ століття. 231

Атаманюк Тамара Вікторівна. Урок -21. Декоративно-прикладне мистецтво. Регіональні центри народних промислів України. 238

Дідук Людмила Тимофіївна. Урок -22. Декоративно-прикладне мистецтво та народні художні промисли. 246

Дідук Людмила Тимофіївна. Урок -23. Хорова музика, вокально-симфонічна і симфонічна музика (Л.Ревуцький, Б.Лятошинський. С.Людкевич, М.Скорик, Є.Станкович та ін.). Камерні жанри вокальної та інструментальної музики. Напрями популярної музики. Музичне виконавство. 264

Голубка Тетяна Олексіївна. І Урок -24. Ігровий кінематограф України. Світове значення творчості О. Довженка. Поетичне кіно 273

Кріт Людмила Анатоліївна. Урок -25. Фольклор – основне джерело розвитку української анімації. Комедійний «козацький» серіал В. Дахна. Документальний та науково-популярний кінематограф. 281

Волошина Ніна Петрівна. Мистецькі кросворди. 290

Урок -11

Рак Сергій Олександрович,
учитель історії Топильнянського
навчально-виховного комплексу
«Дошкільний навчальний заклад –
загальноосвітня школа I – III ступенів»
Шполянської районної ради

Тема уроку. Народна картина «Козак Мамай»

Мета: ознайомити учнів з походженням картини «Козак Мамай», дослідити елементи композиції картини та їх символіку, з'ясувати роль образу козака Мамаєя;

поглибити знання учнів про українську живописну творчість XVII – XVIII століття, розвивати навички дослідницької діяльності;

формуванню інтересу до української народної живописної спадщини, виховувати патріотизм.

Оснащення: репродукції картин «Козак Мамай», презентація PowerPoint

Тип уроку: урок засвоєння нових знань.

Зміст роботи

I. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель. Загадковий, оповитий легендами, улюблений для українців, страшний для ворогів образ в українському мистецтві – образ козака Мамаєя.

Оповіді про козака Мамаєя можна зустріти серед народних легенд, переказів, примовок. Та чи не найкраще його образ відтворений у народному живописі: в оксамитовому жупані, сап'янових чоботях та синіх шароварах; кругла поголена голова з хвацько закрученим за вухо «оселедцем», довгі вуса, чорні брови, карі очі, тонкий ніс, рум'яні щоки – перед вами портрет красеня-молодця, яким він склався в народній уяві.

У багатомістовому історичному поступові цей загадковий образ виявився духовним символом українців, уособленням звитязницьких ідеалів народу, його світоглядних орієнтирів. Набувши значного поширення в Україні у XVII – XIX ст., народна картина "Козак Мамай" освячувала мало не кожен український дім, утворювала своєрідний сакральний комплекс разом із традиційними іконописними образами. Жодному іншому творові давнього українського народного малярства не судилося прожити таке довге життя в багатьох варіантах, повтореннях, копіях. У чому ж причина життєздатності картини? Яку інформацію зберігає вона в іконографічних площинах? І що спричинило перетворення її на національний символ, на викристалізовану віками думу українського народу про етнічну сутність?

II. Оголошення теми, мети, епіграфу уроку. (Слайд 1, 2, 3)

*“Хоч дивись на мене, та не вгадаєш,
Відкіль родом, як зовуть, нічирк не скажеш.
Коли трапилось комусь у степах гуляти,
Той може прізвище, ім'я моє угадати”...*

Робота з епіграфом.

Як ви розумієте висловлювання, взяте за епіграф?

Учитель. Картини з зображенням козака Мамаєя малювали на полотні, на стінах будівель, віконцях, кахлях, скринях, посуді, вуликах і навіть на дверях яскравими, соковитими фарбами часто з написом: «Я козак Мамай, мене не займай». Це свідчило про доброту, незалежність та веселу вдачу хазяїв господи. Згадані малюнки, що дійшли до нашого часу, не тільки вдало прикрашали домівку, а й розповідали про смаки та світогляд хазяїв. Нерідко зображення запорожця набувало значення оберега, охоронця житла, господи селянина.

III. Вивчення нового матеріалу.

Походження «Козака Мамаю»

Учитель. Нерозв'язаною залишається проблема походження картин «Козак Мамай». Деякі дослідники походження образу ведуть ще з трипільських часів IV – III тисячоліття до нашої ери, значна частина дослідників вважає що формування даного образу відбувається у скіфські часи VII – IV ст. до н.е. Нерідко Мамай порівнюють з Буддою. Та й саме ім'я має неслов'янське походження. Тюркською “мамай” означає – ніхто, ніяк, без імені, порожнеча. Тюрки вірили, що за душу людини борються добро і зло. І знаходять цю людину за іменем. Якщо ж людина не має імені – злим силам вона не підвладна. Оця суб'єктивна невизначеність посилює враження, бо один усамітнений козак уже виступає в ролі образу всіх українців. Він ніхто – і водночас єдиний для всіх. Загальні риси композиції і головного образу, побутування їх впродовж кількох століть на українських землях дають підстави вважати ці твори традиційними народними картинами. Їх існує кілька варіантів. Але у всіх випадках основою композиції завжди є постать козака, який сидить "по-східному", тобто з підібганими під себе ногами. Перші відомі зразки «Мамаю» сягають ранньої козаччини, особливо популярним зображення стає у XVII – XVIII столітті. (Слайди 4, 5, 6).

Образи символи на картині та елементи композиції

(На екрані картина Козак Мамай (Слайди 7 – 12). Учні отримують індивідуальні або в групах завдання характеризувати відповідні образи та елементи композиції з допомогою довідкового матеріалу.)

Завдання 1. Образ козака.

Центральним образом картини є сам козак Мамай. Козак у думках і помислах українців уособлював народну силу духу, незламність волі в святій борні з поневолювачами. Зображення козака на народних картинах в час, коли Запорозького Війська вже не існувало, сприймалося як своєрідний пам'ятник героїчному минулому українського народу. У народі козака вважали чаклуном, характерником, який з'являвся до простого люду в найскрутніші хвилини життя, щоб допомогти мудрим словом чи відвагою, любов'ю чи співчуттям. Для козака, селянина "Козак Мамай" – це той поборець темних сил, що і Юрій Змієборець, хоча вже і не на коні зі списом у руці, як це було на поширених у той час іконах. Адже і святий Юрій, і козак своєю звитягою виборювали щастя і добробут людей.

Постать козака завжди займає домінуюче місце і, завдяки пірамідальній побудові, має вигляд врівноважений і монументальний. Найчастіше вона розміщена в центрі полотна, рідше – зміщена ліворуч чи праворуч.

Може видатися дивним, що народного героя, козака-воїна, зображували не в запеклій сутичці з ворогом, а в мить перепочинку, таким собі умиротвореним і замріяним. Однак саме в цьому зовнішньому спокої і криються глибокі душевні переживання козака, його внутрішня духовна міць. Уже чимало років він не розлучається зі своєю шаблею, боронячи батьківський край від заклятих ворогів. Коли ж випадає вільна хвилина, сідає під дубом, кладе осторонь зброю і одній лише бандурі, "подрузі вірній", довіряє тужливі думи.

Образ козака на картинах – то велична, викристалізована віками дума народу про свою глибинну і сокровенну сутність. Народ стомився від постійних воєн, від розорень і спустошень, що перетворювали квітучий край на жадливу пустку. Зазнавши багато горя й лиха, він прагнув миру та вільної праці. Миролюбний характер народу й персоніфікує образ козака-бандуриста

Завдання 2. Кобза на картині.

Козака Мамай завжди малювали з [кобзою](#), що є символом співучої душі народу. Музичний інструмент відкладено, або він перебуває в руках козака. Якщо постать козака уособлює в собі не лише запорозьке козацтво, а й увесь народ, який піднявся на жорстоку січ, то бандура в руках героя символізує надзвичайну пісенність і добру вдачу українців. Але, як відомо, кобзарі не тільки розважали своїми піснями. Не випадково бандуристів

боялися і ненавиділи вороги українства. Так, відомо, що шляхетський суд у Кодні в 1770 році (після придушення Коліївщини) скарав на смерть трьох бандуристів, бо вони козакам «на бандурі грали», а отже закликали український народ до непримиренної боротьби з гнобителями. Тому кобза в руках «Козака Мамає» не просто музичний інструмент, це один із священних атрибутів, або ж клейнодів, завдяки якому він досягав поставленої мети. Під багатьма народними картинами «Козака Мамає» є надпис: «Сидить козак у кобзу грає, що замислить, то все має...».

Завдання 3. Зображення дерева.

Обов'язковим елементом композиції є зображення дерева, переважно дуба, у тіні якого відпочиває козак. А. Скальковський пов'язував його появу на картинах з переказами про реальне існування "дуба Мамає" в Чигиринському повіті, під яким цей гайдамака буцімто ховав свої скарби. Дуб символізує могутність українського народу

Найчастіше дерево намальоване збоку картини (ліворуч або праворуч) і не повністю, а лише частково (частина стовбура і одна-дві розлогі гілки). Це робилося малярами свідомо і

для того, щоб зосередити увагу на головному персонажеві твору. Дуже рідко дерево розміщене в центрі полотна, позаду козака.

Скарані на смерть вороги, які звисають з дуба, – поширений сюжетний елемент картини "Козак Мамай" – набувають символічного значення перестороги, грізного попередження всім нападникам і запродавцям, кожному, хто зазіхне на свободу й незалежність українців.

Завдання 4. Кінь, зброя на картині

Невід'ємною частиною композиції є кінь, прив'язаний до списа (ратища) чи дерева. Кінь на картині символізував народну волю. Його зображено невеликим, порівняно з фігурою козака, без дотримання правильних пропорцій, часто він нагадує керамічну іграшку. Здебільшого на картинах зустрічається повнофігурне зображення коня, рідше — фрагментарне, затулене постаттю козака.

Українці завжди були готові "освятити шаблі", щоб захистити могили прадідів, свою рідну землю. Символом цього є розкладена довкола козака зброя. Відоме козацьке правило, звичай: в часи нетривалих зупинок ніколи не відкладати далеко зброю, не розсідлувати коня. Потрібно це було для того, щоб вороги не змогли застати козаків зненацька. Те ж саме бачимо і на картинах, які красномовно засвідчують постійну готовність козацтва піднятися на захист свого краю. Шабля також є символом військової доблесті, відваги лицаря.

Часто на малюнках ми бачимо зображення списа з прапорцем, козацького штофа і чарки. Це були речі, пов'язані зі смертю козака – спис ставили на місці поховання, штоф і чарку клали в могилу – вони нагадували про скороминущість життя та козацьку долю, в якій загроза смерті в бою була повсякденною реальністю.

Підсумки роботи учнів заповнення схеми «Образи-символи картини «Козак Мамай» (Слайд 13).

Мамай – воїн характерник

(Слайди 14 – 15).

Розповідь учителя. За народними переказами козак Мамай був православним, мав дар цілювати хворих і ходити по воді, що давало право простим людям шанувати його як святого і вішати у хаті його образ поряд з образами інших святих.

Крім того Мамай є найбільш відомим образом козака характерника. (Характерник – чарівник, чаклун.) За переказами, майже всі козацькі гетьмани, кошові отамани і відомі полковники були характерниками. Серед них — Остап Дашкевич, Дмитро Байда-Вишневецький, Іван Підкова, Самійло Кішка, Северин Наливайко, Петро Сагайдачний, Максим Кривоніс, Іван Богун, Данило Нечай і найбільший характерник з них – Іван Сірко. За час свого отаманування – з 1659 по 1680 роки – Сірко брав участь у 55 битвах і скрізь

виходив переможцем, не рахуючи безлічі дрібних сутичок з ворогами, не занесених до [літописів](#) і виграних ним. Козаки вірили, що він знає наперед про те, хто з ним збирається воювати, що під час бою може перекинутися на [хорта](#), [вовка](#) чи [яструба](#) або заклясти вороже військо. Багато хто з сучасників зазначав наявність козацьких чаклунів і у війську [Богдана Хмельницького](#). Серед здібностей характерників було вміння зупиняти кров, заговорювати біль, ловити [кулі](#) голими руками, ходити по воді та вогню, годинами знаходитися під водою, ставати невидимим, [гіпнотизувати](#), з'являтися в кількох місцях одночасно та викликати панічний жах у ворогів, що спричиняло панічну втечу їх з поля бою. Також такі козаки могли бачити майбутнє, події, що відбувалися за сотні кілометрів в інших краях, впливали на свідомість людей, неживу природу, лікували смертельні рани (навіть ставили на ноги мертвих!), знаходили [скарби](#), виходили сухими з води. Уміли характерники і керувати погодою – розганяти хмари або, навпаки, накликаючи дощ. Сильний дощ міг зволожити [порох](#), що робило [вогнепалу зброю](#) непотрібною. Також дощ міг перетворити поле бою на болото, в якому грузла важкоозброєна кіннота ворога.

Головною сутністю лицаря-відуна є відсутність страху перед видимою фізичною смертю, жертвність заради духовного сцілення та спасіння свого народу. Сам будучи безсмертним «Козак Мамай» є символом і одночасно оборонцем безсмертності національного духу.

III. Підсумки уроку.

Прослухайте казку про козака Мамаю, поміркуйте, які риси моральності українського народу висвітлені в ній.

Колись молодий козак спитав старого характерника козака Мамаю:

- Мамаю! Які були твої звичаї в роки молоді?

- Я слухав ліс, я дивився на зорі, я уникав таємниць, я мовчав у юрбі, я розмовляв з людьми, я був спокійний на бенкетах, я був гарячий в бою, я був відданий у дружбі, я був поблажливий до слабших, я був твердий з сильними. Я не був зарозумілий, хоча був сильний. Я не обіцяв нічого, хоча був багатий. Я не вихвалявся нічим, хоча був майстерний. Я не говорив погано про відсутніх. Я не проклинав, а хвалив. Я не просив, а давав. Бо тільки такі звичаї роблять юнака козаком.

- Мамаю, козаче, яким звичаям слідувати мені?

- Не смійся над старими, якщо ти молодий. Не смійся над бідними, якщо ти багатий. Не смійся над кульгавим, якщо ти швидконогий. Не смійся над сліпим, якщо ти зрячий. Не смійся над хворим, якщо ти здоровий. Не смійся над дурним, якщо ти мудрий. Не будь занадто розумним і занадто дурним. Не будь занадто самовпевненим і занадто сором'язливим. Не будь занадто гордим і занадто скромним. Не будь занадто балакучим і занадто мовчазним. Не будь занадто суворим і занадто добрим. Якщо будеш занадто розумним, від тебе будуть чекати занадто багато. Якщо будеш занадто самовпевненим, тебе будуть сторонитися. Якщо будеш занадто скромним, тебе не будуть поважати. Якщо будеш занадто балакучим, на тебе не будуть звертати уваги. Якщо будеш занадто мовчазним, до тебе не будуть прислухатись. Якщо будеш занадто суворим, тебе будуть сахатися. Якщо будеш занадто добрим, тебе розтопчуть.

- Мамаю, козаче, а які звичаї добрі для кошового отамана?

- Для отамана найкраще: твердість без гніву, наполегливість без суперечок, ввічливість без гордовитості. Нехай він береже давні козацькі звичаї, справедливо вершить суд, говорить істину, поважає сліпих кобзарів, молиться Богу. Отаману слід питати поради у мудрих, поважати давнину, дотримуватись законів, бути чесним з друзями, бути мужнім з ворогами, знати пісні та науки, вивчати мови, слухати старійшин, лишатися глухим до брехні. Нехай він буде суворим, але справедливим. Нехай він буде пристрасним, нехай він

буде милостивим, нехай він буде терпимим, нехай він буде наполегливим, нехай ненавидить брехню, нехай любить правду, нехай не пам'ятає зла, нехай не забуває добро, нехай у нього на бенкеті буде людей багато, а на таємній раді – мало. Нехай спілки його будуть міцні, нехай вимоги його будуть легкі, нехай ішення його будуть швидкі і ясні. Бо по цьому і впізнаються справжні козацькі отамани!

Заключне слово вчителя.

(Слайд 16).

Образ Козака Мамає лишається в свідомості українців ідеальним символом-архетипом волі й невмирущості національного духу. Воля – природне право народу жити на рідній землі своїм одвічним звичаєм, ідейна сутність українського козацтва й визначальна риса національного характеру. У багатовіковому історичному поступові цей загадковий образ виявився духовним символом українців, уособленням звияжницьких ідеалів народу, його світоглядних орієнтирів.

Використана література

Білецький П. Народні картини «Козаки – Мамаї»//Родовід. – 1997. – №2 (16). – С.32.

Звідки родом козак Мамає? // Інтернет – ресурс <http://volyn.rivne.com>

«Козак Мамає» — генетичний код нації. // Інтернет – ресурс <http://mamajeva-sloboda.ua>

Підбірка статей, присвячених картині «Козак Мамає». // Інтернет-ресурс <http://mamajeva-sloboda.ua>

Сіренко А. Заповіт козака Мамає. Казка. // Інтернет – ресурс <http://www.poetryclub.com.ua>

РОЗДІЛ ІІІ. УКРАЇНСЬКА ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА ХІХ СТОЛІТТЯ

Урок -12

Тесля Світлана Василівна,

учитель художньої культури Канівської
ЗОШ І-ІІІ ступенів № 4 Канівської райради

Тема: Думи та історичні пісні. Мистецтво кобзарів та лірників. Творчість Г.С.Сковороди.

Мета: Розкрити характерні ознаки народної творчості як засобу задоволення притаманної людині потреби у прекрасному і як органічний компонент її вірувань і світоглядних уявлень; з'ясувати особливості створення українських дум та історичних пісень; проповідувати найвищі людські цінності; осмислити значення творчості кобзарів і лірників у житті українського народу; виховувати почуття пошани до народної пісні; поглибити знання про життя і творчість Г.С.Сковороди; виховувати гордість за свій рідний край, народ; прищеплювати інтерес до духовної спадщини українців.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: пісні М.Чурай, збірка Г.С. Сковороди «Сад божественних пісень», портрет Г.С. Сковороди, електронна презентація.

Хід уроку

І. Організаційна частина

Оголошення теми та мети уроку.

II. Підготовка до сприйняття навчальної теми

Слово вчителя.

Народна творчість - це душа народу, його сутність, світобачення та першоджерело художньої культури. Це основа професійного мистецтва, єдність творчої діяльності людей.

Народна творчість проявляється як в словесній так і в матеріальній формі. Зокрема до матеріальних належить архітектура, декоративно-ужиткова творчість та малярство.

Народна архітектура різних областей України залежала від природних багатств, які були більш доступними у тій чи іншій місцевості. І відповідно до цього зводили українці дерев'яні, глиняні, очеретяні чи кам'яні будинки, прикрашаючи їх розписом чи різьбленням.

Декоративно-ужиткове мистецтво пов'язане з побутом та традиціями роду. Звідси така різноманітність в оздобленні речей: одягу, посуду, інструментів, меблів, керамічних та ювелірних виробів, іграшок та багато іншого.

Українці з давніх-давен прикрашали малярством інтер'єри своїх хат, печі, сволоки, обрамлення вікон і дверей, ікони, мисники, скрині. Основним орнаментальним мотивом були квіти.

Словесною формою народної творчості фольклор. До зразків фольклору належать пісні, казки, легенди, билини, думи, вертепи, загадки, прислів'я і приказки. Сьогодні мова піде про думи та історичні пісні. Це одна з найяскравіших сторінок українського фольклору, бо український народ співає душою. В думках і піснях ми чуємо героїчні оповіді про славне минуле нашої батьківщини, дізнаємось про історичні події, передані нам вустами очевидців, що є дуже важливим для нас українців, бо історичні джерела, які контролювалися режимами не завжди правдиві. Нехай з часом з'являлися незначні деталі чи нові сюжетні лінії та все ж істина дійшла до нашого покоління недоторканною. Правду про батьківщину Україну здатен зберегти і донести до наступних поколінь лише народ.

Зараз вже невідомо якою була перша українська пісня, хто її склав та вперше заспівав, адже це було так давно.

III. Вивчення нового матеріалу

Повідомлення учнів.

1. Думи та історичні пісні.

Віками українці творили сувору, мужню й водночас ліричну поезію - думи та історичні пісні, що відповідали прагненням, інтересам народу. Покликані до життя насущними проблемами тогочасної дійсності, ці твори через століття дають нам змогу всім серцем відчувати історію своєї рідної землі, глибше зрозуміти характер свого народу, збагнути принципівість, крицевість його життєвого кредо.

Морально чисті, щирі і прості українські пісні та думи, як складова частина сучасної пісенності, відіграють неоціненну виховну роль, вчать народної мудрості і краси. Українські пісні та думи, як високий вияв народного поетичного генія, набули широкої слави в світі.

Творцями пісень були різні люди - селяни, ремісники, козаки, лірники, кобзарі. Та народна пам'ять зберегла не всіх, а лише окремих. Такою була чарівна та загадкова українська поетеса Маруся Чурай, з творами якої ви познайомилися української літератури. Пригадаймо ці твори: «Засвіт встали козаченьки», «Віють вітри, віють буйні», «Летить галка через балку», «Ой, не ходи Грицю».

Основний пафос дум - оспівування ратних подвигів українського народу, проповідування здорової суспільної та сімейної моралі. Історична пісня, як і дума, збагачувалася кращими надбаннями близьких їй жанрів народнопоетичної творчості. Однею з найтрагічніших сторінок нашого народу, що знайшла своє відображення в думках та піснях, були численні набіги на українські землі. Герої дум та історичних пісень

всім нам добре відомі з уроків історії та української літератури. Це і Маруся Богуславка, Самійло Кішка, Богдан Хмельницький, Петро Сагайдачний, Байда Вишневецький, Іван Богун, Петро Дорошенко. Вони завжди були носіями моральності, виразниками загальнонародних інтересів і сподівань. Вони всім корінням своїм міцно зв'язані з рідною землею. Ці два жанри усної народної творчості дуже близькі. У них подібна тематика, зв'язана з героїчною боротьбою народу проти гнобителів, але якщо пісня співається, то дума виконується речитативом, тобто повільним проказуванням, наближені до співу. Дума на відміну від пісні має нерівно складові рядки, переважно дієслівне римування.

Виконують думу у супроводі народного інструмента, який називають кобзою, бандурою або лірою. Тому виконавців дум називають кобзарями, бандуристами, лірниками.

2. Кобзарі та лірники

Кобзарі та лірники воістину були уособленням національного характеру, джерелом духовності сучасників та прийдешніх поколінь. Їх внутрішній світ характеризується широтою інтересів, багатством та глибиною емоцій і потреб, здатністю співпереживати долю інших людей і долю всього народу, багатством уяви, винятковою волею. І водночас їм притаманна непримиренність у ставленні до зла і неправди, почуття власної честі та гідності, масштабність осмислення історичних подій, тонкий ліризм.

Кобзарями (бандуристами) і лірниками - мандрівними музикантами й співцями ставали, як правило, сліпі (повністю чи частково) люди.

Кобзарі і лірники різнилися між собою своїми інструментами і репертуаром. Кобза, як відомо, - досить великий за розмірами багатострунний щипковий інструмент. Ліра теж будучи струнним інструментом має клавіші і особливе коліщатко, яке крутиться за допомогою ручки.

Співали кобзарі та лірники псалми, народні історичні, суспільно-побутові ліричні пісні, пісні-балади, а крім того сатиричні ті гумористичні пісні. А ще вони грали танці на весіллях, родинних святах, народних гуляннях. Більшість із них уміли імпровізувати, дехто і сам складав пісні.

Ходили по селах кобзарі і лірники цілий рік, часом роблячи перерви лише взимку (у холод та заметілі), навесні та у косовицю й жнива. Найбільше активізувалися вони у періоди календарних свят, на храмові свята і ярмарки, особливо на осінньо-зимовий час, коли відбувалися весілля. Люди платили мандрівним музикантам продуктами й грішми. Причому як самі кобзарі та лірники, так і слухачі таку плату вважали винагородою за роботу, а не милостинею.

Влітку лірники й кобзарі ходили по хатах дуже рано, поки люди ще не йшли працювати. Заходили до хати, обов'язково віталися, бажали господарям здоров'я. Співали пісні як на власний розсуд, так і на замовлення. Одержавши винагороду, лірник чи кобзар зупинявся і читав молитву за здоров'я живих і за упокій померлих.

Зверталися кобзарі та лірники один до одного на „ви”, а до молодших - на „ти”. Всі вони володіли особливою таємною („лебійською”) мовою, якою говорили, коли боялися, щоб їх не підслухав хтось сторонній.

Кобзарі й лірники всюди по Україні об'єднувалися в спілки. Такі кобзарсько-лірницькі об'єднання звалися „братствами”, „цехами” або „гуртами” і об'єднували сліпих співців з певної території. Інколи кобзарі й лірники утворювали об'єднання, спільне з жебраками.

Чимало кобзарів потрапляли на Запорізьку Січ, тікаючи від експлуатації сільських дуків-багатіїв. Траплялося, що кобзарями-професіоналами ставали козаки, яків жорстоких боях з іноземними загарбниками і поневолювачами втрачали зір. Їх, як правило, зараховували до полкової музики.

Коли ж козацькі полки йшли у похід, зрячі кобзарі також сідали на коней і били проклятих зайд, що намагалися захопити їхній рідний край, полонити рідну землю.

Кобзарство розкривало перед народом світ на засадах духовності і краси, проповідувало вустами своїх національних бардів найвищі людські цінності: вірність Богові і Батьківщині, повагу до старших, вірність побратимству, порядність, чистоту людських взаємин. Народні думи зробили великий вплив на розвиток художньої літератури та образотворчого мистецтва. Кобзарі були патріотами. Вони не стояли осторонь від епохальних подій в Україні. Вони брали активну участь у народно-визвольних рухах.

3. Г.Сковорода (біографія).

Сковорода Григорій Савич - мислитель, поет, композитор і педагог, родоначальник української класичної філософії народився 22.11.1722, м. Чорнухи Полтавської обл..

Батько його був козак Сава Сковорода і мати - Пелагея, що походила з давнього старшинського козацького роду. Вже змалку виявляв схильність до "богочтенія", охоту до музики і до наук; грав на сопілці, співав у церкві на криласі "приємним голосом". З 1730 ходив у сільську школу до вчителя-дяка, який вчив українською мовою.

Навчався в нижчому граматичному класі Києво-Могилянської Академії.

Сковорода працював викладачем піітики у Переяславському колегіумі, але за нетрадиційний підхід до викладання був звільнений з посади й восени 1751 повернувся до КМА, де продовжив навчання у класі богослов'я, вивчаючи давньоєврейську, грецьку та латинську мови, проте повного курсу не закінчив.

Його, як найкращого студента митрополит Київський, Галицький і всієї Малої Росії Т. Щербацький, покровитель КМА, рекомендував домашнім учителем поміщику С. Томарі в с. Кавраї Переяславського полку.

Наприкінці 1759 року став викладачем піітики у Харківському колегіумі, де працював із перервами. У 1768 році Сковорода повернувся до викладання у Харківському колегіумі і назавжди залишив царину офіційної служби. Від цього моменту почався найважливіший період життя Сковороди - життя мандрівного філософа, що тривав до його смерті.

Писати Сковорода почав ще у Кавраї. У харківський період написано основну частину "Байок харківських", а також "Вступні двері до християнської добропорядності" (курс лекцій з етики). "Асхань", "Ікона Алквіадська", "Боротьба архистратига Михаїла з сатаною", "Убогий жайворонок" були написані у мандрівний період. Мандрував Сковорода, головним чином, по Слобожанщині, зупиняючись на кілька місяців у того чи іншого з його знайомих- шанувальників. Мандрівний спосіб життя досить гармонійно поєднувався зі специфічним стилем творчості. Спрямованість сквородинської думки виявилася насамперед у принципово нераціоналістичному тлумаченні розумової діяльності людини - навіть термінологічно. Сковорода уникав слова "розум", вживаючи подекуди іронічний вислів "повзучий розум". Натомість зустрічаємо терміни "думки", "душа", "дух".

Сковорода ніколи не був бродягою, він грав у величній розмірі ту роль, яку в старовину на Україні мали мандровані дяки, просвітні діячі, що переходили, навчаючи людей грамоти та співу, з міста до міста, з села до села". Сковорода одержав статус родоначальника української класичної філософії.

Постать Григорія Савича Сковороди у давній українській літературі - одна з помітніших. Вона належить до тих, що з плином часу дедалі більше ваблять ми поколінь. Письменник і філософ, композитор і співак, знавець багатьох мов, Сковорода дивував сучасників різнобічним талантом, енциклопедичними знаннями, відповідністю духовних устремлінь своїм вчинкам і діям. Поезія Г. Сковороди оптимістична, життєствердна. Вона пропагувала ідеї праці в ім'я трудового народу, щастя, віру в світле майбутнє. Сковорода не просто наслідував фольклорні твори. Він брав з народної лірики окремі мотиви, прийоми образності, але майстерно їх інтерпретував і підпорядковував власному задумові, вдало поєднуючи зі своїми думка

Електронна презентація

Слово вчителя

4. Ідея «сродної праці» Г.С.Сковороди.

Однією з головних ідей філософії Сковороди була ідея так званої сродної праці. З дитячих років, ще юнаком, майбутній філософ та письменник звик допомагати своїм батькам. Щастя, що ця допомога давала йому справжнє задоволення, бо його батьки — звичайні селяни — змогли вказати дитині на те задоволення, яке може приносити праця заради власного добробуту. Пізніше усе пережите в дитинстві Г. Сковорода висловив у своїх творах, та власній філософській теорії. Він навчав, що кожна людина має працювати. Бо ледарювання призводить до деградації насамперед духовної, воно ніби уповільнює життя людини, робить його безмістовним та безбарвним. Тільки праця в змозі позбавити людину песимізму, нудьги та сірості. Але ця праця має відповідати покликанню людини, найтоншим порухам людського серця.

Головне — вчасно помітити нахили дитини і в жодному разі не створювати перешкод на шляху її духовного та професійного розвитку. Коли кожен бути займатися своєю сродною працею, саме суспільство стане краще, бо кожна людина — від хлібороба до полководця — робитиме свою справу творчо, професійно і з задоволенням.

Ідея сродної праці, що її висловив Григорій Сковорода, була по-справжньому новаторською для тогочасного йому суспільства. Дуже жаль, що і зараз часто ми зустрічаємо людей, що займаються «не своєю справою» з примусу або в гонитві за грошима та суспільним статусом. Я думаю, таким людям варто було б звернутися до творів Г. Сковороди, уважно прочитати їх та переосмислити своє життя, доки ще не пізно...

IV. Підсумок

1. На вашу думку, що таке народна творчість?
2. Яке значення в житті нашого народу мають думи та історичні пісні?
3. Назвіть видатних українських кобзарів і лірників.
4. Як ви зрозуміли ідею «сродної праці» Г.С.Сковороди?

V. Домашнє завдання

I рівень Підготувати повідомлення про кобзарів і лірників Черкащини.

II рівень Визначити та опрацювати твори Г.С.Сковороди, в яких ідеться про ідею «сродної праці».

Урок -13

Прісич Наталія Михайлівна,
учитель художньої культури Шевченківської
спеціалізованої школи-інтернату з поглибленим
вивченням предметів гуманітарно-естетичного
профілю Черкаської облради

Тема уроку: Архітектура та скульптура (І.Мартос, Л.Позен, Г.Вітвер, В.Городецький та ін.). Палацово-паркові комплекси.

Мета уроку: ознайомити учнів з розвитком архітектури й скульптури XIX ст. - початку XX ст., видатними архітекторами та скульпторами (І.Мартосом, Л.Позеном, Г.Вітвером, В.Городецьким), палацово-парковим мистецтвом; вчити працювати з різними джерелами інформації, готувати розгорнуті відповіді, працювати в групах; наводити приклади пам'яток мистецтва, створених видатними митцями - архітекторами та скульпторами XIX ст.; розвивати зацікавленість, спостережливість, інтерес до культурної спадщини; виховувати любов до рідного краю, дбайливе ставлення до пам'яток української культури.

Обладнання: відеофільми «Софіївка», «Качанівка», «Будинок з химерами В.Городецького», м/м презентація, м/м проектор, дошка, DVD, телевізор, комп'ютер, роздатковий матеріал для перевірки знань.

Тип уроку: отримання нових знань.

Живопис - мистецтво, на яке можна дивитися; скульптура - мистецтво, яке можна обійти; архітектура - мистецтво, крізь яке можна пройти.

Ден Райс

Хід уроку

I. Організаційна частина

1. Оголошення теми, мети уроку (з використанням м/м презентації).
2. Зосередження учнів на завданнях, які перед ними будуть поставлені під час уроку.

II. Актуалізація опорних знань

- ✚ Що називається архітектурою?
- ✚ Які види архітектурних споруд ви знаєте?
- ✚ Які архітектурні стилі вам знайомі? Назвіть та охарактеризуйте їх.
- ✚ Що таке скульптура?
- ✚ Які види скульптури ви знаєте? Відмінність між ними.
- ✚ Назвіть архітектурні споруди, які є зразком українського бароко.
- ✚ Характерні ознаки українського бароко.
- ✚ Які риси класицизму як загальноєвропейського стилю?
- ✚ Дайте визначення ландшафтної архітектури.

III. Викладання нового матеріалу

1. Вступне слово вчителя.

У період XIX ст. в Україні відбулося грандіозне за масштабами будівництво. Зростали міста, змінювався їх зовнішній вигляд, визначалися центри міст: Хрещатик - у Києві, проспект Свободи - у Львові, Дерибасівська та Пушкінська - в Одесі.

У цей час в архітектурі та образотворчому мистецтві утвердився новий художній напрям - класицизм, що ґрунтувався на античних традиціях мистецтва Давньої Греції та Риму. Основним принципом архітектури стало застосування античної ордерної системи на тлі простих геометричних форм. У живопису та скульптурі провідного значення набули міфологічні та історичні теми, ідеалізовані зображення людини згідно з давньогрецькими та давньоримськими зразками.

Відповідно до вимог часу збільшувалася потреба в архітекторах. Цей період в історії архітектури України відзначений такими іменами, як П.Альошин, В.Городецький, Ніколаєв та ін. Часто були архітекторами в Україні іноземці: Вікентій Беретті, Франц Боффо, Чарльз Камерон.

Своєрідність українського класицизму виявилась у збереженні кольорової гами споруд, типової для бароко (блакитний з білим і золотим), використанні античних ордерних форм. У багатьох містах збереглися архітектурні пам'ятки класицизму, створені відомими зодчими.

2. Виступи учнів із повідомленнями, підготовленими у групах.

Група «Архітектори»

Учень 1. Я хочу познайомити вас із творчістю надзвичайно талановитого українського архітектора Владислава Городецького (1863-1930), будівлі якого вже багато років викликають подив і захоплення не лише в наших співвітчизників, а й у численних іноземних гостей. **(Слайд №5)**

Владислав Городецький народився в 1863 р. на Вінниччині. Закінчив Петербурзьку Академію мистецтв. Особливо цікавився стилями античного світу та середньовіччя. Велику увагу приділяв системі архітектурного декору. Молодий архітектор вважав, що зводити

споруди треба з нових будівельних матеріалів, але й не забувати про її оздоблення в старовинному стилі. У 1890 р. він оселився в Києві. За тридцять років В.Городецький спорудив близько тридцяти будинків у Києві та кілька будівель в інших містах України. Зокрема, він побудував мавзолей графів Потоцьких у селі Печері, Шпиківський цукровий завод, каплицю у Рамнах-Лісових на Поділлі, жіночу гімназію в Черкасах, гімназію та міську школу в Умані, лікарню у Мошнах. В Євпаторії архітектор збудував собі віллу, у Сімферополі - власний завод вуглекислоти та штучного льоду.

У Києві В.Городецький звів Південноросійський машинобудівний завод, за радянської влади відомий як «Ленінська кузня», цементний завод «Фор». Наприкінці XIX ст. Городецький заснував у Києві власну будівельну контору, що за його проектами звела кілька будинків. Архітектор збудував 4-х поверховий готель «Континенталь» (нині тут консерваторія).

Архітектор багато подорожував, вивчав архітектуру різних країн та континентів. Тривалий час він наполегливо переконував представників влади Києва, що в місті слід будувати нові оригінальні будівлі. Йому доручають будівництво Музею старожитностей та мистецтв (нині Національний художній музей України), Миколаївського католицького костелу, у проектуванні яких він проявив себе як винахідливий інтерпретатор давніх світових архітектурних стилів.

У центральному порталі Музею старожитностей та мистецтв, зведеному в 1897-1899 рр., використані колони класичного давньогрецького доричного ордеру; горельєф, яким оздоблений фронтон, зображує алегорію торжества мистецтва. Скульптури на фронтоні, як і пара левів, що «стерезуть» вхід до музею, виконані із цементу за проектом відомого італійського скульптора Еліо Саля. *(Слайд №6)*

В.Городецький найчастіше обирав для своїх споруд стримані кольори, переважно це був сірий колір. Темно-сірого кольору була і будівля Музею старожитностей та мистецтв. *(Слайд №7)*

Костел св. Миколая на вул. Великій Васильківській збудовано з використанням готичних форм. Над величною спорудою височіють дві шпилясті вежі, у центрі розміщене традиційне для готичного стилю кругле вікно- «троянда», оздоблене ліпним декором. Цей храм вражає пишнотою, величністю, спорідненістю із середньовічними західноєвропейськими спорудами. *(Слайд 8)*

В.Городецького часто називають «українським Гауді». Творчі пошуки цих двох митців справді схожі між собою, а їх творіння - неперевершені.

До свого сорокаріччя В.Городецький побудував для себе на вулиці Банковій будинок, який згодом назвуть «Будинком з химерами». *(Слайд №9, №10)* Він стоїть на крутому південному схилі Хрещатицької долини, тому з вулиці Банкової має 3 поверхи, а з боку площі І.Франка - 6. Італійський скульптор Е.Саля прикрасив будівлю створеними з бетону дельфінами, слонами, носорогами, жабами, ящірками та іншими істотами. *(Слайд №11)* На кожному поверсі будинку - одна квартира, і для кожної архітектор передбачив окремі винний льох, стайню, каретний сарай і навіть корівник. Він оселився у найкращій квартирі з 10 кімнат, а решту квартир здав в оренду.

Творчі задуми не обмежувалися архітектурою. Він також проектував меблі, виготовляв ювелірні прикраси, малював ескізи театральних декорацій, вітражів, тканин, взуття та одягу, розписував плафони, різьбив по каменю й оформляв книги.

Більшовики конфіскували всі маєтності В.Городецького, відтак навесні 1920 року він із дружиною виїхав до Варшави. У Польщі Городецький збудував критий ринок та водогінні вежі, 2 електростанції.

У 19268 р. В.Городецький на запрошення компанії, що будувала залізницю в Ірані, переїхав до Тегерана і за 2 роки спорудив там залізничний вокзал, театр, готель та шахський палац. Помер у Тегерані 13.05.1930 р.

Вулиця у центрі Києва, збудована 100 років тому архітектором В.Городецьким, зараз носить його ім'я. А поруч, за столиком на тротуарі у Пасажі, віднедавна п'є каву бронзовий Владислав Городецький.

Учень 2.

Перша половина XIX ст. - період активної забудови українських міст - Одеси, Миколаєва, Херсона, де далі частіше з'являються споруди різного призначення: біржі, лікарні, контрактові будинки, поштамти, навчальні заклади, театри, музеї, готелі й багатоквартирні житлові будинки.

З розвитком світського мистецтва почалося будівництво спеціальних театральних приміщень. Першими стали Міський театр у Києві (арх. А.Меленський), театр Скарбека у Львові (арх. Я.Зальцман і А.Пихль).

(Слайд №12, №13, №14)

Розвивалося будівництво різних навчальних закладів. Окрасою Києва стали споруди професора архітектури Вікентія Беретті - головний корпус Київського національного університету ім. Т.Шевченка та величний Інститут шляхетних дівчат із мальовничими сходами й парадною колонадою центрального входу (нині - Міжнародний центр культури та мистецтв). *(Слайд №15, №16, №17)*

Учень 3.

У багатьох містах України збереглися архітектурні пам'ятки стилю класицизм, створені знаменитими зодчими. Одне з таких міст - Одеса. За проектом Франца Боффо там було збудовано Воронцовський палац, Стару біржу, гігантські Потьомкінські сходи на Приморському бульварі та інші незабутні споруди. *(Слайди №18, №19, №20)*

Франц Боффо архітектурну освіту отримав у Туринському університеті. Деякий час працював у маєтках Потоцьких у Польщі. Жив і працював майже 40 років в Одесі. Там і похований на Першому християнському кладовищі.

Слово вчителя.

У другій половині XIX ст. класицизм утратив домінуюче значення в мистецтві. Архітектори шукали натхнення в художніх стилях минулих епох: візантійському, романському, готичному, ренесансі, бароко. Так у зовнішньому оздобленні споруд з'явилася еkleктика, тобто змішування ознак різних стилів.

(Слайд №22, 23)

2. Група «Скульптори»

Учень 1.

Важливу роль у мистецтві класицизму відігравала монументальна скульптура. На вулицях і площах міст почали встановлювати пам'ятники, завдяки чому мистецтво скульптури набуло громадського значення. Одним із найвизначніших скульпторів епохи був **Іван Мартос** (1754-1835), родом з м. Ічня (нині Чернігівська область). Художню освіту здобув у Петербурзькій Академії мистецтв та в Італії (в Римі), був викладачем і ректором Академії мистецтв. *(Слайд №24)*

Сучасники називали його «Фідієм XIX ст.». Мартос - один із най значніших представників класицизму в мистецтві скульптури. Ним створено багато пам'ятників і барельєфів. У створенні пам'ятників майстер досягає високої чистоти стилю й античної гармонійності. Найвідоміший з-поміж них - пам'ятник К. Мініну і Д. Пожарському в Москві (1804-1818) *(Слайд №25)*. Серед найвидатніших його робіт також можна назвати пам'ятник Дюку де Ришельє в Одесі (1823-1828), ефектно встановлений над спуском до моря *(Слайд №26)*, пам'ятник М. Ломоносову в Архангельську (1826-1829), пам'ятник Олександрю I в Таганрозі (1831), а також численні надгробки (гетьману К.Розумовському в м. Батурині, генерал-фельдмаршалу П. Румянцеву-Задунайському в Успенському соборі Києво-Печерської Лаври та ін.).

Наприкінці XVIII ст. І.Мартос створив серію скульптурних портретів. Творам видатного митця притаманні довершеність пропорцій, простота та врівноваженість композицій, гармонійність та благородство.

Митець прожив велике, сповнене праці, повністю віддане мистецтву життя. Помер у Петербурзі 05 (17). 04. 1835 р.

Учитель.

У Західній Україні провідним мистецьким центром, як і за попередньої доби, залишився Львів. Там працювало багато місцевих та зарубіжних майстрів. На їхню творчість значною мірою вплинула віденська художня школа, в якій поєдналися риси двох стилів - бароко і класицизму. Великого поширення у Львові на той час набула меморіальна скульптура. Багато її пам'яток зберігає славнозвісне *Личаківське кладовище*.

Учень 2

Віртуозним майстром цього виду пластики був **Гартман Вітвер** (1774-1825), який у своїх меморіальних скульптурах втілював образ зажуреної жінки в античному стилі (алегорія скорботи). Таким, зокрема, є мармуровий надгробок К.Яблонської у Львівському кафедральному соборі. Але скульптор відзначився не лише в меморіальному жанрі. До кращих творів у його доробку належать чотири фонтани на площі Ринок у Львові з постатями персонажів давньогрецької міфології Нептуна, Діани, Амфітрити й Адоніса. (Слайд №27, 28, 29, 30)

Учитель.

У станковій скульптурі набув поширення побутовий жанр. Пригадайте, яку скульптуру називають станковою? Чим вона відрізняється від монументальної?

Учень 3

Основоположником української жанрової скульптури справедливо вважають **Леоніда Позена** (1849-1921). (Слайд №31) Митець досконало знав життя народу, фольклор і з тонкою спостережливістю та віртуозним володінням формою втілював їх у своїх творах. Його персонажі - лірник, жебрак, шинкар, прості трудівники. Працював скульптор також в історичному жанрі. Одним із кращих його творів на історичну тематику є «Скіф» і «Запорожець у розвідці». (Слайд №32) У жанрі скульптурного портрета та монументальної пластики Л.Позен створив пам'ятники І.Котляревському та М.Гоголю в Полтаві. (Слайди №33, №34).

Товариство передвижників представляло роботи Л.Позена на своїх пересувних виставках. Успіх був величезний! Всього було організовано 48 виставок. Із 10-ї до 40-ї Позен брав участь майже в кожній, продемонструвавши понад 50 робіт.

Власник фабрики художнього литва К.Векфель багато років систематично купував твори Леоніда Позена, відливав їх, влаштовував виставки цих скульптур (де і торгував ними) не лише в Росії, але й в Італії, Англії, Німеччині, Голландії, Америці, тому роботи майстра відомі в багатьох країнах далекого зарубіжжя.

Слово вчителя.

У 1915 році Академія мистецтв вирішила обрати Л.Позена академіком, але скульптор відмовився від цього високого звання, пославшись на відсутність у нього академічної художньої освіти і заявивши, що «давати це необхідно виключно найгіднішим».

Помер Л.Позен 08.01.1921 р. Похований на Смоленському кладовищі у Санкт-Петербурзі.

Прикметною рисою архітектури того часу було створення палацово-паркових ансамблів у поміщицьких маєтках з великими парками, розкішними палацами й численними службовими приміщеннями. У них поєдналися ознаки класицизму

(вживання прийомів античного зодчества) та романтизму (використання таких декоративних паркових споруд, як гроти, арки, башти).

Ці величні палаци з романтичними парками проектували і зводили для представників колишньої української козацької старшини, яка здобула російські дворянські титули, видатні архітектори свого часу. Часто це були іноземці. Так, за проектом шотландця Чарльза Камерона для гетьмана Кирила Розумовського було збудовано **палац в м. Батурині** на Чернігівщині, що зберігся до наших днів. *(Слайд №35, 36)*

Група «Краєзнавці»

Учень 1. Чернігівська земля також славиться **палацово-парковими ансамблями** у Качанівці та Сокиринцях - одними з кращих в Україні. Комплекс у селі Сокиринці збудовано в 20-30-их роках XIX ст. в родовому маєтку Галаганів. Більшу частину його території - близько 80 га - займає парк, типовий для доби класицизму. Від парків епохи бароко в Європі з їх регулярними низькими насадженнями, квітниками такі парки відрізнялися штучно створеними краєвидами зі ставками й альтанками. Двоповерховий палац у Сокиринцях, збудований за проектом Павла Дубровського, - типовий зразок класицизму в архітектурі. Його центральний корпус увінчано банею, фасади прикрашені багатоколонними портиками. Працювати над парком були запрошені голландські фахівці.

Величний палацово-парковий комплекс було створено у Батурині на Черкащині. К.Розумовський залучив до проектування провідних архітекторів - А.Рінальді (розбивка парку) і Ч. Камерона, за проектом якого виконувалися всі масштабні будівельні роботи. Триповерховий палац був домінантою всього комплексу. Це єдиний гетьманський палац, що зберігся донині.

Яскравими зразками палацового будівництва та паркового мистецтва є садиба меценатів Тарновських у **Качанівці**. *(Відеофільм «Качанівка»)*

Палацовій архітектурі Криму притаманна наявність романтичних елементів. Окрасою всього Південного узбережжя Криму є казково прекрасний палац графа Воронцова в Алупці. Палац збудовано в дусі англійського зодчества з наявністю елементів різних епох. Розбивкою парку керував К.Кебах.

Природні фрагменти Верхнього парку мають поетичні назви: Місячний камінь, Дзеркальне і Лебедине озера, Сонячна, Контрастна, Каштанова поляни. Елементи Нижнього парку виконані в дусі Ренесансу: Фонтан сліз, Чайний будиночок, скеля І.Айвазовського. І нарешті, родзинка парку - тераса з трьома парами біломармурових левів, виконаних у майстерні відомого італійського скульптора Дж. Боннані. *(Слайд №38)*

Учень 2

У 1834 р. грек Ф.Ревеліотті продав **Лівадію** польському магнатові графу Л.Потоцькому. Наприкінці 30-х років XIX ст. новий власник заклав тут виноградник, площа якого в 1860 р. склала 19 десятин. У 1860 р. Лівадію придбала царська сім'я. У Лівадії побудували два панських будинки, церкву, житлові та придворні приміщення. У 1862-1866 рр. під керівництвом придворного архітектора І.Монігетті будинок Потоцького перебудували на палац. *(Слайд №39)*. Крім того, тут було зведено Малий палац у східному стилі, дві церкви, господарські будівлі. Усього було побудовано або перебудовано близько 60 будинків. Їх зводили із місцевого каменя, решту матеріалів доставляли з різних міст країни і з-за кордону. У 1863 р. в маєтку було споруджено нову систему водопроводу, а для збереження запасів води - резервуар на 700 тис. відер. На 40 десятинах землі заклали парк із цінними породами субтропічних рослин (магноліями, кедрами, лаврами, вічнозеленими миртами, кримськими соснами), фонтанами і статуями роботи італійських майстрів; висадили фруктовий сад, влаштували оранжерею.

Крім того, в Центральній Україні збереглися видатні шедеври садово-паркового мистецтва доби класицизму в Умані («Софіївка» 1796 р.) та Білій Церкві («Олександрія»).

(Слайди №40, №41, 42)

Один з найзаможніших людей XVIII ст. граф Фелікс Потоцький вирішив піднести своїй красуні дружині Софії, гречанці за походженням, більш ніж романтичний дарунок любові - чудовий парк у м. Умань. Кохаючи молоду дружину, Потоцький замислює закласти парк казкової краси, та такий, аби були в ньому і частинка Еллади, батьківщини Софії, і поля Єлисейські, і чудові рослини, скульптури, словом, усе, що розвіяло б у душі коханої тугу за батьківщиною. Керував роботою військовий інженер Людвіг Метцель. Із 1796 до 1802 рр. кріпосні селяни рили ставки, підземну річку, споруджували водоспади і фонтани, прокладали алеї, переносили величезні кам'яні брили. Скульптури надходили із Франції та Італії. У парку насаджувались дерева як місцевих порід, так і екзотичні із різних країн світу. Головний вхід до «Софіївки» прикрашають дві сторожові башти, вінець яких запозичений із храму давньогрецької богині домівки та вогню Вести в Тіволі. Цікаво, що фонтан «Змії» найбільший і найкрасивіший у «Софіївці» знаменитий геніальною простотою своєї конструкції: жодних насосів, тиск води створюється за рахунок перепаду висоти між Верхнім та Нижнім ставками. **(Слайд №43)**

Уздовж алеї парку, у тіні дерев установлені скульптури стародавніх філософів і грецьких богів. **(Фрагмент відеофільму «Софіївка»)**

IV. Актуалізація набутих знань (рефлексія)

Бесіда

1. Порівняйте архітектуру XIX ст. із сучасною архітектурою. Які ознаки були притаманні архітектурі XIX - початку XX ст.?

2. На які художні ідеали орієнтувався класицизм?

3. Наведіть приклади монументальних скульптур, що належать до стилю класицизм. Назвіть їх авторів.

4. Про які палацово-паркові комплекси ви дізналися на цьому уроці вперше?

5. Які палацово-паркові комплекси вам доводилось відвідувати? Які враження вони справляють?

V. Підведення підсумків уроку

VI. Домашнє завдання.

Підготувати усну розповідь «Архітектурні споруди Черкас XIX століть».

Урок -14

Удовенко Наталія Григорівна,
учитель художньої культури Чорнобаївської
загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №1
Чорнобаївської райради

Тема: Архітектура та скульптура (І. Мартос, Л. Позен, В. Городецький та ін.). Палацово – паркові комплекси.

Мета уроку: формувати ключові компетенції з теми уроку:

- ознайомлювати учнів з розвитком архітектури й скульптури Х І Х — початку ХХ ст., видатними архітекторами і скульпторами (І. Мартосом, Л. Позеном, В. Городецьким);
- навчити працювати з різними джерелами інформації, готувати розгорнуті доповіді, працювати у групах;
- поглибити знання з історії розвитку світового мистецтва (художні стилі та напрями); палацово-парковими комплексами України, їх відмінностями, особливостями;
- **формувати громадянську компетентність** – здатність учня активно, відповідально та ефективно реалізовувати права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства;
- розвивати зацікавленість, спостережливість, інтерес до культурної спадщини;
- виховувати любов до рідного краю; дбайливе ставлення до пам'яток української культури.

Обладнання: ТЗН: ПК, м\м проектор, DVD-програвач.

Візуальний ряд: дорожня карта уроку; інтелект-карта до теми уроку; художні фотографії пам'ятників видатних скульпторів ХІХ століття; портрети скульпторів І. Мартоса, Л. Позена, В. Городецького, м\м презентація «Архітектура та скульптура (І. Мартос, Л. Позен, В. Городецький та ін.). Палацово – паркові комплекси»; відеофільми «Дендропарк Софіївка», «Софіївка 1,2,3ч».

Аудіозапис: за смаком вчителя музичні твори ХІХ століття.

Тип уроку: нестандартний (захист міні-прєктів)

Зміст уроку

I Організаційна частина

1. Оголошення теми, мети уроку (з використанням м\ м презентації).
2. Зосередження учнів на завданнях, які перед ними будуть поставлені під час уроку.

II Актуалізація опорних знань

1. Вступна бесіда (завдання :пригадати вивчений матеріал на попередніх уроках та на уроках у 9 класі, які пов'язані з темою « Архітектура і скульптура»).
  - Стисло охарактеризувати архітектуру як вид мистецтва;
  - Які види архітектурних споруд ви знаєте?
  - Скульптура як вид мистецтва, що це?
  - Які види скульптури ви знаєте?
  - Назвіть архітектурні споруди, які є зразками українського бароко.
  - Назвіть характерні ознаки українського бароко.

Інтерактивна вправа «Плейкасти». Учні демонструють свої відповіді плейкастами.

Плейкасти – інтерактивні листівки, оригінальний спосіб виразити себе, поділитися своїми думками і настроєм. З'єднайте в єдине творіння слова, картинку, музику - і отримаєте свій унікальний маленький шедевр.

Є сайт на якому можна створити свій плейкаст <http://www.playcast.ru>

III Пояснення нового матеріалу

1. Вступне слово вчителя

Розвиток українського мистецтва першої половини ХІХ століття зумовлений змінами, що відбулися в ньому ще наприкінці попереднього століття. У цей час в архітектурі та образотворчому мистецтві утвердився новий художній напрям –

класицизм, що ґрунтувався на античних традиціях мистецтва Давньої Греції та Давнього Риму. Основним принципом архітектури стало застосування античної ордерної системи на тлі простих і чітких геометричних форм. У живопису та скульптурі провідного значення набули міфологічні та історичні теми, ідеалізовані зображення людини згідно з давньогрецькими та давньоримськими зразками.

У багатьох містах збереглися архітектурні пам'ятки класицизму, створені відомими зодчими.

2. Представлення учнями міні – проєктів. (Робота з м\м презентацією).

Учень 1. За проєктом Франца Боффо було збудовано Воронцовський палац.

Стару біржу, Потьомкінські сходи. (Робота з 2, 3, 4 слайдами).

Учень 2. Окрасою Києва стали споруди Вікентія Беретті – головний корпус університету ім. Т. Г. Шевченка, Інститут шляхетних дівчат. (Робота з 5, 6, 7 слайдами) Митець народився 1781 року у заможній родині. Походив від «уродженців італійської науки»; син професора-механіка.

1804 рік – закінчив із золотою медаллю [Петербурзьку академію мистецтв](#), де навчався в класі зодчого А. Захарова. Невдовзі призначено міським архітектором Петербургу. Працював у Петербурзі під керівництвом архітектора [Тома де Томона](#) на споруджені Біржі.

1809 рік – обрано до почесних членів [Академії мистецтв](#) (за проєкт кадетського корпусу), згодом присвоєно звання академіка.

1825 рік – брали створення монумента на місці хрещення київського князя Володимира в Херсонесі.

1830 рік – стає одним із членів комітету з побудови [Ісаакієвського собору](#)

1831 рік – стає професором архітектури.

1833 рік – В. І. Беретті призначено членом комітету будівель та гідравлічних робіт.

1834—1835 роки – бере участь у конкурсі на створення проєкту для Київського університету, в якому брали участь провідні архітектори – О. Брюллов, А. Мельников, К. Тон.

1835 рік – перемога на конкурсі [проєкту Київського університету \(Червоний корпус\)](#), у квітні цього ж року відбуває до Києва разом зі своїм учнем П. Спарро для виконання підготовчих робіт.

11 березня 1837 року – звільнений з усіх посад у Петербурзі імператором [Миколою I](#) та направлений до Києва «для постійного заняття» в ролі нового архітектора і члена будівельного комітету.

Починаючи з 1837 року і до самої смерті працює у Києві, 1840 року викладає у [Київському університеті](#).

Учень 3. Франц Боффо архітектурну освіту отримав спочатку помічником майстра у Тичино, потім у Туринському університеті. Деякий час працював у маєтках Потоцьких у Польщі. Жив і працював майже 40 років в Одесі. Похований в Одесі на Першому християнському кладовищі, яке було знищено у 1930 році.

Слово вчителя.

Важливу роль у мистецтві класицизму відіграла монументальна скульптура. На вулицях і площах міст почали встановлювати пам'ятники, завдяки чому мистецтво скульптури набуло громадського значення.

Питання класу: Пригадайте з курсу художньої культури за 9 клас та курсу образотворчого мистецтва за 7 клас, які скульптурні твори ви знаєте.

Міні-проєкт №2

Учень 4. Одним із найвизначніших скульпторів доби класицизму був Іван Мартос. Іван Мартос народився у м. Ічня Чернігівської губернії. (Робота зі слайдом 30). Найвідоміший твір Мартоса – монумент Мініну і Пожарському у Москві. В Україні

митець виконав надгробок гетьману К. Розумовському у Батурині, а пам'ятник Ришельє Мартоса є символом Одеси. (Робота зі слайдами 31, 32, 33)

Учень 5. У скульптурі другої половини XIX ст. розвивалися реалістичні тенденції. Монументальна скульптура набувала дедалі більшого звучання, у різних містах України було встановлено пам'ятники Б. Хмельницькому, автором якого є відомий скульптор М. Мікешин, цей пам'ятник став символом нашої столиці, а також пам'ятники І. Котляревському, М. Гоголю, А. Міцкевичу, О. Пушкіну.

Учень 6. У станковій скульптурі набув поширення побутовий жанр. Пригадайте, яку скульптуру називають станковою? Основоположником української жанрової скульптури справедливо вважають Леоніда Позена.

(1849 – 1921). Митець досконало знав життя народу, фольклор і з тонкою спостережливістю та віртуозним володінням формою втілював їх у своїх творах. Його персонажі – лірник, жебрак, шинкар, прості трудівники. Працював скульптор також в історичному жанрі. Одними з кращих його творів історичної тематики є «Скіф» і «Запорожець у розвідці». У жанрі скульптурного портрета та монументальної пластики Л. Позен створив пам'ятники І. Котляревському та М. Гоголю у Полтаві. (Робота зі слайдами 34, 35, 36, 37)

Слово вчителя. У Західній Україні, як і за попередньої доби, найзначнішим мистецьким центром залишався Львів. Там працювало багато місцевих і зарубіжних майстрів. Значний вплив на їхню творчість справила віденська художня школа, в якій поєдналися ознаки двох стилів – бароко та класицизму. Великого поширення у Львові в той час набула Меморіальна скульптура. Чимало її пам'яток зберігає Личаківське кладовище.

Учень 7. Віртуозним майстром цього виду пластики був Гартман Вітвер, який у своїх меморіальних скульптурах втілював образ жінки в античному хітоні (алегорія скорботи). До кращих творів з доробку Г. Вітвера належать чотири фонтани на площі Ринок у Львові з постатями Нептуна, Діани, Амфітрити, Адоніса. (Робота зі слайдом 38)

Учень 8. Визначними майстрами пластичного мистецтва були також брати Антон та Йоан Шімзери. Вони прикрасили багато будівель Львова вишуканими скульптурними оздобленнями і, як і Вітвер, створили галерею цікавих пам'яток.

У другій половині XIX ст. у Західній Україні жили і творили Петро Войтович, Антон Попель, Михайло Парщук, Григорій Кузневич та інші талановиті скульптори. У Львові ці скульптори займалися декоративним оздобленням фасадів будинків, палаців. Саме вони зробили оздоблення Львівського театру опери та балету. (Робота зі слайдами 28, 29).

Учень 9. Важливою подією стало спорудження в Києві Володимирського собору, архітектори І. Штром, П. Спарро, О. Беретті, К. Маєвський, В. Ніколаєв створили справжнє диво, внутрішні інтер'єри оздоблювали видатні російські та українські художники М. Врубель, В. Васнецов, М. Пимоненко, М. Нестеров та ін. (Робота зі слайдами 9, 10, 11, 12)

Слово вчителя. Наприкінці XVIII — початку XIX ст. поширилось будівництво палацово-паркових комплексів. Для палаців обиралися особливо мальовничі місця. Пишні панські садиби будували собі Розумовські, Скоропадські, Закревські — представники давніх родин козацької старшини, а згодом — і дворянські родини.

Резиденції, які й досі викликають чималий подив та захоплення, розташовані в селах Верхівня (Житомирщина), Тростянець (Чернігівщина), Корсунь-Шевченківський (Черкащина), Хомутець (Полтавщина). Крім того, в Центральній Україні збереглися видатні шедеври садово-паркового мистецтва доби класицизму (Умань, Біла Церква). Деякі маєтки перебувають, на жаль, у запустінні, як, приміром, Руде Село на Київщині. Іншим пощастило більше.

Представлення міні-проекту «Палацово – паркові комплекси України»

Учень 10. Лівадійський палацово-парковий комплекс займає значну територію. Головна частина її з палацом- парком і господарським двором розташована па південь від Севастопольського шосе. Колись вона простягалася майже до передмість Ялти і її східна частина була зайнята виноградниками, через які проходила головна під'їзна дорога з воротами, що збереглися донині. Ця дорога тепер не діє, а нова проходить через Чорний двір. На північ від Севастопольського шосе на крутосхилі одна над одною розташовані окремі ділянки, поєднані поміж собою серпантинном дороги. Тут розміщувались Лівадійські училища та фруктовий сад, молочна ферма (нині - селище Куйбишево) і на самій горі - дача "Ереклік" ("Повітряний дзвін"), побудована імператором Олександром II для своєї дружини Марії Олександрівни, хворої на туберкульоз (нині - санаторій "Гірське повітря"). До складу комплексу входять будинки, а на його території та в парку розміщено 30 малих архітектурних форм і 25 мармурових декоративних ваз. Особливу архітектурну цінність становлять палац барона Фредерікса, світський корпус та перлина архітектури початку ХХ ст. - Білий палац. Удокументована історія Лівадії розпочинається лише з 2-ї половини ХVІІІ ст., коли ці землі належали Л. Потоцькому. На 1860 р. маєток складався з двоповерхового будинку, господарських споруд, оранжереї. Було закладено сад, виноградники, а садівник Е. Деліпгер створив парк Після смерті Л. Потоцького Лівадію, за порадою лікарів, купив цар Олександр II і подарував своїй дружині.

Учень 11. Підготовчі роботи для прийому царської родини були виконані 1861 р. архітекторами Єсауловим та Ешліманом. У 1862 р. для повної реконструкції палацу був запрошений петербурзький архітектор І. Монігетті, який першу половину року присвятив проектам реконструкції наявних будинків та проектуванню нових. Початок розбудові царської резиденції покладений перебудовою будинку Потоцького. У 1864 р. І. Монігетті перебудував каплицю у Здвиженську палацову церкву, надавши її архітектурі грузино-візантійських стилістичних рис. Східною екзотикою вражав Малий палац, збудований архітектором, як він казав сам, в "арабо-татарському" стилі. Палац Зруйнований під час Другої світової війни.

Учень 12. Парк прикрашають рідкісні дерева, серед яких гігантські секвої заввишки до 35 м з діаметром стовбура 1,8 м, 150-річні дуби, гімалайські, ліванські й атлаські кедри. Оригінальним розпланувальним задумом парку є Горизонтальна (нині - Сонячна) стежка. Прокладена в 1843-1861 рр., вона з'єднувала між собою царську резиденцію та великокнязівські маєтки. Лівадійська частина Горизонтальної стежки проходить гірським лісом і закінчується восьмиколонною напівротондою, спорудженою в 1843 р. З оглядового майданчика цієї напівротонди відкриваються унікальні для узбережжя Криму краєвиди Ореанди та Хрестової гори.(Слайд 39)

Учень 13. Воронцовський палацово-парковий комплекс

Воронцовський палац - шедевр архітектури ХІХ ст., колишня літня резиденція графа

М. С. Воронцова. Поєднавши стилі різних епох, англійський архітектор Е. Блор створив дивовижний витвір: із заходу палац сприймається як неприступний замок, північний фасад наближений до англійського стилю, південний фасад виконаний в мавританському стилі.

Оригінальне планування, цікаве стильове рішення кожного з корпусів, майстерність, з якою викладені стіни, оздоблення внутрішніх приміщень - все це захоплює вже не одне покоління любителів прекрасного. Сотні кріпосних і вільнонайманих робітників вклали сюди свій талант і працю. В даний час у Воронцовському палаці розташований музей, зібрання якого становить понад 11 тисяч експонатів: твори російських художників ХІХ ст. і західноєвропейських майстрів ХVІ - ХІХ ст., підбірки російської гравюри ХVІІІ ст., гарнітури меблів, вироби з фарфору, годинники, канделябри, декоративні вази. У бібліотеці збереглося близько 6 тисяч книг, рукописних нот, архітектурних креслень і географічних карт.

Єдиний ансамбль із палацом складає чудовий парк. На 40 гектарах дуже складного рельєфу було висаджено понад 200 видів дерев і чагарників, привезених з різних країн світу. Важко уявити собі, що родючу землю для посадки рослин був привезений і розміщений на кам'янистих схилах людською працею! Розбитий парк в пейзажному, або ландшафтному стилі, не заважає, а доповнює природу, до якої немов і не торкалася рука людини. Ансамбль складається з Верхнього і Нижнього парків, які розділяє Місхорське шосе. Це співпало ще й з архітектурним задумом: Нижній парк примикає до південного фасаду палацу і являє собою італійський варіант регулярного парку, що включає в себе природні елементи гірського схилу - таким чином, відкритим залишався мальовничий вид на море. У Верхньому парку, поляни змінюються мальовничими галявинами або густими хащами, вузькі стежки - алеями, великі дерева чергуються з малими, світлі з темними. Численні ставки, каскади, струмки, нагромодження скель сприймаються як фантазія природи, а не як результат копіткої праці. (слайд 40)

Учень 14. Історія залишила нам численні легенди про кохання. Кохання стало рушійною силою, що створила прекрасний парк в Умані. (Перегляд відеофільму «Софіївка») (Слайд 41) Обговорення фільму. Використовуємо інтерактивний метод «Мікрофон». Кожний учень висловлює свою думку.

Рефлексія: інтерактивний прийом «Дидактична гра «СМС-повідомлення»

Учні повинні, користуючись цифро-буквеним кодом на клавіатурі мобільного телефону, прочитати поняття, терміни та вписати їх поряд з цифровим кодом.

Потьомкінські сходи в Одесі запроєктував 25775 - .... (Боффо).

Автором монументу Мініну і Пожарському є 526656 - ... (Мартос).

Основоположником української жанрової скульптури є 55335 - ... (Позен)

Оздоблення Львівського театру опери та балету зробили 25465247, 555349, 526864, 46353247 - ... (Войтович, Попель, Парщук, Кузневич)

Домашнє завдання: усна розповідь « Архітектурні споруди Черкас ХІХ ст.»

Міні – проект « Творчість М. Пимоненко» Міні – проект «Творчість О. Мурашко»

Стор. 110- 113; 122 – 125.

Використана література:

1. «Київські збірники історії й археології, побуту і мистецтва» Макаренко М. «Скульптура і різьбярство Київської Русі предмонгольських часів» К., 1930.
2. Німенко А., Портнов І. Українська радянська скульптура. - К., 1957.
3. Німенко А. Скульптура. VI т. Історії укр. мистецтва, - К., 1968. – с.282-320.
4. Словник Художників України. - К. 1973.
5. Даскалова Р. Перша республіканська виставка медалей // Образотворче мистецтво, ч. 4. - К. 1975.
6. Голубець М. Начерк історії українського мистецтва.- Львів, 1922.
7. Грабарь И. История русского искусства. М., б. г. Т. 5.

Після цього уроку

- ✚ вмітиму на елементарному рівні аналізувати твори мистецтва, визначати емоційний настрій, духовний зміст, аргументовано висловлювати своє емоційно-ціннісне ставлення до них зможу висловлювати думки про характерні риси українського мистецтва скульптури, архітектури;
  - ✚ аргументуватиму свої висловлювання;
  - ✚ консультиватиму своїх друзів з питань історії створення та особливостей композиції цих творів;
  - ✚ самостійно вдосконалюватиму вміння характеризувати жанри скульптури;
  - ✚ спостерігатиму та досліджуватиму особливості архітектури та скульптури України XIX століття;
  - ✚ вдосконалюватиму знання з комп'ютерних технологій, програм, які потрібні мені для поповнення знань;
  - ✚ розвиватиму вміння порівнювати, класифікувати, узагальнювати вивчений матеріал;
- ❖ на цьому уроці я розвиватиму вміння працювати у різновіковій групі, обмінюватимусь знаннями з друзями, вчитимусь адекватно оцінювати себе і своїх товаришів;
-
- ❖ отримуватиму естетичне задоволення від спілкування, від можливості поділитися своїми знаннями, здобути нові відомості з культурології.
-
- ❖ вчитимусь естетично сприймати слово, мову, опануватиму засоби виразності рідної мови.

уроку «Архітектура та скульптура (І. Мартос, Л. Позен, В. Городецький). Палацово-паркові комплекси»

- *сприйматиму себе як громадянина планети Земля;*
- *розвиватиму у собі риси справжнього патріота України;*
- *сприйматиму себе як громадянина планети Земля.*

Кондратюк Наталія Вікторівна,
учитель образотворчого мистецтва
та художньої культури Христинівської спеціалізованої
школи I-III ст. №1 ім. О. Є. Корнійчука,
вчитель вищої категорії, вчитель-методист

Тема: Значення творчості С. Гулака-Артемівського, М. Калачевського, М. Вербицького в розвитку національної музики. Історія створення твору “Ще не вмерла Україна”.

Мета: дати знання про роль українського народного мистецтва в розвитку національної культури, про види та жанри українського мистецтва;
розвивати вміння порівнювати українську художню культуру минулого й сучасності, вміння обґрунтовувати оцінні судження щодо зразків українського мистецтва;
виховувати інтерес до музичної культурної спадщини.

Тип уроку: комбінований урок

Обладнання: Презентації «Творчість С. Гулака-Артемівського», «Історія створення опери «Запорожець за Дунаєм»», «Творчість Вербицького», «Історія гімну «Ще не вмерла Україна»», «Творчість Калачевського».

Музичний матеріал для уроку: С. Гулак-Артемівський «Запорожець за Дунаєм» (фрагменти), Калачевський «Українська симфонія», М. Вербицький «Ще не вмерла Україна».

Терміни і поняття: арія, симфонія, опера, сонатне алегро.

ХІД УРОКУ

1. Організаційний момент

2. Актуалізація опорних знань учнів

🚩 Яке значення у розвитку музичного мистецтва ХІХ ст. мала творчість М. Лисенка.

🚩 Чому М. Лисенка називають основоположником національної композиторської школи в Україні.

3. Мотивація учбової діяльності школярів.

Слово вчителя

Розвиток літератури та театру в другій половині ХІХ ст. надав потужного імпульсу процесу творення національної музики. У діяльності найвидатніших композиторів України ХІХ ст. знаходять виявлення передові ідеї. Основною темою їхньої творчості є відображення життя закріпаченого й знедоленого українського народу, його краших мрій і сподівань, прагнення до волі. У цей період розгортається творча діяльність таких талановитих композиторів, як С. Гулак-Артемівського, М. Вербицького, П. Ніщинського, І. Воробкевича, М. Калачевського та ін.

4. Повідомлення учням теми, мети і завдань уроку.

Запис в зошити: «Значення творчості С. Гулака-Артемівського, М. Калачевського,

М. Вербицького в розвитку національної музики. Історія створення твору «Ще не вмерла Україна»».

Мета та завдання уроку: визначити роль українського народного мистецтва в розвитку національної культури; визначити особливості видів та жанрів українського музичного мистецтва 19ст.; розвивати вміння порівнювати українську художню культуру минулого й сучасності; виховувати інтерес до національної музичної культурної спадщини.

Робота зі словником.

Перед тим, як розглянути творчість видатних діячів мистецтва, давайте пригадаємо матеріал 9 класу, попрацюємо зі словничком, який знаходиться в кожного на парті і дамо визначення таких понять, як:

Арія (італ. *aria* — повітря), закінчений за побудовою епізод [опери](#), [оперети](#), [ораторії](#) або [кантати](#), який виконується співаком-солістом у супроводі оркестру. В драматургічному розвитку опери арія є важливим засобом музичної характеристики героя, передаючи його душевний стан, настрій.

Симфонія (від грец. *συμφωνία* — «співзвуччя») — великий циклічний твір для симфонічного оркестру, що складається з 4 частин. **Симфонія** — найбільша музична форма серед концертної оркестрової музики.

Опера (італ. *opera* — дія, праця, твір) — музично-драматичний жанр, що ґрунтується на синтезі музики, слова, дії. В опері сценічна дія органічно поєднується з вокальною (солісти, ансамблі, хор), та інструментальною (оркестр) музикою, досить часто — з балетом і пантомімою, образотворчим мистецтвом (гримом, костюмами, декораціями, світловими ефектами, піротехнікою тощо). Як правило оперу поділяють на сцени, акти,

дії. Елементами опери є арія, ансамбль, хор, балетна сцена, увертюра, симфонічний антракт.

Сонатне алегро позначає першу частину класичного [сонатного циклу](#), яка пишеться, як правило, в [сонатній формі](#) та в темпі алегро (швидкому темпі).

5. Вивчення нового матеріалу

До сьогоднішнього уроку ви підготували творчі проекти, які допоможуть нам дізнатися більше про життя та творчість цих видатних діячів мистецтва.

Практична робота для учнів: Під час представлення творчих проектів, уважно слухаючи матеріал, який підготували ваші однокласники, ви повинні заповнити таблицю, згідно якої ми будемо підводити підсумки уроку.

✚ Представлення творчих проектів за темами:

1. Творчість Семена Гулака-Артемівського
2. Історія створення опери «Запорожець за Дунаєм»
3. Творчість Михайла Вербицького
4. Історія Державного Гімну України
5. Михайло Калачевський та «Українська симфонія»

✚ Слово вчителя

Отже, XIX ст. в історії музики відзначається виходом на світову арену багатьох національних шкіл, що пов'язано з ростом національної свідомості європейських народів, які перебували під владою імперій. За польською та російською постає і українська національна композиторська школа.

Услід за українськими письменниками і поетами професійні музиканти XIX ст. почали звертатися до народної тематики, обробляти народні пісні, що виконувалися талановитими аматорами в супроводі народних інструментів — кобзи, бандури, цимбал, скрипки, ліри та ін.

На початку XIX ст. в українській музиці з'являються перші симфонічні та камерно-інструментальні твори.

Діяльність аматорських і відкриття перших професійних театрів (Київ, 1803, Одеса, 1810), у яких ставилися музично-сценічні твори на національні сюжети, сприяла становленню української опери, першою з яких вважається «Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемівського.

У Західній Україні в різних жанрах хорової та інструментальної (у т. ч. симфонічної) музики працювали композитори М. Вербицький, М. Калачевський та ін.

6. Закріплення вивченого матеріалу

Порівняльний аналіз життєвого та творчого шляху композиторів за таблицею:

	С.Гулак-Артемівський	М. Вербицький	М. Калачевський
Походження композитора, вплив сім'ї і оточення			
Навчання та його роль у формуванні майбутньої професійної діяльності.			
Вплив відомих особистостей на			

формування особистісних і професійних якостей.			
Жанри, в яких працював композитор			
Значення діяльності композитора для світової музичної культури			
Внесок в національну культуру			

Дайте характеристику музичним творам:

	«Запорожець за Дунаєм»	«Ще не вмерла Україна..»	«Українська симфонія»
До якого виду музичного мистецтва він належить? (інструментальна вокальна театральна музика) та форма твору .			
Визнач жанр музичного фрагменту? (Народна Класична Естрадна)			
Назви склад виконавців (Оркестр, Ансамбль, Тріо, Соло)			
Яка музика за характером? (Спокійна, весела, сумна, тривожна, швидка, динамічна, енергійна, повільна, ..)			

7. Підсумок уроку.

Інтерактивний метод «Сніговий ком» - кожен учень говорить фразу, що відповідає ключовій темі, наступний учень доповнює фразою попереднє твердження. У вправі приймають участь всі учні класу.

Ключова тема: «Значення творчості композиторів Семена Гулака-Артемівського, М. Калачевського, Михайла Вербицького для розвитку національної музичної культури».

Приблизна відповідь: «кожен композитор використовував у творчості теми народної музики» - «у всіх в творчості використані сюжети з життя українців» - «...» - «Лисенко і Вербицький займались педагогічною діяльністю» - «чим сприяли поширенню і популяризації української музики серед населення» - «...»

8. Домашнє завдання. Робота в групах над творчими проектами на теми театрального мистецтва 19 ст.

Запис в зошити: «Значення творчості С. Гулака - Артемівського, М. Калачевського, М. Вербицького в розвитку національної музики. Історія створення твору “Ще не вмерла Україна”».

Мета та завдання уроку: визначити роль українського народного мистецтва в розвитку національної культури; Визначити особливості видів та жанрів українського музичного мистецтва 19ст.;

Розвивати вміння порівнювати українську художню культуру минулого й сучасності;

Виховувати інтерес до національної музичної культурної спадщини.

Словник

Арія (італ. aria — повітря), закінчений за побудовою епізод [опери](#), [оперети](#), [ораторії](#) або [кантати](#), який виконується співаком-солістом у супроводі оркестру. В драматургічному розвитку опери арія є важливим засобом музичної характеристики героя, передаючи його душевний стан, настрої.

Симфонія (від грец. συμφωνία — «співзвуччя») — великий циклічний твір для симфонічного оркестру, що складається з 4 частин. **Симфонія** — найбільша музична форма серед концертної оркестрової музики.

Опера (італ. *opera* — дія, праця, твір) — музично-драматичний жанр, що ґрунтується на синтезі музики, слова, дії. В опері сценічна дія органічно поєднується з вокальною (солісти, ансамблі, хор), та інструментальною (оркестр) музикою, досить часто — з балетом і пантомімою, образотворчим мистецтвом (гримом, костюмами, декораціями, світловими ефектами, піротехнікою тощо). Як правило оперу поділяють на сцени, акти, дії. Елементами опери є арія, ансамбль, хор, балетна сцена, увертюра, симфонічний антракт.

Сонатне алегро позначає першу частину класичного [сонатного циклу](#), яка пишеться, як правило, в [сонатній формі](#) та в темпі алегро (швидкому темпі).

Урок -16

Теслюк Ольга Василівна,
учитель музичного мистецтва та
художньої культури Кочубіївської ЗОШ
I-III ступенів Уманської райради

Тема: Микола Лисенко – основоположник національної композиторської школи в Україні. Музична творчість, виконавство та освіта.

Мета: Поглибити й узагальнити знання учнів про творчість М.В. Лисенка.

Розкрити епохальне значення творчості Лисенка як основоположника національної композиторської школи.

Ознайомити з концертною та виконавською діяльністю, педагогічною та етнографічною спадщиною митця.

Розвинути образно – асоціативне мислення учнів, здатність до сприймання та аналізу музичної творчості композитора.

Виховувати естетичний смак учнів, інтерес до національної класичної музики, зокрема до творчості М.В.Лисенка.

Тип уроку: комбінований (поглиблення теми).

Обладнання: магнітофон, наочно-дидактичний матеріал.

Музичний матеріал: Фрагменти творів М.В. Лисенка.

Опера «Тарас Бульба»;

«Молитва про Україну»;

Романс «Безмежне поле»;

«Баркарола»;

Кантата «Радуйся, ниво непополитая»;

Вальс ре-мінор.

ВІДЕОРЯД: Презентація,(слайд-шоу).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент.

- 1.учні заходять в клас під звучання романсу «безмежне поле», готуються до уроку.
- 2.повідомлення теми та мети уроку.

II.Актуалізація опорних знань учнів, перевірка домашнього завдання.

III.Мотивація навчальної діяльності.

Звучить гімн молоді «Молитва про Україну». Учні аналізують твір та порівнюють його з гімном «Ще не вмерла Україна», висловлюють свої думки.

- 1.Бесіда про життєвий і творчий шлях композитора.
2. Ознайомлення з біографією М.В. Лисенка, перегляд презентації.

Народився Микола Віталійович Лисенко 10 березня 1842 року в селі Гриньки Кременчуцького повіту Полтавської області. Батько, Віталій Романович Лисенко, офіцер орденського кірасирського полку, був людиною освіченою, з передовими поглядами на розвиток суспільства, глибоко знав і любив літературу, народну творчість. Мати, Ольга Єреміївна, походила з полтавського поміщицького роду Луценків. Навчалася вона в петербурзькому Смольному інституті шляхетних дівчат. Аристократичне виховання наклало свій відбиток на все подальше життя Ольги Єреміївни, вигранивши її характер та світогляд. Розмовляла вона виключно французькою мовою, в усьому намагаючись створити таку атмосферу, яка б не мала навіть натяку на щось народне, українське.

Село Гриньки належало двоюрідному дядькові Ольги Єреміївни, поміщикові М.Булюбашу, у якого вона виховувалася. Він надзвичайно любив свою племінницю, а народження Миколи стало для нього справжньою радістю.

Тут, у Гриньках, як згадував пізніше М.Старицький, над М.Лисенком «...зіткнулись два цілком протилежних і навіть ворожих впливи; з одного боку — французька мова, манери і аристократична манірність (мати й гувернантка), з другого боку — українська мова... пестоші і зайва простота манер. Перша сторона переслідувала не тільки простонародне слово, але навіть і російське, забороняючи всякі зносини з «пейзанами», а друга, навпаки, заохочувала всяку простоту, зацікавлювала розум і фантазію дитини

казками народними та піснями, а вечорами відпускала весь полк служниць для забав з паничем; звичайно, забави ці полягали в різноманітних народних іграх.

Протести матері тут були безсилими, і вперта наполегливість і сльози дитини, які енергійно підтримувала обожаюча свого внука бабуся (М.В.Булюбаш), переважали протести, тим більше, що і батько став на сторону тітки».

У такому середовищі, серед таких людей і виростав майбутній композитор. Але саме народна стихія, культура і побут народжували у серці малого Миколи невгасиму любов до рідної пісні, мови, мистецтва.

У 1852 році хлопця відвезли до Києва в пансіон Вейля, звідки він, провчившись усього декілька місяців, переходить до іншого — пансіону француза Гедуена. У цьому закладі музика займала не останнє місце у вихованні та навчанні. Одинадцятирічний хлопчина показав себе майже одразу як у здібностях, так і в старанності.

Літні канікули Микола завжди проводив у рідному селі. На той час туди приїжджав з Полтавської гімназії і Михайло Старицький, троюрідний брат М.Лисенка. Це товаришування зіграло свою благодатну роль у подальшому житті обох велетів нашої культури.

Після закінчення пансіону Миколу віддають до 2-ї Харківської гімназії.

У 1859 році Микола Віталійович вступає на природничий факультет Харківського університету. Провчившись у ньому всього один рік, він разом з батьками перебирається до Києва. Навчання в університеті, який він успішно закінчив у 1865 році, М.Лисенко вдало поєднував з заняттями музикою, яка все більше і більше захоплювала його. У цей же час він багато пише, притому звертається не лише до дрібних інструментальних жанрів, але й до музично-драматичних творів.

Подорожуючи, композитор ніколи не втрачав нагоди записати завершені зразки пісень до спеціального нотного зошита, з яким ніколи не розлучався.

Музика не тільки вабила М.Лисенка, а й поступово заповнювала все його життя. Йому праглося більших і ґрунтовніших знань, хотілося вдосконалювати виконавську майстерність.

З 1867 по 1869 рік він навчається у Лейпцігській консерваторії, а з 1874 по 1876 рік — у Петербурзі, у класі блискучого майстра оркестру М.Римського-Корсакова.

Повернувшись до Києва, Микола Віталійович, з властивими йому енергією і запалом, поринає у творчість, не забуваючи при тому педагогічну, виконавську та музично-громадську діяльність.

На українському народному ґрунті М.Лисенко творить високохудожні композиції на шевченківську тематику, народні опери «Різдвяна ніч» і «Утоплена», оперу-сатиру «Енеїда», монументальну народну музичну драму «Тарас Бульба».

Починаючи з 1869 року Микола Віталійович продовжував невтомно виступати у концертних програмах.

У 1904 році М.Лисенко відкриває першу в Україні національну музично-драматичну школу (з 1913 року — ім. М.В.Лисенка), яка працювала у програмному режимі вищих мистецьких навчальних закладів.

Разом з О.Кошицем організував у 1905 році музично-хорове товариство «Київський Боян», головою якого був до кінця життя.

М.Лисенко був засновником і головою ради правління «Українського клубу» (1908 — 1911 рр.).

Серед творчої спадщини композитора основне місце посідають опери: «Різдвяна ніч» (1873 р.), «Утоплена» (1883 р.), «Тарас Бульба» (1890 р.), «Наталка Полтавка» (1889 р.), «Енеїда» (1910 р.), «Ноктюрн» (1912 р.), дитячі опери «Коза - Дереза» (1888 р.), «Пан Коцький» (1891 р.), «Зима й Весна» (1892 р.).

Микола Віталійович Лисенко був одним з найкращих інтерпретаторів «Кобзаря» Т.Шевченка, на тексти якого написав понад 80 вокальних творів різних жанрів.

Безцінною спадщиною великого композитора стали обробки фольклорно-пісенних зразків усної народної творчості.

Смерть М.Лисенка, яка настала 6 листопада 1912 року, була непоправною втратою для української музичної культури.

IV. Вивчення матеріалу до теми уроку.

1. М.В.Лисенко – основоположник української композиторської школи.

Життєве кредо композитора:

«При своїй волі і любові до праці я б домігся коли не блискучого, то доброго міцного становища у виконавському світі. Однак знав і те, що моя рідна музична культура – ще не займане ніким поле, якому потрібен свій орач і сіяч. Йому я й замислив присвятити свої скромні сили.»

Різномісна діяльність митця мала величезний вплив на сучасників, надихала учнів і послідовників. Композитор спробував свої сили майже в усіх музичних жанрах, у багатьох з яких досяг вершин професіоналізму.

Його оперна спадщина охоплює різні образні сфери:

- історико - героїчна («Тарас Бульба»);
- лірико – побутова («Наталка Полтавка»);
- комічна («Різдвяна ніч»);
- лірико – фантастична («Утоплена»);
- опера – сатира («Енеїда»);
- дитячі опери (музична казка«Коза-дереза», сатирична опера «Пан Коцький», фантастична казка «Зима і Весна»).

Одна з найкращих сторінок спадщини М. Лисенка – хорова музика:

- кантата («Радуйся, ниво неполитая»);
- хорові мініатюри («Сон», «Пливе човен»).

У солоспівах М. Лисенко майстерно поєднав прийоми народної та професійної музики, зокрема класичної та романтичної.

- 80 вокально-хорових твори «Музика до Кобзаря» (своєрідна портретна галерея образів із народу: обробки народних пісень, романс – дума, романс – балада, романс – арія, музичний пейзаж...).

Серед інструментальної музики є п'єси – мініатюри для фортепіано, епічні твори віртуозного плану («Елегія» «2 рапсодії»).

Багатогранна творча діяльність М.В.Лисенка мала виняткове значення для розвитку української культури – вчений – фольклорист, композитор – романтист, що визначив стиль української професійної музики в його загальнонаціональному масштабі.

2. Сьогодні М.В.Лисенка ми називаємо «композитор», але його офіційний статус – педагог.

Понад 30 років життя Лисенко віддав справі музичної освіти. Він викладав у Київському інституті шляхетних дівчат, працював у музичній школі С. Блюменфельда, займався приватною педагогічною практикою. Підсумком його діяльності на ниві музичної освіти стала Київська національна музично – драматична школа.

Багато років композитор мріяв про справжню музично – драматичну школу, про талановитих учнів.

І ця мрія почала втілюватися в життя у 1904 році, коли Лисенко орендував приміщення по вулиці Підвальної 15. Він вважав, що в його школі повинні виховуватись актори та музиканти для української сцени. В основу школи було покладено програму Санкт-Петербурзької консерваторії та Московського театрального училища, вперше було відкрито клас бандури, викладачем якого був Іван Кучугура-Кучеренко. Вже у перший рік навчалося більше 300 учнів, більшість яких, люди середнього статусу і бідняки. Школа не мала дотацій, існувала лише на оплату учнів, тому Лисенко часто влазив у борги, брав

кредити, та все ж у школі викладали найкращі викладачі, втілювалися в життя передові ідеї тогочасної України.

З різних куточків тягнулась молодь до Лисенської музично-драматичної школи, щоб потім зробити свій внесок у розвиток української культури. З 1918 року має назву «Вищий музично – драматичний інститут ім. М. Лисенка. Цей заклад закінчили видатні діячі музичного мистецтва – композитори Кирило Стеценко, Левко Ревуцький, Олександр Кошиць та багато інших.

3. Помітне місце в історії національної музичної культури залишила діяльність М. Лисенка як музикознавця та етнографа.

У цьому відношенні велику цінність представляє запис весільного обряду (з текстом та музикою) у Переяславському повіті, запис дум і пісень кобзаря Остапа Вересая, наукові праці «Характеристика музыкальных особенностей малорусских дум и песен, исполняемых кобзарем О. Вересаем» (1874р.), «Про торбан і музику пісень Водорта» (1892р.), «Народні музичні інструменти на Україні» (1894р.)

З 1865 по 1867роки разом з батьком збирає та записує фольклор, публікує працю «Про історичні вподобання у смаках і модах народного одягу у Сквирському та Таращанському повітах».

Всі його роботи стали першими дійсно науковими дослідженнями українського музичного фольклору. Відомий російський фольклорист, професор О. Міллер вважав М. Лисенка видатним вченим, збирачем української народнопісенної творчості.

4. Крім композиторської, педагогічної та етнографічної діяльності, Лисенко виступав також як виконавець, хоровий диригент, громадський діяч.

Будучи студентом Лейпцігської консерваторії Микола Віталійович набув високої професійної майстерності, опанував репертуар світових корифеїв – Л. Бетховена, Ф.Шуберта, Ф. Шопена, успішно концертував зі своїми власними творами. З численних виступів митця потрібно згадати про його участь у слов'янському концерті у Празі 26.12 1867року. Запрошений як представник української музики, він з великим успіхом виконав у Празькій філармонії свою «Концертну фантазію» на теми українських народних пісень.

Навчаючись у Петербурзі, постійно виступає як піаніст, організовує етнографічні українські концерти.

Після повернення на Україну, завжди був у центрі музичного і національно – культурного життя Києва, виступав з концертами як піаніст, організовував хори, концертував з ними по всій Україні. Брав участь у «Філармонічному товаристві любителів музики та співу», «Гуртку любителів музики» Я. Спиглазова, в організації недільної школи для хлопців – селян. Пізніше приймав участь в підготовці «Словника української мови», у переписі населення Києва, в роботі Південно-Західного відділення Російського Географічного товариства, організовував щорічні Шевченківські вечори, був організатором музичного товариства Боян»у 1905році разом із О. Кошицем.

Також у 1905році був створений «Український клуб» замість «Літературно-аристократичного товариства».

«...Треба нам, діячам культури, об'єднатися в ці важкі часи, спільно, дружно нести знання, слово, пісню людям...», говорив Лисенко драматургу і актору Садовському. Український клуб став культурно-освітнім центром і першою легальною українською громадською організацією. В клубі проводилися літературні та музичні вечори, читалися лекції, виступали відомі художники, актори, співаки, музиканти, письменники, проходили репетиції оіру, заняття дитячої та спортивної секції, організовувалися вистави, виставки, працювала бібліотека.

5. Музична вікторина. *(Додаток 2)*

Прослуховування фрагментів музичних творів М.В. Лисенка (на вибір учителя).

VI. Висновок уроку

М.В. Лисенко – величезний і неоціненний скарб української нації, музичний символ України.

Засновник національної музично – творчої школи, основоположник української класичної школи, талановитий педагог, яскравий музикант, музикознавець, громадський діяч, справжній патріот своєї держави. Своєю творчістю він вперше спробував підсумувати величезний період розвитку вітчизняної музики. Його музиці притаманна органічна єдність змісту і форми, глибока ідейність, реалізм, висока майстерність.

Невтомний організатор, закоханий у свою справу подвижник, талановитий художник, палкий і активний пропагандист української музичної культури, Лисенко завжди і всюди ставив собі за мету, визначав як найважливіше завдання – відкривати невичерпні художні перлини талановитого українського народу.

Оцінюючи значення М. Лисенка, відомий театральний режисер К. Станіславський писав: «Я гаряче люблю українську музику. Якщо Чайковського ми називаємо чарівником російської музики, то Лисенка, цього чудового композитора, який захоплює красою своєї музики, ми сміливо можемо назвати сонцем української музики».

1. Учні висловлюють власні думки та враження від уроку.

2. Закріплення набутих знань учнів:

Тести

I. В якому закладі М. Лисенко удосконалював сиконавську майстерність:

- а) Харківський університет;
- б) Лейпцігська консерваторія;
- в) Київська національна музично-драматична школа.

II. У якому році М. Лисенком була створена перша національна музично-драматична школа:

- а) 1908;
- б) 1913;
- в) 1904.

III. В музично-драматичній школі ім. М. Лисенка вперше було відкрито клас гри на:

- а) фортепіано;
- б) бандурі;
- в) баяні.

IV. Проведіть паралелі:

Історико-героїчна опера	«Наталка Полтавка»
Комічна	«Коза - Дереза»
Лірико-побутова	«Тарас Бульба»
Музична казка	«Різдвяна ніч».

V. Оберіть правильне твердження:

- а) М.В. Лисенко – український композитор, педагог, вчений-фольклорист, громадський діяч, основоположник національної композиторської школи в Україні.
- б) М.В. Лисенко – російський композитор, педагог, вчений-фольклорист, громадський діяч, основоположник національної композиторської школи в Україні.
- в) М.В. Лисенко – український композитор, педагог, вчений-фольклорист, громадський діяч.

3.Оцінювання знань та активності учнів на уроці.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

- 1.Створити кросворд «Музична спадщина композитора Лисенка».
- 2.Написати твір – роздум «М. Лисенко – сонце української художньої культури».
- 3.Підготувати додатковий матеріал до уроку (за бажанням).

Урок -17

**Чудінович Лілія
Михайлівна,**
учитель Софіївського НВК
Золотоніської райради

Тема. М.В.Лисенко – основоположник національної композиторської школи в Україні.

Мета:

- методом нетрадиційного уроку разом з учнями довести значимість композиторської та організаційно – педагогічної діяльності М.В.Лисенка для української музичної культури;
- ознайомити з основами його творчості;
- виховувати музичний смак, повагу до духовної спадщини українського народу.

Тип уроку: урок – конференція.

Обладнання: Мультимедійний проектор, перед учнями стоять таблички з назвами українських театрів, вузів, консерваторій, музею М.Лисенка та найвідоміших видан

Хід уроку

I. Мотивація навчання

1. Вступне слово учителя:

Доброго дня шановні. Сьогодні ми зібрались на наукову конференцію, присвячену творчості видатного діяча української культури XIX ст.. Миколі Лисенку. На нашому зібранні присутні науковці, які готувались до цієї зустрічі, і виступлять з доповідями та цікавими повідомленнями. Решта присутніх представляють музичні видання і отримали завдання від своїх редакторів уважно слухати, записувати і потім написати статті за матеріалами конференції.

На початку нашої зустрічі я пропоную переглянути уривок з фільму, який перенесе нас в епоху творчості М.Лисенка та налаштує на робочий лад.

2. Перегляд фільму про творчість М.Лисенка.

II. Основна частина

1. Біографія

Учитель:

(1 слайд.) Шановні знавці музичного мистецтва, панове журналісти, перед нами Микола Віталійович Лисенко - український композитор, піаніст, диригент, фольклорист, педагог і громадський діяч.

(Звучить музичний твір) Можливо хтось нам повідомить, який твір супроводжував наш перший слайд?

Очікувана відповідь вченого (учня):

Миколі Лисенку судилося стати автором двох національних гімнів, котрі утверджують духовну велич Людини і Народу. Перший з них — "Вічний революціонер" (1905) на вірші І.Франка. Другий — "Дитячий гімн" на вірші О.Кониського (1885), всевітньо відома тепер "Молитва за Україну" — "Боже Великий, Єдиний!", яка з 1992 р. затверджена офіційним гімном Української православної церкви (Київський патріархат), а наприкінці ХХ ст. стала другим державним гімном незалежної України.

Учитель:

Прошу одного з відомих знавців творчості М.Лисенка (називає ім'я та по батькові учня) коротко нагадати нам біографію митця.

Очікувана відповідь вченого (учня):

(2 слайд.) Народився 22 березня 1842 р. в селі Гриньки Кременчуцького повіту Полтавської губернії в родині дворянина Віталія Романовича Лисенка, полковника Орденського кірасирського полку.

Мати, Ольга Єреміївна, походила з полтавського поміщицького роду Луценків. Батько з козацько-старшинського роду Лисенків.

1855 — М. Лисенко почав навчання у привілейованому навчальному закладі — 2-й Харківській гімназії. Талановитий підліток швидко став популярним у місті піаністом, якого запрошували на вечори і бали, де він виконував п'єси Моцарта, Бетховена, Шопена, блискуче імпровізував на теми українських народних пісень.

Закінчивши гімназію, Лисенко вступив на природничий факультет Харківського університету. Але 1860 р. через матеріальні труднощі родина Лисенків переїхала до Києва, і Микола разом із троюрідним братом Михайлом Старицьким перевівся до Київського університету. Його він закінчив з відзнакою, а 1865 р. навіть захистив дисертацію на тему «Розмноження нитчастих водоростей». В університеті належав до «Київської Громади», працював у кількох гуртках, пов'язаних з етнографічною діяльністю, викладанням у недільних школах, заснував і провадив студентський хор, організовував концерти.

З 1865 по 1867 Лисенко працював у Таращі на посаді мирового посередника. У цей період активно збирав фольклор. З 1867 М.В.Лисенко навчався у Лейпцізькій консерваторії. Влітку 1868 р. одружився з Ольгою О'Коннор, яку він узяв зі собою до Лейпціга.

1869 - завершив навчання у консерваторії, пройшовши 4-річний курс навчання усього за два роки. В час навчання написав декілька інструментальних творів, зокрема 1-у частину симфонії та симфонічну увертюру «Ой запив козак, запив». Також видав свою першу збірку українських народних пісень для голосу й фортепіано. У цей же час написав свої перші твори на слова Тараса Шевченка: «Заповіт», «Ой одна я, одна», «Туман, туман долиною».

1874–1875 — вдосконалював майстерність у Петербурзі в М.Римського-Корсакова.

1872 – відбулася перша вистава українського музичного театру в Києві – «Чорноморці», автором якої був Микола Лисенко. Постановник опери — двоюрідний

брат композитора Михайло Старицький. Він же – автор лібрето (за мотивами твору Я.Кухаренка).

1878 - займав посаду педагога з фортепіано в інституті шляхетних дівчат. Тоді ж взяв другий (цивільний) шлюб з Ольгою Липською, яка була піаністкою і його ученицею. Від цього шлюбу мав 5 дітей.

З 1869 р. жив у Києві, де працював учителем гри на фортепіано, а 1904 року відкрив власну музично-драматичну школу. Виступав як піаніст, організовував хори, недільні школи, брав активну участь в гуртках, товариствах, очолював «Український клуб».

Лисенка переслідував царський уряд, 1907 року він був на деякий час заарештований.

Помер 6 листопада 1912 року у Києві.

Виступ учня з цікавою інформацією та презентацією світлин М.В.Лисенка (3-6 слайди)

2. Творча спадщина

Учитель:

Микола Лисенко заслужено вважається засновником української національної музики. Суттєву роль у цьому відіграє як його композиторська, так і етнографічна діяльність.

(7 слайд) Етнографічна спадщина Лисенка — запис весільного обряду (з текстом і музикою) у Переяславському повіті, запис дум і пісень кобзаря О. Вересая, розвідки «Характеристика музыкальных особенностей малорусских дум и песен, исполняемых кобзарем Остапом Вересаем» (1874), «Про торбан і музику пісень Відорта» (1892), «Народні музичні інструменти на Україні» (1894).

У композиторській спадщині Лисенка особливо важливе місце займають твори на тексти Тараса Шевченка (8 слайд). Музика до «Кобзаря», «Радуйся, ниво неполитая», «Б'ють пороги», «Гайдамаки», «Іван Гус» тощо, що стали наріжним каменем подальшого розвитку українського академічного музичного мистецтва та утвердження його самобутності.

Лисенко — автор опер «Різдвяна ніч» (1874), «Утоплена» (1885), «Наталка Полтавка» (1889), «Тарас Бульба» (1890), «Енеїда» (1910), «Зима і Весна» (1892), оперети «Чорноморці», які стали основою українського національного оперного мистецтва.

Я хочу презентувати список творів Миколи Лисенка.

Учитель демонструє і коментує список творів митця (додаток 1).

Учень – мистецтвознавець розповідає про історію написання опери «Тарас Бульба» (9-12 слайди)

Очікувана відповідь:

Епохальна опера Миколи Лисенка «Тарас Бульба» — вершина української класичної музики. У книзі «Спогади сина» Остап Лисенко написав, що 35 років, майже все творче життя, його батько думав над долею своєї улюбленої «дитини» — оперою «Тарас Бульба». Ще в 70-х роках у Миколи Віталійовича народилася ідея створення народної опери. Намір зміцнів, коли композитор, разом з археологічною експедицією, побував на місці колишньої Запорозької Січі. Після тієї поїздки вирішив написати оперу на матеріалі знаменитої повісті Гоголя. Його захоплювала незламна сила волі, мужність, відвага Бульби та його палка любов до Батьківщини. З 1880 по 1890 рр. разом із Михайлом Старицьким (автором лібрето) він працював над оперою. Петро Чайковський пропонував допомогу в постановці «Тараса Бульби» в Петербурзі, але композитор не погодився, вважаючи, що опера про національного героя спочатку повинна бути

показана в Україні. На жаль, ні Лисенку, ні Старицькому не довелося за життя побачити свого «Тараса Бульбу» на сцені. Тільки в 1924 році в Харкові вперше поставили оперу, а в Києві в 1937.

Опера часто зустрічається в репертуарах вітчизняних театрів. Лисенківські мотиви були використані і при роботі над знаменитим фільмом.

Цікаве доповнення:

Композитор повністю завершив оркестровку опери. Але через те, що у Лисенка не було диригентської симфонічної практики, після смерті композитора довелося робити редакції опери. Довгі роки не могли знайти авторської партитури. Виявилося, Микола Віталійович передав ноти для видання у фірму «Леон Ідзіковський» — відоме на той час не тільки у Києві, а й у всій Європі музичне видавництво. А коли сім'я Ідзіковських емігрувала до Польщі, митрополит Андрей Шептицький викупив весь український фонд. У тому числі там виявилися і рукописи Лисенка. Після смерті владики УГКЦ у Львові, розбираючи архів, натрапили на ці унікальні раритети. Партитуру передали на зберігання до нотного відділу Львівської публічної бібліотеки.

На жаль, не побачила світ постановка Леся Курбаса. Дуже цікаві декорації зробив Анатолій Петрицький. У 1919 році Київ захопив Денікін. Театр згорів, залишилися лише ескізи декорацій. А в 30-ті, перед Левком Ревуцьким, Борисом Лятошинським і Максимом Рильським радянська цензура поставила завдання: змінити фінал, привівши оперу до гоголівського першоджерела, коли Бульбу спалюють. Тому нині існують кілька варіантів цієї опери.

Повідомлення та презентація світлин до опери «Наталка Полтавка» (13-15 слайди):

Парадокс, найпопулярніший твір композитора — опера «Наталка Полтавка», в принципі, не авторський твір у чистому вигляді. До лисенківської версії існувало кілька варіантів цієї народної оперети. Кілька музичних фрагментів склав сам автор п'єси — Іван Котляревський, використовувалися пісні Марусі Чурай (у тому числі й знамениті «Віють вітри»). Микола Віталійович сам говорив: «Я уклав і упорядкував клавір». Він дописав передмову до першого видання, вибрав найбільш популярні українські мелодії, доповнив твір розгорненою увертюрою і створив фортепіанний клавір. Досі не відомо, чи сам Лисенко оркестрував цю оперу.

Учитель:

У клавірі до нас дійшли три перші українські дитячі опери "Коза-Дерева", "Пан Коцький", "Зима і Весна" (16 слайд), феєрія "Чарівний сон", опера у 2-х діях "Саффо" і остання опера-хвилинка "Ноктюрн". Незакінченими залишились "Гаркуша", "Маруся Богуславка", "Відьма", "Літньої ночі".

Окремо у спадщині Лисенка слід відзначити і перший в українській музиці вокальний цикл (13 солоспівів і 2 дуети) на вірші Г.Гейне в українських переспівах Лесі Українки, Максима Славинського, Людмили Старицької-Черняхівської та самого М.Лисенка. Саме до цього циклу належить один з найвідоміших у світі його творів — дует "Коли розлучаються двоє" (17 слайд).

3. Вшанування пам'яті композитора

Учитель:

(18 – 22 слайди) Життєвий подвиг Лисенка не обмежується написанням музичних творів. Важливим для нього був і розвиток виконавства, і то не лише в його час. Саме Лисенко заклав основи професійної мистецької освіти в Україні, відкривши в Києві 1904 р. свою Музично-драматичну школу у хорових творах і в хоровому диригуванні Лисенко досяг неперевершених у його час вершин.

Ім'я М. В. Лисенка присвоєне Національній філармонії України, Львівському вищому музичному інституту, Харківському театру опери та балету, Київській музичній школі-інтернату, струнному квартету, в багатьох містах є вулиці композитора. А найголовніше, його твори не забуті, вони часто виконуються.

Сьогодні ведеться робота з підготовки до видання тритомника про життя та творчість Миколи Лисенка. До нього увійдуть 480 листів композитора, спогади сучасників, а також «Лисенкіана» Дмитра Ревуцького, учня Миколи Віталійовича, його першого біографа. А з 19 по 30 листопада у Києві пройде Міжнародний музичний конкурс ім. М. Лисенка, який є музичною візиткою України.

Коли ховали композитора, з ним прийшли попрощатися тисячі людей, які прибули з усіх регіонів України. За спогадами Олександра Антоновича Кошиця, Лисенка відспівували у Володимирському соборі, тільки хор, який ішов попереду траурної процесії, складався з 1200 чоловік. Коли вони співали, то було чути в центрі Києва. Труну до Байкового кладовища пронесли на руках.

Відвертою багатотисячною (лише хористів, за підрахунком О. Кошиця, співало близько 1200) політичною демонстрацією став і похорон Батька української музики. Одягнена в студентські однострої українська молодь уперше стала тоді на оборону національної святині, оточивши жалобний похід і не даючи поліції провадити арешти.

У Меморіальному музеї М. Лисенка експонується унікальний експонат — «червона китайка», якою було покрито труну композитора. У багатьох статтях тих сумних днів Миколу Віталійовича називали «гетьманом української музики».

Видатні художники мали за честь написати портрет композитора.

III. Заключна частина уроку:

1. Віртуальна екскурсія по меморіальному музею М. Лисенка. (Презентація учня. 23 – 31 слайди, під марш «Богдан Хмельницький»)

Підсумки уроку

Учитель пропонує учням, які представляли пресу зробити короткі висновки, власні враження від конференції усно, а вдома зробити це у вигляді статей.

2. Оцінювання роботи учнів (з коментарями).

На цьому урок закінчений. Дякую за співпрацю!

Список творів Миколи Лисенка

Сценічні твори

Опери:

- «Андрешада» (лібр. М.Старицького і М.Драгоманова, 1866-77),
- «Чорноморці» (лібр. М.Старицького за п'єсою Я.Кухаренка, 1872),
- «Різдвяна ніч» (лібр. М.Старицького за повістю М.Гоголя, 1874),
- «Утоплена» (лібр. М.Старицького за повістю М.Гоголя «Майська ніч», 1883),
- «Наталка Полтавка» (п'єса І.Котляревського, вокальні номери аранжував М.Лисенко, 1889),
- «Гарас Бульба» (лібр. М.Старицького за повістю М.Гоголя, 1890),
- «Відьма» (текст Л.Яновської, 1901, незак.),
- «Сапфо» (лібр. Л.Старицької-Черняхівської, 1896–1904),
- «Енеїда» (лібр. М.Садовського за І.Котляревським, 1910),
- опера-хвилинка «Ноктюрн» (лібр. Л.Старицької-Черняхівської, 1912),

дитячі опери (перші в укр. музиці)

- «Коза-Дерева» (1888),
- «Пан Коцький» (1891),

- «Зима і Весна, або Снігова краля», 1892) — всі 3 на лібр. Дніпрової Чайки (Л.Василевської)

Музика до спектаклів

- «Чарівний сон» (текст М.Старицького, 1894),
- «Остання ніч» (текст М.Старицького, 1899) та ін.;

Вокально-симфонічні твори кантати:

- «Б'ють пороги» (1878),
- «Радуйся, ниво непоплитая» (1883),
- «На вічну пам'ять Котляревському» (1895) — всі на сл. Т.Шевченка;

Для симфонічного оркестру

- Менует і Адажіо, Увертюра на тему укр. нар. пісні «Ой запив козак, запив» (всі 1869, рукописи не знайдено).
- Симфонія (ч. I, 1869),
- Фантазія «Український козак-шумка» (1872);

Камерно-інструментальні твори

- Струнний квартет (ч. 3, 1868),
- Струнне тріо (1869);

для скрипки з фортепіано

- Фантазія на дві українські народні теми (1872-73, варіант -для флейти і фп.),
- Елегійне капричіо (1894),
- Елегія до дня роковин смерті Т.Шевченка (1912),
- обробка української народної пісні «Сонце низенько» (1912);

для віолончелі і фортепіано

- Елегія «Сум» (1901);

для фортепіано(56)

- Українська сюїта у формі старовинних танців (1867-69),
- 2 концертні полонези (1875),
- 2 рапсодії на українські народні теми (1875, 1877),
- Соната (1875),
- Баркарола (1873),
- рондо, ноктюрни, мазурки, полонези, скерцо, вальси, марші, пісні, п'єси та ін.;
- транскрипції;

Хори

На слова Т. Шевченка

- «Іван Гус» (1881),
- 3 хори з поеми «Гамалія» («Ой діброво, темний гаю» (1881), «Іван Підкова» (1903), «Орися ж ти, моя ниво» (1903))
- «Встає хмара з-за лиману» (1903),
- «Давидів псалм» (1910) та ін.,

На слова інших авторів:

- «На прю!» (сл. М. Старицького, 1876),
- «Пливе човен» (народні слова, 1900),

- «Вічний революціонер» (сл. І. Франка, 1899),
- «Три гості» (сл. О. Олеся, 1906),
- «До 50-х роковин з дня смерті Т.Шевченка» (сл. В. Самійленка, 1911)
- «Молитва» (сл. О. Кониського, 1885) та ін.;

Романси Усього — 51

На слова Т.Шевченка

- «Ой одна я, одна» (1888),
- «Садок вишневий коло хати» (1868),
- «Гетьмани, гетьмани» (1872),
- «Якби мені черевики» (1872),
- «По діброві вітер виє» (1872) та інші,

На слова інших авторів:

- «Милованка» (сл. А. Міцкевича, 1881),
- «У мене був коханий, рідний край» (сл. Г.Гейне, 1893),
- «Не забудь юних днів» (сл. І.Франка, 1898),
- «Безмежнеє поле» (сл. І.Франка, 1898),
- «Смутної провесни» (сл. Лесі Українки, 1909),
- «Айстри» (сл. О.Олеся, 1907) та інші.

Вокальні ансамблі

- «Ми заспівали й розійшлись» (сл. Т.Шевченка, 1869),
- «Коли розлучаються двоє» (сл. Г.Гейне, 1893),
- «Пряля» (сл. Я.Щоголева, 1898) та інші;

Обробки народних пісень Усього — понад 600 обробок українських народних пісень для хору або сольного виконання, з них:

- 12 збірок по 10 творів (1886–1903),
- «Веснянки» — два вінки (1897),
- «Колядки і щедрівки» (1897),
- «Купальська справа» (1897),
- «Весілля» (1903),

для дітей

- «Молодощі» (1876),
- «36. нар. пісень» (1908) та ін.

Музикознавча спадщина

- Музично-фольклористичні праці: записи (13, 138, 20) українських народних пісень (з варіантами), пісень різних сусідніх народів, танців, маршів, дум (5) від кобзарів;

РОЗДІЛ IV. УКРАЇНСЬКА ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА ХХ СТОЛІТТЯ

Урок -18

Кондратюк Наталія Вікторівна,
 учитель образотворчого мистецтва та художньої культури
 Христинівської спеціалізованої школи І-ІІІ ст. №1
 ім. О. Є. Корнійчука, вчитель вищої категорії,
 вчитель-методист

Тема. Розвиток драматургії і театру 70-90 р.р. 19ст. Створення професійного театру. Група корифеїв та їх діяльність театру. Група корифеїв та їх діяльність.

Мета: дати уявлення про принципи формування театральної культури; поглибити знання про жанр драматургії; поширити знання про основні періоди розвитку драматургії; ознайомити учнів із творчістю класиків української драматургії; розвивати асоціативне мислення та вміння висловлювати власні враження під час спілкування; виховувати мистецький смак, повагу до культурних надбань народу, духовних святинь.

Тип уроку: інтегрований (художня культура та українська література).

Обладнання: портрети драматургів, літературознавчий словник, тести, слайд-шоу, афіші до вистав «Наталка Полтавка» І.Котляревського та «За двома зайцями» М.Старицького, літературна газета.

Хід уроку

**Театр повчає так, як цього не зробити товстій книзі.
Вольтер**

1. Організаційний момент

2. Мотивація навчальної діяльності

1). *Вступне слово вчителя художньої культури.*

- Діти, сьогодні у нас з вами інтегрований урок – української літератури і художньої культури. Ці два шкільні предмети мають багато спільних тем. Однією з них і є драматургія і театр. Драматургія і театр другої половини 19 ст. дуже багата на події та імена. Щоб охопити весь матеріал, ви отримали завдання по групах. Протягом уроку кожна з груп презентуватиме свою роботу. Крім того, у вас на парті є план уроку і зведена таблиця, до якої ви коротко записуватимете головне.

3. Повідомлення теми та мети уроку

4. Актуалізація опорних знань учнів

1). *Показ інсценівки фрагменту п'єси І.Котляревського «Наталка Полтавка».*

Н. Петре, Петре! Де ти тепер? Може де скитаєшся в нужді та горі і проклинаєш свою долю; проклинаєш Наталку, що утеряв пристанище; а може, забув, що я живу на світі. Вернися до мого серця! Нехай глянуть очі мої на тебе ще раз і навіки закрийються...

В. Благоденственного і мирного перебування!

Н. (кланяясь) Здорові були, добродію, пане Возний!

В. Добродію! Добродію! Я хотів би, щоб ти звала мене – тее-то як його – вишеупом'янутим ім'ярек.

Н. Я вас зову так, як все село наше величає, шануючи ваше письменство і розум.

В. Не о сем, галочко, - тее-то як його – хлопочу я, ножелаю із медових уст твоїх слішати умилительноє названіє, сообразное моему чувству. Єй-ей, люблю тебе до безконечності.

Н. Бог з вами, добродію! Що ви говорите! Я річівашей в толк не возьму.

В. Лукавиш – тее-то як його – моя галочко! І добре все розумієш. Ну, коли так, я тобі коротенько скажу: я тебе люблю і женитись на тобі хочу.

Н. Гріх вам над бідною сиротою глумитися; чи ж я вам рівня? Ви пан, а я сирота; ви багатий, а я бідна.

В. Оная любов все – тее то як його – ровняєть. Рци одне слово: «Люблю вас, пане Возний!» - і аз, вишеупом'янутий, виконаю присягу о вірном і вічном союзі з тобою.

Н. У вас єсть пославіца: «Знайся кінь з конем, а віл з волон»; шукайте собі, добродію, в городі панночки.

В. Бачив я многих – і ліпообразних, і багатих, но серце моє не імієть – тее-то як його – к ним поползновения.

Н. Воля ваша, добродію, а ви так з-письменна говорите, що я того і не розумію; та і не вірю, щоб так швидко і дуже злюбитись можна.

В. Не віриш? Так знай же, що я тебе давно уже – тее-то як його – полюбив, як тільки ви перейшли жити в наше село. Скажи, говори, відповідай, могу лі бить – тее-то як його – мужем пристойним і угодним душі твоєї!

Н. Перестаньте жартувати надо мною, безпомощною сиротою. Моє все багатство єсть моє добре ім'я; через вас люди начнуть шептати про мене, а для дівки, коли об ній люди шепчуть...

2). *Запитання на клас (Опитування проводить учитель української літератури).*

- Ваше враження від побаченої сцени?
- Хто автор п'єси?

Проблемне запитання.

• Як ви думаєте, чому ми обрали для перегляду саме п'єсу І.Котляревського «Наталка Полтавка»? (З появою «Наталки Полтавки» І.Котляревського почалася нова сторінка в розвитку аматорського театрального руху).

3). *Слово вчителя української літератури.*

- Отже в основі театральної вистави лежить текст. Процес роботи над спектаклем полягає у перенесенні драматургічного тексту на сцену. Це свого роду «переклад» з однієї мови на іншу. В результаті літературне слово стає словом сценічним. Збираючись поставити спектакль, його творці спочатку вибирають п'єсу, неодмінно звертаються до драматургії.

1). *Слово вчителя художньої культури.*

- І так, ми вже багато знаємо про театр. Давайте пригадаємо матеріал 9-го класу, провівши клоуз-тести.

- Клоуз-тести.
- Театральне мистецтво в Україні брало початок з ...
- Примітивний театр в Київській Русі започаткували...
- Вертеп – це...
- Перші українські драми називалися шкільними, тому що...
- Інтермедії або інтерлюдії – це...
- Шкільна драма, інтермедії заклали основу для...

2). *Слово вчителя української літератури.*

- Так як мова на сьогоднішньому уроці піде про драматургію і театр, то давайте пригадаємо деякі поняття з теорії літератури, тому що драматичний твір, як відомо, має свої особливості. У вас на парті є літературознавчий словник, укладений творчою групою літературознавців. (З'ясувати, хто такий драматург, що таке драма, драматургія, особливості драматичних творів).

3) *Робота з літературознавчим словником*

5. Вивчення нового матеріалу

1). *Слово вчителя української літератури.*

- Історичний шлях, пройдений українським театром протягом ХІХ століття, багатий на великі імена та події. Про кріпацький театр першої половини ХІХ століття ми говорили, вивчаючи творчість І. П. Котляревського. Після Котляревського цю театральну традицію продовжили Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко, С. Гулак-Артемівський.

Драматургія другої половини ХІХ століття має своїх видатних театральних діячів: М.Старицького, І.Карпенка-Карого, М.Кропивницького.

1881 рік – рік утворення першої української професійної трупи, яка ставила своїм завданням створення на сцені реалістичних образів. Типовою рисою театральних вистав цієї доби також був побутовий реалізм, але більш поглиблений.

У 80-90-х роках українська драматургія збагатилася майже тридцятьма визначними п'єсами різних жанрів, що їх створили М.Старицький, М.Кропивницький, І.Карпенко-Карий, Панас Мирний, І.Франко, Б.Грінченко. Більш детально про творчість драматургів нам розкажуть літературознавці.

2). *Презентація групи літературознавців з показом слайд-шоу та літературної газети.*

«Значення драматургії для розвитку театру».

- *Творчість Марка Кропивницького – засновника українського професійного театру.*
- *Багатогранність таланту Михайла Старицького.*
- *Творчість І.Карпенка-Карого – найвище досягнення української драматургії.*

3). Вірш М. Рильського «Три брати».

Колись, на славу Україні,
Зродила мати трьох синів.
Дала крилята їм орлині,
Дала їм очі соколині
І душі, повні мрій і снів...
Садовський славний! Ти між ними
Отой орел, і в слові сім
Чи пізнаєш себе з братами,
Широкоплечими орлами,
Що штуки мир скорився їм?..
І ось брати твої з тобою:
Карпенко старший чарівник,
Що так звабляє всіх нас грою,
Що надихає й вас порою
І що відкрив нам свій тайник...
А слава сцени – Саксаганський!..
Кого він з нас не чарував...
Живіть на славу Україні,
Чаруйте скрізь її синів,
І славні будете в родині,
І як тепер при сій хвилині,
Скрізь привітають трьох братів!..

4). *Слово вчителя художньої культури.*

- Діти, сьогодні ми з вами продовжимо розмову про театр – цей дивний світ, у якому існує своя особлива мова. Осягаючи її, ми пізнаємо мистецтво людей, які створюють виставу: драматурга, що пише п'єсу і готує сценарій, композитора, який створює музику, режисера, художника, артистів і багатьох інших. Як тільки ми зрозуміємо цю мову, навчимося дивитися та бачити, слухати й чути, та багатьом іншим речам, - це буде означати, що ми стали театральними глядачами. А це ж так важливо! Адже театр оживає тоді, коли у нього глядачі розумні, чутливі, виховані, одним словом, талановиті. Бути глядачем також мистецтво: глядач – перший помічник акторів.

То й не дивно, що епіграфом до нашого уроку стануть слова Вольтера: «Театр повчає так, як цього не зробити товстій книзі».

Поява на початку 80-х років театру корифеїв – унікального явища в національному мистецтві – сколихнула не лише театральне життя, а породила драматургію, яка стала класикою українського письменства. До вашої уваги творчий звіт групи мистецтвознавців (звернутися до словника).

4. Робота з літературознавчим словником. З'ясувати значення термінів: корифей, аматорський, трупа, плеяда.

4). *Презентація групи мистецтвознавців з показом слайд-шоу та афіш до театральних вистав.*

6. Закріплення вивченого матеріалу

Тести для взаємоперевірки.

1. До корифеїв українського театру належать усі названі митці, крім:

- А) Марії Заньковецької;
- Б) Івана Карпенка-Карого;

В) Михайла Старицького;

Г) Тараса Шевченка.

2. Засновником театру корифеїв був:

А) М. Старицький;

Б) М. Кропивницький;

В) П. Саксаганський;

Г) І. Карпенко-Карий.

3. Єдність місця, часу і дії – це ознаки:

А) ліричного твору;

Б) епічного твору;

В) ліро-епічного твору;

Г) драматичного.

4. П'єси «Сто тисяч», «Хазяїн», «Мартин Боруля», «Сава Чалий» написав:

А) І. Карпенко-Карий;

Б) Марко Кропивницький;

В) Михайло Старицький;

Г) Панас Мирний.

5. Свою першу роль Марія Заньковецька зіграла в п'єсі:

А) «Лимерівна» П. Мирного;

Б) «Глитай або ж Павук» М. Кропивницького;

В) «Наталка Полтавка» І. Котляревського;

Г) «Не судилось» М. Старицького.

6. У якому році театральна трупа корифеїв розпалася на дві автономні трупи:

А) у 1880 році;

Б) у 1884 році;

В) у 1883 році;

Г) у 1885 році.

7. «Хазяїн», «Сто тисяч» за жанром – це:

А) комедія;

Б) мелодрама;

В) трагедія;

Г) водевіль.

8. До відомої родини Тобілевичів належать усі, крім:

А) Миколи Садовського;

Б) Марії Садовської-Барілотті;

В) Панаса Саксаганського;

Г) Марка Кропивницького.

9. Хто з українських драматургів вправно обробляв твори інших авторів, даючи їм нове життя:

А) М. Старицький;

Б) І. Карпенко-Карий;

В) І. Франко;

Г) М. Кропивницький.

10. Драматичний твір, в основу якого покладено гострий конфлікт, напружену боротьбу та складні переживання героїв, але розв'язка не має трагічного характеру називається:

А) комедія;

Б) трагедія;

В) водевіль;

Г) драма.

11. Слово «корифей» означає:

А) найкращий;

- Б) перший, заспівувач;
- В) найактивніший;
- Г) домінуючий.

7. Підбиття підсумків уроку

1). *Заключне слово вчителя української літератури.*

- Отож маємо феноменальний випадок в історії світової культури, коли, жертвуючи задля розпочатої справи маєтками, нехтуючи кар'єрою, здоров'ям, а деколи й свободою, театральні діячі зводили храм мистецтва. Ті, кого називають корифеями українського театру, маючи дворянське походження і неабиякі інтелектуальні здібності, могли б у славі і розкоші працювати артистами Імператорського театру. Та ці талановиті люди обрали шлях служіння рідному народові. Всупереч обставинам, ніхто з них не зрадив своїх ідеалів, незважаючи на злидні, переслідування й життєві випробування. «Ради України, нам дорогої, ради скривдженого народу, не маючого навіть і порозуміння об нашій праці, ми зробимо, що в наших силах!» (І. Карпенко-Карий).

2). *Оцінювання.*

8. Домашнє завдання

1). *Скласти систему запитань до теми «Драматургія».*

2). *Доведіть або спростуйте істинність однієї з тез:*

«Сучасна драма, як і взагалі театр стоїть на роздоріжжі, переживаючи переломну добу» (Микола Вороний).

«Життя – не трагедія і не комедія. У ньому поєднуються і комічне, і трагічне одночасно. Руки долі міцно тримають нас за мотузки... і смикають то в один, то в інший бік» (О'Генрі).

«У діалозі з життям важливим є не його запитання, а наша відповідь» (Марина Цветаєва).

3). *Прочитати п'єсу І.Карпенка-Карого «Мартин Боруля».*

Літературознавчий словник по темі «Драматургія»

Драматург – письменник, який створює драматичні твори для постановки на сцені.

Плеяда – група видатних діячів певної епохи, пов'язаних спільністю поглядів, завдань, напряму діяльності.

Корифей – той, хто досягнув видатних успіхів, найвизначніший діяч у якійсь галузі науки, мистецтва.

Аматорський – аматор – любитель, той, хто охоче займається чим-небудь, не маючи фахової підготовки.

Трупа – колектив артистів театру або цирку.

Драматургія – сукупність драматичних творів певного письменника, народу, історичної епохи.

Драма.

1. Один з основних родів художньої літератури, який розкриває життєві явища та людські характери через розмови дійових осіб і призначений для сценічного втілення.

2. Один з трьох жанрів драматургії.

3. Драматичний твір, в основу якого покладено гострий життєвий конфлікт, напружену боротьбу та складні переживання героїв, але розв'язка не має трагічного характеру.

За жанром драми поділяються на побутові, історичні, психологічні, мелодрами.

Особливості драматичних творів.

- єдність дії і слова;

- діалогічна форма;

- відтворення подій, як живого процесу;

- зображення персонажів через їхні вчинки, поведінку, висловлювання;
- призначений для постановки на сцені;
- поділ тексту на дії, картини, яви;
- наявність ремарок.

Урок -19

Єлсукова Ольга Валентинівна,
 учитель Черкаського гуманітарно-правового
 ліцею Черкаської міськради

Тема 1. Образотворче мистецтво. Український авангард. Архітектура і скульптура.

- Мета:** - ознайомити учнів із особливостями розвитку художньої культури ХХ ст., з культурно-історичними етапами ХХ ст., їх впливом на розвиток образотворчого мистецтва, з видатними художниками та їх творами; розкрити зміст понять «модернізм», «постмодернізм», «полікультурність», «авангард»;
- розвивати комунікативні якості в процесі спільної роботи, вміння аналізувати художні твори, висловлювати власну думку, робити узагальнення;
  - виховувати естетичний смак, повагу до культурних надбань українського народу.

Тип уроку: засвоєння нових знань

Метод: лекція вчителя з виступами учнів

Обладнання: мультимедійна презентація «Модерн в архітектурі»

Мультимедійна презентація «Український авангард. Скульптура»

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань.

Бесіда про події, які відбувалися в ХХ столітті (історичні, політичні, економічні, культурні).

III. Повідомлення теми, мети уроку.

План

1. Етапи розвитку образотворчого мистецтва ХХ століття
2. Модерн в архітектурі (*В. Городецький, В. Кричевський*)
3. Поняття «український авангард»
4. Авангард в скульптурі (*І. Кавалерідзе, О. Архипенко*)

IV. Подання нового матеріалу. (демонстрація мультимедійної презентації)

1. Лекція вчителя.
2. Виступи учнів (учням заздалегідь дано завдання підготувати інформацію про видатних *архітекторів, скульпторів* поч. ХХ століття).

Додаткова інформація:

Владислав Городецький народився в 1863 р. в селі Шелудьки Подільської губернії (зараз Вінницька область) у родині дворян польського походження. Середню освіту одержав в Одесі. В школі виявилися його здатності до малювання. Вищу освіту Городецький відправився одержувати в імператорську Академію мистецтв у Петербурзі. В 1891 він одержав диплом і переїхав у Київ.

Першими серйозними архітектурними творами стали усипальниця баронів Штейнгелей на Аскольдовій могилі й проект павільйону для мисливського товариства,

який він виконав безкоштовно з метою самореклами. Однак Городецький виконував і нескладні проекти будівництва двірських туалетів і підключення їх до вуличних каналізаційних мереж. Городецький став безпосереднім учасником забудови Києва кінця XIX ст. — створював проекти багатьох будинків.

Найвідомішими його творіннями стали міський музей старожитностей і мистецтв, караїмська кенаса, костюл святого Миколи, і знаменитий будинок з химерами, у якому він прожив кілька років.

Крім створення архітектурних проектів Городецький проявляв свій творчий талант і в інших областях — захоплювався ювелірною справою, писав акварелі, робив гравюри, створював дизайн костюмів для акторів театру Соловцова.

Іншою пристрастю архітектора було полювання. Городецький був членом імператорського мисливського товариства, із'їздив усю Росію, був у Туркестані, Афганістані, Азербайджані, Сибірі, Середній Азії, на Алтаї, і в Африці. Привезеними мисливськими трофеями Городецький прикрашав свій будинок або дарував у київський мисливський музей.

Городецький цікавився всіма передовими досягненнями науки й техніки — він був одним з перших власників автомобілів у Києві, літав з першими авіаторами, цікавився роботами іншого відомого киянина Ігоря Сікорського.

Був одружений на дочці відомого підприємця Корнелії Марр, у них було двоє дітей.

Після революції 1917 архітектор іммігрував у Варшаву. Там він займався реставрацією палацу Вишневецьких, а пізніше очолив проектне бюро. З відомих його робіт водонапірна вежа й торговельні ряди. В 1928 він одержав запрошення обійняти посаду головного архітектора синдикату по спорудженню залізниць у Персії й переїхав туди. У Тегерані він проектував будівлю залізничного вокзалу і палац шаха.

Помер Владислав Городецький в 1930 р. від серцевого нападу, похований у Тегерані на лютеранському цвинтарі.

У Києві іменем Городецького була названа вулиця, а навесні 2004 у Пассажі йому відкрили пам'ятник.

Василь Григорович Кричевський народився 31 грудня 1872 року в селі Ворожбі Лебединського повіту в багатодітній сім'ї повітового фельдшера. У 1886-му приїхав до Харкова вчитися. Тринадцятирічного Василя Кричевського зарахували до залізнично-технічного училища. Здібності хлопця одразу помітив технік міської управи і підліткові доручили проектувати невеликі міщанські будинки. Так він заробляв собі на життя, а братові — майбутньому відомому художникові Федору Кричевському — на навчання в Петербурзькій академії мистецтв.

Юне дарування помітив професор архітектури Харківського технологічного інституту Сергій Загоськін. Він взяв хлопчика в сім'ю і виховував разом зі своїми дітьми. В дев'ятнадцять років Василь Кричевський — помічник міського архітектора з правом підпису своїх проектів. Є автором фасадів будинків архітектора О.Бекетова, деякі з них збереглися до нашого часу.

У 1903 році в Полтаві проводили конкурс на спорудження будівлі губернського земства. Василь Кричевський запропонував свій проект, заснований на традиціях народної архітектури. Василь Кричевський започаткував український стиль в архітектурі.

Натхненний успіхами, архітектор перебирається до Києва. Український стиль має успіх, Кричевський створює будівлю за будівлею. Захопившись національним, збирає колекцію предметів народного мистецтва, а в 1917-му стає одним із засновників Київської академії мистецтв. Викладаючи архітектуру, влітку їздить в етнографічні експедиції, малюючи і збираючи все, що стосується української культури.

Ще одне захоплення Кричевського — книжки, оформленню яких віддано півстоліття. Першою роботою була обкладинка альбому малюнків до "Енеїди" Котляревського (1903), останньою — обкладинка для українського православного календаря 1953 року.

У 1918-му до влади в Києві прийшла Центральна Рада. Михайло Грушевський доручив Кричевському розробити державну символіку. За української влади він був обраний першим ректором Державної Академії Мистецтва в Києві, а пізніше був професором Архітектурного Інституту і Мистецького Інституту в Києві.

У 20-30-ті роки Василь Кричевський з ентузіазмом займається вивченням і збереженням української культури. В 1925 році він знайшов та відреставрував будинок Шевченка в Києві, потім домігся відкриття в ньому музею. У тридцятих роках спроектував меморіальний музей Шевченка в Каневі. Також Кричевський захопився книжковою графікою.

Неперевершений знавець народного мистецтва, він зробив відчутний внесок у вітчизняну сценографію і театральний дизайн. У 1907—1910 роках оформляв вистави в театрі Садовського: “Тарас Бульба”, “Ревізор”, “Богдан Хмельницький” та інші, потім — вистави “Пані Марра” і “Уріель Акоста” в Українському державному театрі. В 1925 році його запросили художником на Одеську кіностудію. На Одеській та Київській кіностудіях він оформив дванадцять фільмів: “Тарас Шевченко” і “Тарас Трясило” режисера Чардиніна, “Назар Стодоля” і “Кармелюк” Тасіна, “Звенигора” Довженка, “Сорочинський ярмарок” Екка. Ідею знаменитої стрічки “Звенигора” великому Довженкові подарував саме Кричевський.

Під час війни Василь Кричевський покинув Київ і виїхав спочатку до Львова, де був ректором Вищої Образотворчої Студії, пізніше до Німеччини, аж у 1949 році на постійне в Каракасі, в Венесуелі, де і помер 15 листопада 1952 року.

3. *Розповідь учителя «Авангард – нове художнє явище ХХ століття»*

Авангардизм (авангард) - умовний термін, на означення загальних новаторських напрямів у художній культурі 20 ст., для яких характерні прагнення докорінно оновити художню практику, пошук нових, незвичних засобів вираження форми і змісту творів. Особливістю авангарду є не тільки прагнення до розриву з художньою традицією минулого, її образною системою та виражальними засобами, але й активний, революціонізуючий суспільство протест, який потребує переоцінки духовних цінностей та нового сприйняття і бачення світу. Авангард - «мета історичне явище», яке закономірно повторюється на різних історичних етапах розвитку мистецтва та літератури.

Художники з Іспанії, Росії та України: П. Пікассо, Х. Гріс, С Далі, О. ІДадкін, О. Архипенко, О. Екстер, Б. Лівшиць, Х. Сутін, М. Шагал та ін. легко асимілювалися в художньому середовищі, утворили певну спілку представників художнього авангарду, який прийнято називати "паризькою школою".

Авангард завжди молодий, антиакадемічний, антибуржуазний. Він заперечує всілякі авторитети.. Авангард народився на зламі епох (XIX--XX ст.) і увібрав у себе біль і відчай цього часу. Він виявився аполітичним і революційним, "кусючим" і скандальним. До нього можна по-різному ставитися, але без нього неможливо уявити собі культуру ХХ ст.

У сучасному мистецтвознавстві під загальною назвою «Авангардизм» об'єднано такі різні мистецькі течії, як кубізм, експресіонізм, абстракціонізм, футуризм, конструктивізм, дадаїзм, сюрреалізм та ін.

Іван Петрович Кавалерідзе (1887 —1978)

Багатогранність творчої натури Івана Петровича Кавалерідзе викликає захоплення. Скульптор, сценарист і кінорежисер, драматург і прозаїк, і в кожній галузі — художник-мислитель, оригінальний творець, що залишив слід у духовній культурі українського народу. "У віковій боротьбі рідного народу за своє соціальне й національне визволення, — говорив Кавалерідзе, — я шукав і знаходив те, що полонило мою увагу". Полонили ж його увагу Шевченко і Скворода, від Шевченка прийшов Прометей. Тема розкутого

Прометея — народу, що розриває віковічні рабські кайдани, — стала для нього однією з провідних у творчості. Її він втілює у відомому роменському монументі.

Іван Петрович Кавалерідзе народився 14 квітня 1887 року на хуторі Ладинському поблизу міста Ромни колишньої Полтавської губернії. Грузинське прізвище успадкував він від свого діда Васо, якого хлопцем привіз із Кавказу генерал Ладинський. Дитинство Івана минуло в селі Талалаївці (тепер — Сильченкове на Чернігівщині), де навчався в земській школі. Завдяки дядькові С. А. Мазаракію, художнику й археологові, уродженцю Талалаївки, Кавалерідзе вступив до Київського художнього училища, де під керівництвом Ф. Балавенського розвивав хист до ліплення. Першою успішною курсовою роботою в училищі стала композиція "Творчість". В основі її — думка про утвердження правди в прекрасному. Перша значна скульптура — "Слов'янка" (1908). В 1909 — 1911 роках Іван Петрович навчався в Петербурзькій Академії мистецтв та паризькій майстерні скульптора Н. Аронсона. 1910 року здобув першу конкурсну премію за проект пам'ятника княгині Ользі, монумент було поставлено в 1911 році у Києві.

Революція застала Івана Кавалерідзе в Ромнах. "Не забути перших днів роботи на революцію", — згадував майстер (йдеться ж, звичайно, про українську революцію). У 1918 році він виконав відомий роменський пам'ятник Т. Г. Шевченку, в 1922 — пам'ятник Г. Сковороді у Лохвиці. У Ромнах він викладав у школі малювання, керував театром залізничників, виїздив з агітбригадою на села.

В 1926 року І. П. Кавалерідзе збудував пам'ятник Т. Г. Шевченкові у Полтаві. Пізніше він брав участь у конкурсах на проект монументу Кобзареві в Каневі та Харкові (1933), створив станкові роботи "Кобзар", "Шевченко на березі Неви", "Шевченко на засланні". Таким чином, шевченківська тема проходить через усе його творче життя.

Наприкінці 20-х років Іван Петрович задумав кінотрилогію про боротьбу українського народу за незалежність.

Ідеї Шевченка, закладені в його поетичній творчості, зокрема поеми "Гайдамаки", надихнули на створення кінофільму "Злива" (1929). Дальше епічне втілення творчості Шевченка-революціонера знайшла у фільмах "Коліївщина" (1933) та "Прометей" (1935). Далі були "Перекоп" (1930), "Наталка Полтавка" (1936), "Запорожець за Дунаєм" (1938). Тоді ж створені чотири кінозбірки "Українська пісня на екрані". В 50-х роках з'явилися фільми "Григорій Сковорода" та "Повія" (за романом П. Мирного).

У середині 60-х років, вже в немолодому віці (78 років), Іван Кавалерідзе виявив ще одну грань свого самобутнього обдарування: він пише драматичні твори "Вотанів меч", "Перекоп", "Григорій і Параскева", "Перша борозна". В 1977 — 1978 роках у "Вітчизні" друкувалися мемуари митця "З музами у дружбі", які він не завершив.

Творчі пошуки залишили помітний слід у кожній із галузей, які освоював цей майстер. Його реалістичне мистецтво завоювало право на довге життя в культурі українського народу, та й у культурі світу.

Олександр Порфірович Архипенко. Олександр Архипенко (1887-1964) — найвідоміший український та американський скульптор ХХ сторіччя, засновник кубізму в скульптурі. Вчився в Київському художньому училищі та в Московському училищі живопису, скульптури та архітектури. З 1905 року брав участь у виставках. В 1908 приїхав до Парижу, де познайомився з художниками Паризької школи. 1912 заснував свою першу школу. Брав участь в Арморі-шоу (1913, Нью-Йорк). З 1929 року живе в США.

Архипенків кубічний стиль, що базувався на відношеннях просторових геометричних мас, увів у скульптуру зовсім нові ідеї і методи. Твори Архипенка перевернули світові уявлення початку ХХ ст. про скульптуру. Саме Архипенко вперше «склав» єдину форму з різних нееквівалентних форм, вводячи у композиції скло, дерево, метал, целулоїд. Пластика, рух, проявлена конструкція і конструктивність, ліричність — основні якості його творів. Кубізм залишався основним, але далеко не виключним стилем його мистецтва.

Одним з перших Архипенко використувати можливості «нульової», наскрізної форми — такою є порожнеча між піднятою рукою в скульптурі «Жінка, що вкладає волосся», 1915 року. У скульптурах "що стоять і що сидять" йде складне взаємовідношення просвітів - з'єднання різних геометричних елементів.

Митець завжди у мистецтві "крокував своїм шляхом". Захопившись ідеєю моделювання простору, він вперше у світовій практиці використовує "простір всередині" та "порожнечу" як зображальний елемент, рівний матеріальному. Це була одна з найбільших Архипенкових знахідок — «відкриті форми». Водночас він переносить акцент з опуклості на впадину, зі світла на тінь. Так постають його шедеври, що стали вже мистецькою класикою ХХ століття — "Крокуюча жінка" (1912), "Червоний танок" (1913), "Жінка, що сміється" (1915), «Жінка, що причісує волосся», «Гондольєр», «Цар Соломон».

Завдяки експериментам з формою він одержав цілком новий принцип пластичного вираження, його самобутність виявила себе вже у перших юнацьких роботах "Думка", "Відчай", "Запорожець", "Юда". Архипенко зображав не мислителя, а думку, не людину в розпачі — відчай. Експресіонізм — прагнення до узагальненої передачі певних станів — заклав підвалини його подальших символізованих безособових образів — "Дитина", "Негритянка", біблійна "Сусанна". Архипенка приваблювали образи архаїчні, наповнені волею до життя, оті "половецькі баби", що стояли по українських степах як вартові вічності.

У кубізмі його привабило те, як живописці працювали із формою: подібно до поетів, вони римували, ритмізували, досягали гармонійного звучання, зіставляючи куби й овали. Кубофутуризм Архипенка — це теж динаміка кутів, кіл, конусів, ромбів у нескінченному колообігу. Він зважився на небачену доти річ: покрити веселковими кольорами грані й площини своїх скульптур і зробив їх форми рухливими. Такий "Перо-карусель", в якому обертаються і хитаються всі осі цієї непосидючої фігури, складеної з ромбів, кіл, конусів.

Скульптор постійно експериментує, створюючи абсолютно новаторські речі. Так, образ паризького циркача "Медрано" сконструйовано з металу, дерева, скла. Це перший у ХХ ст. "мобіль" — робот, своєрідна машина для демонстрації змінних набірних кольорових зображень, їх названо "архи-пентурою": цей спосіб живопису справляє враження справжнього руху. Тут головне не сюжет, а постійна мінливість. О. Архипенко любив такий матеріал, як випалена глина-теракота — за прихований в ній вогонь життя, теплоту, але водночас робив скульптуру з плексигласу, підсвіченого зсередини, що надавало скульптурам світлосяйної прозорості. Новаторським стало й тлумачення скульптором простору між частинами скульптури, які він порівнював з музичними паузами. «У Дев'ятій симфонії Бетховена, - пише він, - двічі трапляється довга пауза, що породжує таємницю і напруження». Використання тиші і звуку в симфонії подібне до застосування значущого простору і матеріалу в скульптурі. Спираючись на цю концепцію, він почав моделювати простір і йому пощастило досягти своєї мети 1912 р. у статуї "Жінка, що йде". Метафізична основа є і в іншого винаходу — увігнутостей в скульптурі, які теж сприймаються як символи відсутніх форм і відкриті для асоціацій та зіставлень.

У мистецтві, вважав Архипенко, слід уникати конкретності, щоб упоратися з такими абстрактними елементами, як символ, асоціація і відносність. Тому й уникав етнографізму. Лише окремі деталі одягу персонажів чи характер орнаменту мають національну забарвленість у скульптурах "Жозефіна Бонапарт", "Стародавня єгиптянка", "Арабка". Ритми різних часів і народів, але й українські історичні глибини даються тут взнаки: магія трипільської культури (фігурки з птахоподібними головами), мотив мозаїк Київської Русі ("Рожевий торс на мозаїчному тлі"), впливи українського бароко. Бронзове погруддя — портрет відомого в світі диригента В. Менгельберга (подарований автором Києву) виконано в дусі «необароко»: диригент, переживаючи бурю бетховенського твору, висловлює пристрасність і пафос.

Немов архаїчний майстер, великий скульптор насичував пластичні форми магічною символікою, його роботи начебто невикінчені, фрагментарні, не деталізовані — а тому й справляють враження первісності, вічного творення життя.

V. Підсумок уроку. Рефлексія.

Відповідь на запитання:

1. Які події ХХ століття вплинули на розвиток образотворчого мистецтва?
2. Які художні напрями набули поширення на початку ХХ століття?
3. Мистецтво яких митців вас зацікавило, і що саме?
4. Що означає поняття «український модерн»?
5. Назвіть твори, які вам сьогодні сподобались? Чим саме?

VI. Оцінювання діяльності учнів на уроці.

VII. Домашнє завдання. Підготуватися до тестів.

Урок -20

Атаманюк Тамара Вікторівна,
учитель Ватутінська загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів №6
Ватутінської міської ради

Тема: Образотворче мистецтво та графіка ХХ століття.

Мета: Ознайомити учнів із особливостями розвитку художньої культури ХХ ст., з культурно-історичними етапами ХХ ст. і їх впливом на розвиток образотворчого мистецтва, з видатними художниками і їх творами; розкрити зміст понять «модернізм», «постмодернізм», «плюралізм», «полікультурність», «толерантність», «авангард»; розвивати комунікативні якості в процесі спільної роботи, вміння аналізувати художні твори, висловлювати власну думку, робити узагальнення; виховувати естетичний смак, повагу до культурних надбань українського народу.

Тип уроку. Засвоєння нових знань

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань.

Назвіть події, які відбувалися в ХХ столітті (історичні, політичні, економічні, культурні).

Учні називають: війни, революція, голодомор, репресії, «відлига», «застой», «перебудова», екологічні катастрофи, міжнародний тероризм ...

У ч и т е л ь. ХХ століття - це тривалий період, який зумовив перехід на новий стиль мислення, це період, коли виникають нові види мистецтва і нові форми синтезу мистецтва.

III. Повідомлення теми, мети уроку.

План

Етапи розвитку образотворчого мистецтва ХХ століття.

Живопис ХХ століття.

Живопис Західної України ХХ століття.

Графіка ХХ століття.

IV. Мотивація навчальної діяльності

У ч и т е л ь. На початку ХХ ст. культура України, з одного боку, продовжувала розвивати народні, демократичні традиції ХІХ ст., а з іншого — відбувався активний пошук нових форм, використання досягнень інших національних культур. Це конкретно виявилось у двох орієнтаціях:

- збереженні національно-культурних традицій (народницька теорія);
- орієнтації на західноєвропейський процес у царині художньої культури (європеїзація, модернізм).

Крім того, розвиток української культури на початку ХХ ст. відбувався в умовах, що характеризуються двома протилежними тенденціями:

1. Наростання національно-визвольного, революційного руху, підйом якого припадає на період революції 1905–1907 рр. В результаті розгортання цієї боротьби царизм вимушений був піти на поступки українцям, що в цілому сприяло розвитку культури.

2. Шовіністична політика царату, яка продовжувала денаціоналізацію та русифікацію, репресії щодо українців негативно впливали на розвиток культури.

Проблемне запитання уроку

Наприкінці вивчення теми дайте відповідь на запитання:

- Чи простежуються в українській культурі початку ХХ ст. ознаки європейського модернізму? Свою думку аргументуйте.

IV. Подання нового матеріалу.

Визначення терміну.

Образотвірче мистецтво — мистецтво відображення всього суцього у вигляді різних образів на площині та в просторі. Образотвірче мистецтво відображує дійсність у наочних образах, об'єктивно передає наявні властивості реального світу: об'єм, колір, просторовість, матеріальну форму предмета, світлоповітряне середовище тощо. Але образотвірче мистецтво зображує не лише те, що є доступним безпосередньому зоровому сприйняттю, але й передає розвиток подій у часі, певну фабулу, розгорнуту оповідь. Образотвірче мистецтво розкриває духовний склад людини, її психологію. У сукупності своїх видів цей вид мистецтва створює реальну картину життя людини та природи, а також наочно втілює ті образи, яких немає в реальності, які є наслідком людської фантазії.

Бесіда з учнями за основними поняттями вивченими у 9 класі:

- Види образотворчого мистецтва
- Графіка
- Живопис
- Скульптура
- Медальєрне мистецтво
- Вітраж
- Ювелірна справа
- Дизайн
- Прінт-дизайн
- Фотографія
- Театрально-декораційне мистецтво
- Декоративно-ужиткове мистецтво
- Образотвірче мистецтвoв України

Розповідь учителя (комп'ютерна презентація).

Виступи учнів (учням заздалегідь дано завдання підготувати інформацію про видатних, художників ХХ століття) – слайди.

Працюючи з ілюстраціями, на яких зображені картини відомих українських художників початку ХХ ст., учні характеризують їх за планом:

1. Як називається картина?
2. Хто є її автором? Що ви знаєте про його творчість?
3. До якого жанру живопису належить?
4. Опишіть картину:
  - Що на ній зображено (на передньому плані, на задньому, ліворуч, праворуч, чому саме так, а не інакше)?
  - Які художні засоби і кольори використано художником? Чому саме такі?
5. Як ви вважаєте, яка головна ідея цього твору? Що хотів показати автор?
6. Які думки та почуття викликає у вас ця картина? Зміни у побуті та звичаях українців

Додаткова інформація:

Олександр Мурашко жив у складний і бурхливий час політичних катаклізмів та потрясінь. Його творчий шлях починався з ХХ століттям. Від дипломної роботи художника "Похорон кошового" до останнього його "Автопортрета" пройшло майже дев'ятнадцять років. Це замалий час не тільки для історії, а й для людського життя. Але Мурашко, поєднуючи свій неабиякий талант з надзвичайною працелюбністю, встиг зробити багато. Він залишив нащадкам не тільки чималу спадщину своїх робіт, він залишив нову художню естетику, творчі принципи якої стали основою українського мистецтва ХХ століття. Відгукуючись на потреби доби, Мурашко, як й інші сучасники, зокрема Ф.Кричевський, А.Маневич, А.Петрицький, О.Богомазов, О.Екстер, йшов шляхом пошуків нових живописно-пластичних рішень. У цих пошуках О.Мурашко був першим.

Художник з ранніх років перебував у атмосфері мистецтва. Його вітчим, Олександр Іванович Мурашко, мав у Чернігові невеличку іконостасну майстерню. Наприкінці 1880-х років вся родина разом з майстернею переїхала до Києва, де було одержано підряд на роботу по різьбярському оформленню Володимирського собору. Так хлопець опинився в оточенні людей, причетних до такої знаменної події, як будівництво нового собору.

"Худий, довгий, кошлатий, сором'язливий", Сашко часто приходив у справах вітчима до Прахових. У соборі мав щасливу нагоду спостерігати роботу В.Васнецова, М.Нестерова. У вільний від занять в гімназії (а часто і замість занять) та від праці в майстерні час біг до відомої в Києві рисувальної школи свого дядька - Миколи Івановича Мурашка, де із захопленням малював.

Невідомо, як би склалася його подальша доля, коли б не активна підтримка таких людей, як О.Прахов, В.Васнецов, М.Нестеров, М.Мурашко. Спільними зусиллями вони зуміли умовити суворого Олександра Івановича, щоб 1894 року юнак вирушив з рекомендаційними листами до Петербурга, де й став учнем Вищого художнього училища при Академії. Через два роки він потрапив до майстерні І.Рєпіна. То був щасливий для Мурашка час.

"Похорон кошового" (1900) - історична картина митця. Це одне з небагатьох полотен в українському малярстві на межі століть присвячене подіям минулого. Зображуючи славетні часи запорозької вольниці, автор прагне усвідомити історію не в етнографічних деталях, не в героїці військових походів, а в події, яку плин часу мав відвести в легенду.

Здобувши за цю роботу звання художника з правом пенсіонерства, О.Мурашко 1901 року вирушає за кордон. Він вивчає шедеври світового мистецтва в Німеччині, Італії. У Франції його захоплює вир паризького життя. Художник пише паризьких жінок, образи

яких немов "вириває" з яскравої юрби нічних вулиць і кафе. В образах його парижанок постають і спокусливі героїні Золя, і гротескові кафе-шантанні діви Тулуз Лотрека.

Часто і натхненно писав Майстер і свою Маргариту. 1909 року він щасливо одружився з Маргаритою Августівною Крюгер - дочкою київського нотаря.

Особливе місце в творчості митця посідає селянська тема, котра, як відомо, на поч. ХХ ст. давно вже позбулась передвижницької соціальної загостреності. Образи села в роботах Ф.Малявіна, Б.Кустодієва набули мажорної святковості. Мурашко ще з юнацьких років полюбив українське село, його людей. Ось чому такою симпатією і повагою сповнені його "селянські" полотна.

Цікаво, що саме твір на селянську тему приніс Мурашкові перше широке європейське визнання. На виставці в Мюнхені 1909 року його картина "Карусель" дістала Золоту медаль.

Після успішного дебюту художник експонував свої твори у Венеції, Римі, Амстердамі, Берліні, Кельне, Дюсельдорфі, стверджуючи тим славу українського мистецтва, виводячи його на міжнародний щабель. Багато робіт художника так і залишилися в картинних галереях та приватних збірках Європи.

Олександр Мурашко був патріотом України. Він докладав багато зусиль для розвитку національного малярства, мріяв перетворити Київ на значний культурний центр Європи, відкрити Академію мистецтв.

Так само, як і його дядько, Олександр Мурашко надавав великого значення вихованню молодого покоління митців. У 1909-1912 роках він викладав у Київському художньому училищі. 1913 року відкрив у будинку Гінзбурга на Інститутській вулиці власну студію. Окрім малювання, в студії читались лекції з історії та філософії мистецтва.

1916 року Мурашко виступив організатором товариства київських художників. Він був також одним із фундаторів створеної 1917 року Всеукраїнської Академії мистецтв, де й розпочав викладати, брав участь у художній раді Наркомпросу.

14 червня 1919 року життя майстра трагічно обірвалося. У літературі завжди писалось, що він загинув від руки бандитів. Збереглися спогади дружини художника, які дають можливість точніше дізнатися про страшні події того літнього дня. Із них ми дізнаємося, що того вечора Олександр з дружиною пішли на чай. А коли поверталися додому, їх перестріли два чоловіки в шинелях з гвинтівками в руках. Вони забрали із собою Мурашка до району, щоб "розібратися". А через певний час Маргарита Августівна почула віддалений, приглушений постріл. А на ранок художника знайшли у невеликій ямі, на самому верху гори, що піднімалася до Дорогожицької вулиці. Його вбили пострілом у потилицю: Багато народу прийшло ховати О.Мурашка. Та сумна процесія вийшла немов з його полотна "Похорон кошового". Він загинув у розквіті свого таланту, повний задумів і мрій, залишивши нам своє сонячне, радісне мистецтво.

Опис картини Похорон Кошового (розповідь вчителя)

О. О. Мурашко — український художник кінця ХІХ — початку ХХ століття. Для центральної постаті картини позував актор М. Старицький. У центрі цієї картини (1900) ми бачимо старого козака, що несе булаву — символ влади кошового. Ліворуч від нього — молодий козак, високий, кремезний, занурений у свої думки. Позаду несуть труну на дерев'яних ношах, чорний прапор. Обличчя козаків, навіть тих, що зображені подалі, виражають смуток, горе, навіть їхні фігури відтворюють тяжкий настрій. Таким настроєм пронизана вся картина: в усій широкій долині, якою йде похоронна процесія, темно — такі фарби, такий колір настрою учасників процесії. Відбито в картині козацькі традиції: відкриті голови, свічки, полотнище на труні, одяг (шаровари, вишиті сорочки, жупани, широкі пояси). Смуток і пригніченість відчуваються з першого погляду на картину. Але є щось таке у постатях і статурах запорожців, що вселяє оптимізм: справа кошового — в надійних руках!

Василь Григорович Кричевський народився 31 грудня 1872 року в селі Ворожбі Лебединського повіту в багатодітній сім'ї повітового фельдшера. У 1886-му приїхав до Харкова вчитися. Тринадцятирічного Василя Кричевського зарахували до залізнично-технічного училища. Здібності хлопця одразу помітив технік міської управи і підліткові доручили проектувати невеликі міщанські будинки. Так він заробляв собі на життя, а братові — майбутньому відомому художникові Федору Кричевському — на навчання в Петербурзькій академії мистецтв.

Юне обдарування помітив професор архітектури Харківського технологічного інституту Сергій Ілларіонович Загоськін. Він взяв хлопчика в сім'ю і виховував разом зі своїми дітьми. В дев'ятнадцять років Василь Кричевський — помічник міського архітектора з правом підпису своїх проектів. У 1903 році в Полтаві проводили конкурс на спорудження будівлі губернського земства. Василь Кричевський запропонував свій проект, заснований на традиціях народної архітектури. Василь Кричевський започаткував український стиль в архітектурі.

Натхненний успіхами, архітектор перебирається до Києва. Український стиль має успіх, Кричевський створює будівлю за будівлею. Захопившись національним, збирає колекцію предметів народного мистецтва, а в 1917-му стає одним із засновників Київської академії мистецтв. Викладаючи архітектуру, влітку їздить в етнографічні експедиції, малюючи і збираючи все, що стосується української культури.

Ще одне захоплення Кричевського — книжки, оформленню яких віддано півстоліття. Першою роботою була обкладинка альбому малюнків до “Енеїди” Котляревського (1903), останньою — обкладинка для українського православного календаря 1953 року.

У 1918-му до влади в Києві прийшла Центральна Рада. Михайло Грушевський доручив Кричевському розробити державну символіку. За української влади він був обраний першим ректором Державної Академії Мистецтва в Києві, а пізніше був професором Архітектурного Інституту і Мистецького Інституту в Києві, який большевицька адміністрація переорганізувала з Академії Мистецтва.

У 20-30-ті роки Василь Кричевський з ентузіазмом займається вивченням і збереженням української культури. В 1925 році він знайшов та відреставрував будинок Шевченка в Києві, потім домігся відкриття в ньому музею. У тридцятих роках спроектував меморіальний музей Шевченка в Каневі. Також Кричевський захопився книжковою графікою.

Неперевершений знавець народного мистецтва, він зробив відчутний внесок у вітчизняну сценографію і театральний дизайн. У 1907—1910 роках оформляв спектаклі в театрі Садовського: “Тарас Бульба”, “Ревізор”, “Богдан Хмельницький” та інші, потім — вистави “Пані Марра” і “Уріель Акоста” в Українському державному театрі. В 1925 році його запросили художником на Одеську кіностудію. На Одеській та Київській кіностудіях він оформив дванадцять фільмів: “Тарас Шевченко” і “Тарас Трясило” режисера Чардиніна, “Назар Стодоля” і “Кармелюк” Тасіна, “Звенигора” Довженка, “Сорочинський ярмарок” Екка. Ідею знаменитої стрічки “Звенигора” великому Довженкові подарував саме Кричевський.

Під час війни Василь Кричевський покинув Київ і виїхав спочатку до Львова, де був ректором Вищої Образотворчої Студії, пізніше до Німеччини, аж у 1949 році на постійне в Каракасі, в Венесуелі, де і помер 15 листопада 1952 року.

Олекса Новаківський Народився у с. Слободо-Ободівка (тепер Ободівка Тростянецького району, Вінницької області) в сім'ї лісника. Мистецьку освіту здобув, навчаючись в Одесі (1888-1892) у художника-декоратора Ф. Клименка та у Краківській Академії красних мистецтв (1892—1900) у Л. Вичульського і Я. Станіславського. Довгий час працював у с. Могила біля Кракова.

З 1913 жив у Львові, куди переїхав за допомогою митрополита А. Шептицького. Новаківський, крім творчої роботи, займався і педагогічною діяльністю: мав надзвичайно багато учнів (кілька десятків), проте жоден з них не перевершив самого Новаківського.

В 1923р. заснував у Львові мистецьку школу. У 1924-25 рр. очолював факультет мистецтва Львівського (таємного) Українського Університету.

Помер у Львові, похований на Личаківському кладовищі. У Львові відкрито художньо-меморіальний музей художника.

V. Закріплення нового матеріалу:

1. Автор картини «Дівчина в червоному капелюсі»:

- а) Олександр Мурашко;**
- б) Федір Кричевський;
- в) Катерина Білокур.

2. Основоположник українського батального жанру:

- а) Микола Глушенко;
- б) Микола Самокиш;**
- в) Адальберт Ерделі.

3. Українська художниця, яка малувала квіти:

- а) Соломія Крушельницька;
- б) Тетяна Яблонська;
- в) Катерина Білокур.**

4. Автор філософського твору- триптиху «Життя»:

- а) Анатоль Петрицький;
- б) Федір Кричевський;**
- в) Йосип Бокшай.

5. Художник Зх. України, що яскраво відтворив колорит гуцульського побуту:

- а) Олександр Мурашко;
- б) Анатоль Петрицький;
- в) Федір Манайло.**

6. Він живописець європейського масштабу, створював пейзажі європейських міст, за сумісництвом «розвідник»:

- а) Адальберт Ерделі;
- б) Микола Глушенко;**
- в) Федір Манайло.

7. Видатний художник – живописець, пейзажист:

- а) Іван Труш;**
- б) Анатоль Петрицький;
- в) Михайло Дерегус.

8. Художник, що змальовував буденне життя селян і робітників:

- а) Микола Самокиш;
- б) Гаврило Глюк;**
- в) Адальберт Ерделі.

9. Художник театру, графік, живописець. Створював декорації та костюми:

- а) Микола Глушенко;
- б) Йосип Бокшай;
- в) Анатоль Петрицький.**

10. Художник, який любив зображувати коней у найрізноманітніших ракурсах:

- а) Анатоль Петрицький;
- б) Микола Самокиш;**
- в) Йосип Бокшай.

11.Художник- графік, створив ілюстрації до поеми «Енеїда», та до «Кобзаря»:

- а) Адальберт Ерделі;
- б) Микола Глущенко;
- в) Михайло Дереза.

12.Створив ілюстрації до повістей І.Франка «Борислав сміється»:

- а) Василь Касіян;
- б) Анатоль Петрицький;
- в) Михайло Дереза.

VI. Рефлексія:

Робота над проблемним запитанням уроку

Діти, дайте відповідь на запитання:

• Чи простежуються в українській культурі початку ХХ ст. ознаки європейського модернізму? Свою думку аргументуйте.

Висновок. Отже, головною ознакою української культури початку ХХ ст. можна назвати зіткнення, з одного боку, прагнень національного самовизначення, з другого — модернізації культури, самозбереження на засадах національної окремішності та пошуку шляхів виходу в європейський культурний простір. Якщо перша з них базувалася на розробленій ще в ХІХ ст. ідеології народництва, то нова течія модернізму так остаточно і не утвердилася. Вчені виділяють кілька ознак, що виявляють феномен українського модернізму:

• значна увага до естетичних, художніх вартостей, а не тільки до суспільних потреб, звільнення сценічного мистецтва від служіння позаестетичним потребам (партиям, ідеологічним установам), ствердження права митця творити за законами краси й довершеності;

• європеїзація української сцени, орієнтація на нові тенденції в усьому світовому театральному процесі, відживання концепції про «елітарність», або панськість, театру, наголошення на потребі всебічного розвитку і поширення нових художніх стилів, заперечення реалізму як єдиного методу мистецького осягнення навколишнього світу;

• відстоювання пріоритету індивідуального над колективним, прав конкретної особистості, а не абстрактних інтересів громади, в жертву якій приносилися особисті почуття;

• відсутність зневаги до трудівника, його тривог і надій; заклик іти в ногу з сучасністю, бути стійким, справжнім громадянином на своїй землі з «вірою у можливість раціонального пізнання й пояснення світу».

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний матеріал підручника.
2. Скласти художній опис картини одної із картин яка вам сьогодні найбільше сподобалася за поданим планом.

УРОК -21

Атаманюк Тамара Вікторівна,
учитель Ватутінської загальноосвітньої школи
I-III ступенів №6 Ватутінської міської ради

ТЕМА: Декоративно-прикладне мистецтво. Регіональні центри народних промислів України

Мета:

- ознайомити учнів з історичними витоками розвитку декоративно-прикладного мистецтва та його видами; учити розпізнавати та аналізувати популярні види декоративно-ужиткового мистецтва України;

- розвивати інтерес до пізнання українського народного мистецтва, естетичний смак;
- виховувати повагу до культурної спадщини народу, традицій.

Обладнання для вчителя: а) ілюстративний матеріал; б) матеріал для показу.

Обладнання для учнів: підручник, естетичний словник з образотворчого мистецтва, робочий зошит, ручка.

Види діяльності учнів: пізнавальна, сприймання мистецтва.

Вид уроку: вивчення нового матеріалу з елементами проекту.

Структура уроку:

I. Перевірка опорних знань.

II. Вступна частина.

1. Мотивація навчальної діяльності.
2. Представлення теми уроку, цілепокладання, та очікуваних навчальних результатів.
3. Актуалізація опорних знань. Постановка проблемного запитання.

III. Основна частина.

1. Розвиток декоративно – ужиткового мистецтва. Види, форми, напрямки народних промислів.
2. Галузі декоративно – прикладного мистецтва: вишивка, ткацтво, килимарство, гончарство, іграшка, художня обробка металу, дерева, шкіри, вироби з бісеру.
3. Декоративно прикладне мистецтво Черкащини.
4. Відображення мотивів декоративно прикладного мистецтва в сучасній культурі українців.

IV. Заключна частина.

1. Закріплення навчальних знань.(тест)
2. Рефлексія. Підбиття підсумків.
3. Оцінювання результатів уроку.

V. Домашнє завдання.

Хід та зміст уроку:

1. Організація класу.

2. Мотивація навчальної діяльності:

Кожен світовий культурний етнос, народ чи спільнота відрізняється від інших народів традиційними історичними та національними особливостями, зовнішніми ознаками, мовою, символікою, одягом, орнаментальними мотивами. Незвичайний колорит кожного народу є неповторним та індивідуально – оригінальним у культурній спадщині світової культури. Народні звичаї та традиції сокровенно передаються з покоління в покоління, щоб не допустити розчинення кожної нації в буденному одноманітті сьогодення та зберегти своє неповторне обличчя і красу.

Сьогодні на уроці ми познайомимось із традиційними видами декоративно-ужиткового мистецтва українського народу, які втілені у його духовній та побутовій культурі.

3. Оголошення теми, мети уроку. Цілепокладання.

4. Актуалізація опорних знань і вмінь:

1. Які види декоративно – ужиткового мистецтва вам відомі?(вишивка, ткацтво, гончарство та ін.).
2. Про що говорить назва “декоративно- ужиткове мистецтво” (від французького *декор - красивий*).
3. Коли з’явилися перші зразки декоративно- ужиткового мистецтва?

Проблемне запитання: Як сучасне українське мистецтво відображає елементи народного декоративно-прикладного мистецтва України?

1. Вивчення нового матеріалу. (Розповідь учителя)

1. Декоративно-прикладне мистецтво – це широка галузь мистецтва, яка художньо-естетичними засобами формує матеріальне середовище, створене людиною. Декоративно – прикладне мистецтво є однією з важливих галузей художньої культури українського народу. Воно виникло в процесі трудової діяльності і нерозривно пов'язане з нею.

Розвиток декоративно – прикладного мистецтва 14 – 18 століть можна поділити на три етапи. Перший етап – 14 – перша половина 16 ст. – період становлення і формування специфічних рис українського декоративно – прикладного мистецтва, в якому не діє відчутні традиції давньоруського ремесла. Другий етап – друга половина 16 – перша половина 17 ст. – відзначається розквітом ремесла і заснуванням ремісничих цехів. Третій етап – друга половина 17 – 18 ст. – період значного економічного і культурного піднесення України, інтенсивного розвитку народного мистецтва і художнього ремесла, зростання мануфактур.

Видами декоративно-прикладного мистецтва є: вишивка, розпис, ткацтво, різьблення, писанкарство, гончарство, ковальство, витинанка, лозоплетіння, флористика.

Народні художні промисли – одна з історично зумовлених організаційних форм народного декоративного мистецтва. Це товарне виготовлення художніх виробів при обов'язковому застосуванні ручної праці.

Народне мистецтво існує у двох **формах**: перша – творчість народних майстрів для себе і близьких; друга – народні художні промисли – ручне виготовлення художніх виробів окремими майстрами й організованими підприємствами для збуту. Народне декоративно – прикладне мистецтво містить багато видів і жанрів залежно від матеріалу, техніки виготовлення та функціонального призначення виробів. (Визначення учні нотують у зошитах).

Творами декоративно-прикладного мистецтва може бути різне начиння, меблі, тканини, знаряддя праці, засоби пересування, а також одяг і всілякі прикраси. В перекладі з латинської «декораре» - значить «прикрашати», прикладне – те, що має практичне значення в житті людини. У творах декоративно-прикладного мистецтва використовуються різні **матеріали**: метали, кераміка, текстиль, дерево і безліч різноманітних **технічних прийомів** – різьблення, розпис, вишивка, вибійка, лиття, карбування та десятки інших.

Твори декоративно-прикладного мистецтва нерозривно пов'язані з художньою культурою тієї епохи, в якій вони створюються, з національним характером і особливостями побуту того чи іншого народу: *наприклад у 9 класі ви вивчали- бесіда з учнями:*

- **Кераміка?** – (відома людству з найдавніших часів. Майстри різних країн часом досягали вершин у роботі з цим матеріалом. Але, мабуть, ніхто не домагався такої граціозності й досконалості ліній, гармонії між формою предмета, розпису і його призначення, як майстри середньовічного Китаю. Китайські вазы в наші дні прикрашають найкращі музеї світу.)

- **Батик?** – (своєрідне мистецтво розпису по шовковій тканині – виник у Південно-Східній Азії. Сьогодні цю технологію використовують і професійні художники під час створення своїх творів.)

- **Знамениті туркменські килими?** (вражають багатством, насиченістю тонів і складністю орнаменту, які ніколи не повторюються. (розповідь ілюструється наочним матеріалом).

Напрямки декоративного мистецтва.

Декоративне мистецтво належить до візуальних мистецтв, воно спрямоване на естетичне освоєння людиною життєвого простору і складається з таких **напрямів**:

- декоративно-ужиткове;
- монументально- декоративне (архітектурний декор, вітражі, статуї та рельєфи на фасадах і в інтер'єрах);
- театральнo-декораційне (мистецтво оформлення сцени, створення декорацій, костюмів);
- оформлювальне (прикрашання експозицій у музеях, вітрин магазинів та офісів, оформлення свят тощо).

Мистецтво створення або художнього оформлення виробів побутового характеру називають **декоративно-ужитковим**. У цьому виді художньої діяльності поєднано естетичні й практичні якості речей, що ними людина користується в повсякденному житті.

Поділ декоративно-ужиткового мистецтва на **види та групи** здійснюється:

- за матеріалом (дерево, камінь, скло, метал, шкіра, текстиль);
- за технологією виготовлення (різьблення, ткацтво, розпис, плетіння, вишивка, ковка, чеканка);
- за призначенням (меблі, посуд, прикраси, одяг, зброя, іграшки).

2. Галузі декоративно – прикладного мистецтва:

Робота в парах: кожній парі учнів дається самостійне завдання вивчити за підручником види декоративно-ужиткового мистецтва-10 хв. Потім, вчитель представляє до уваги учнів підготовлену презентацію за слайдами якої учні нарощують свою розповідь.

Художнє ткацтво — ручне або машинне виготовлення тканин на ткацькому верстаті шляхом переплетення взаємно перпендикулярних текстильних ниток.

Килимарство — виробництво килимів і килимових виробів (гобеленів, доріжок, паласів) ручним або машинним способом на вертикальному чи горизонтальному верстаті. Основною сировиною є вовна, льон, бавовна, шовк, штучні волокна (лавсан, штапель, нейлон).

Вибійка— виготовлення тканин із вибивним візерунком. Техніку нанесення кольорового узору на тканину, спосіб її декорування, за якого орнамент набивається на готову тканину, дослідники називають народною графікою.

Вишивання — орнаментальне або сюжетне зображення на тканині, шкірі тощо, виконане ручними або машинними швами.

Художнє плетіння — виготовлення виробів з еластичних матеріалів (ниток, солом, лози, очерету та інших рослин).

Художня обробка дерева — виготовлення оригінальних виробів із дерева різноманітного призначення.

Художня кераміка— мистецтво гончарного промислу, виготовлення виробів з глини (або сумішей), які випалюють у спеціальних печах за високої температури (900–2000 °С).

Художнім металом називають декоративні твори, виготовлені вручну з чистих металів та сплавів.

Художня обробка шкіри полягає у виготовленні та оздобленні виробів зі шкіри тварин. Ремесло було відоме ще за часів Київської Русі.

Писанкарство — розпис мініатюрним орнаментом пташиних яєць.

Ювелірне мистецтво (золотарство)— вид людської діяльності, що дозволяє виготовляти штучні прикраси для людини..

Гутництво- скляне виробництво.

Отже, з поданих розповідей можна зробити висновок, що декоративно- ужиткове мистецтво України є багатоманітним та оригінальним, красивим і неповторним.

Визначною рисою декоративно-ужиткового мистецтва є спадковість багатовікових традицій. Народні майстри впродовж віків засвоювали секрети технічної майстерності, формотворення, орнаментування, розвитку художніх образів і яскравих сюжетів.

3. Декоративно прикладне мистецтво Черкащини.

- *(Розповідь вчителя)* А чи знаєте ви, що наша Черкащина є осередком декоративно-прикладного мистецтва. Адже давніми центрами гончарства на Черкащині були села Моринці і Гнилець. Тут виробляли миски, фігурний посуд, дитячі іграшки. Миски характерні своїм буряковим кольором. Край миски покривався білою кривулькою, на дні малювався білий півник. В оздобленні фігурного посуду дитячих іграшок переважав сатиричний малюнок.

Здавна славилася гончарством і вишивальницями смілянська земля. Талановиті майстрині жили в селі Сунках. Тут княгиня Наталя Григорівна Яшвіль налагодила справжнє вишивальне виробництво. Сунківські вишивки відправлялися до Києва, Москви, Англії, Франції. В 1908 році в Сунках вишили накидку на замовлення імператриці Олександри Федорівни. У 1913 році в Петербурзі була проведена друга Всеросійська кустарна виставка. Бронзовим призером її стала вишивальниця із Сунок Домна Солганова. Можливо, й досі десь у світі живуть вишивки з цього села.

РОБОТА В ГРУПАХ Вчитель розбиває клас на групи, яким роздаються завдання для дослідження видів декоративно-ужиткового мистецтва Черкащини.

1. група.
2. група
3. група.
4. група.

4. Відображення мотивів декоративно прикладного мистецтва в сучасній культурі українців.

*(випереджальне завдання для обдарованих учнів)*Доповідь та презентація.

IV. Заключна частина.

1. Закріплення навчальних знань.

Тестові завдання по темі «Різновиди декоративно - ужиткового мистецтва»

1.Що відноситься до ужитково-прикладного мистецтва:

- А) бджільництво;
- Б) гончарство;
- В) землеробство.

2.Матеріалом у ткацтві служили:

- А) шкіра;
- Б) шовк;
- В) коноплі, льон.

3.Колір вишивки залежав від:

- А) рослинної місцевості;
- Б) побажань замовника;
- В) настрою вишивальниці.

4. Гутництво це:

- А) гончарство;
- Б) склоробство;
- В) золотарство.

5. Вибійка це:

- А) вишивка на тканині;
- Б) витинанка з тканини;
- В) набивання на тканині.**

6. Писанкарство це:

- А) мистецтво гарно писати;
- Б) орнаментування пташинх яєць;**
- В) розмальовування посуду.

1. Рефлексія. (метод мікрофону)

1. Які різновиди декоративно – ужиткового мистецтва ви запам'ятали?
2. Який із видів вам найбільш сподобався?
  - Що нового для себе можна взяти з уроку?
  - Які ж характерні особливості декоративно прикладного мистецтва?
  - Що таке декоративно-прикладне мистецтво?
  - Чим здавна славиться наша Черкащина?

V. Домашнє завдання. Опрацювати параграф підручника. За вивченою темою скласти кросворд. Підготувати доповіді, презентації.

Вчитель може доповнювати розповіді учнів цікавим матеріалом:

1.Орнамент - візерунок з певних ритмічно впорядкованих елементів (візуальних знаків) для оздоблення різноманітних предметів, будівель, творів.

Людина завжди прагне наслідувати природу, створюючи загадкові орнаменти, копіюючи красу, створену Всевишнім. А іноді вона просто фантазує. Людська фантазія не має меж. Неодноразові спроби дослідників якомсь систематизувати писанковий орнамент створений майстрами писанкарства, не дали бажаних наслідків, бо кількість орнаментальних композиційних схем і мотивів дуже велика.

Але якщо ми спробуємо хоча б у загальних рисах визначити поширення основних орнаментальних схем по території України, то побачимо, що геометричний орнамент досить помітне місце займає у західних і східних районах Поділля; у Прикарпатті й Закарпатті він переважає; у Наддніпрянській Україні геометричний орнамент посідає однакове місце з рослинним, причому чим далі на південь, тим частіше зустрічаються композиції, в яких мотиви геометричного орнаменту поєднано з рослинним. У степовій частині України, заселеній у свій час переселенцями з різних губерній України, співіснують найрізноманітніші схеми.

Що стосується кольорової гами, то тут досить чітко визначаються територіальні межі. Для писанок Прикарпаття і Закарпаття характерні жовтий, червоний і чорний кольори при надзвичайній дрібності орнаментального рисунка й самих кольорових плям. Подільська писанка в більшості районів має тендітний рисунок та скупий, стриманий колорит: основне місце в ній належить чорному, червоному й білому кольорам. Чернігівська писанка має чіткий орнамент переважно в дві-три фарби — червону, чорну та білу, але білий колір використовується тут головним чином для контуру; графічно витончений рисунок досить крупний. Писанки Полтавщини та Київщини багатобарвні: в них часто використовується жовтий, ясно-зелений, а то й білий колір для тла, на якому розпис робиться яскравими плямами — зеленими, червоними, коричневими, чорними фарбами. Близькі до них і харківські писанки, але останні стриманіші в загальному тоні, часто в них переважає жовто-коричнева гама. Що ж до південних областей, то тут при відсутності чогось найбільш типового для того чи іншого району дуже виразна яскрава

гама, побудована на інтенсивних малинових, ясно-зелених, блакитних, золотаво-жовтих кольорах.

2. Петриківський розпис.

Ми всі його любимо і знаємо, він не тільки історична пам'ятка, а ще й джерело народного мистецтва. Своїм корінням полтавський розпис сягає давнини. Подивіться на роботи майстрів. Які гарні та неповторні образи вони створили. Сьогодні ми повинні ознайомитись з елементами, прийомам, колористичними особливостями цього розпису.

Серед найбільш уживаних елементів:

- "яблука";
  - "квіти" – ружі, ромашки, троянди, тюльпани, лілеї, дзвоники;
- квіти – "цибульки";
- "пуп'янки";
- "листки", "стебла", "плоди" – виноград, калина, сливки, шипшина;
- посудини – "вазонів";

є зооморфні елементи: риби, пара голубів, пава тощо; антропоморфні, геральдичні.

– Колір має психологічне значення, сюжетну спрямованість. У ранньому періоді колір мав яскравовиявлене і сакральне значення та духовне наповнення. Сполучення глибокого синього тла з яскраво-червоним й "гарячими", жовтими за кольором елементами композиції висловлювало вічну ідею боротьби та єдності двох стихій – води і вогню. Також ці кольори – це найпростіша модель кольорової гармонії – основа безкінечних варіантів колориту. Візуально теплі за кольором частини орнаменту розташовуються "над" площиною синього тла, чия "холодність" зорозово віддаляє його в просторі. Це підвищує виразність композиції, її образність рішення. Пізніше в колориті з'являються "додаткові" кольори, що ускладнює декор композиції. В той же час робить полтавський розпис більш стриманим, більш гармонійним. Холодне синє тло, змінюється нейтральним зеленкуватим. Це вже не "символ життя" (боротьба основних стихій), а проста й зрозуміла ілюстрація картини живої природи. Класичний орнамент будується на традиційних прийомах.

Критерії мазків:

- легкість, впевненість у виконанні;
- чіткість силуетів кольорових плям;
- здатність малювати подібні елементи однакової форми та розміру у заданому ритмі.

3. Ткацтво – один з найдавніших і найважливіших елементів національної культури українського народу. Практична потреба людини у тканинах для вбрання, оздоблення житла і господарських потреб зумовила масове їх виготовлення в домашніх умовах. Основними прядільними волокнами в українців, як і інших народів, з давніх часів були вовна, коноплі й льон. Обробка волокон і прядіння ниток з метою подальшого виготовлення тканини були одним з найважливіших домашніх занять кожної селянської родини. Первісним ткацьким знаряддям був верстат вертикального типу. А починаючи з 9-10 ст., на ґрунті домашнього традиційного заняття ткацтво перетворилося на окремий вид ремесла і співіснує у двох формах до наших днів. Ремісники продовжували жити по селах, але більшість з них селилися у містечках і містах поблизу торгівельних шляхів, монастирів, феодальних дворів. У 14 ст. Економічно незалежні міські ткачі, які набували професійної майстерності, стали об'єднуватися в окремі організації – *цехи*. Цехові ткачі

спеціалізувалися на виготовленні різних видів тканини та товарів (сукна, полотна, скатертин, рушників тощо). У 17 ст. На ґрунті цехів виникають нові форми організаційного виробництва тканини – *мануфактури*, - які проіснували до середини 19 ст. Поступово промислові тканани стали витіснити народні. У 20-30-х роках були створені *артілі* з виготовлення ткати. У 60 х роках більшість з них оюєднали, укрупнили, реорганізували у фадрики та художньо-виробничі об'єднання. Значна частина їх працює і у наш час.

За сировиною тканині вироби бувають лляні, конопляні, вовняні, бавовняні та змішані – комбіновані.

За технікою виготовлення розрізняють полотняні тканини; саржеві – ремізно – човникові; перебірні; килимові; ворсові.

За функціональним призначення тканини поділяються на три групи: для одягу, впорядкування житла і господарських потреб.

4.Килимарство – традиційна, найбільш важлива і поширена галузь народного ткацтва. З найдавніших часів килими служили людині для утеплення і прикрашання житла (завішування стіни, покривання скрині, стола, ліжка, підлоги, саней), виконували обрядові та естетичні функції (використовувалися у святкових, урочистих, весільних та похоронних обрядах) Килими були обов'язковою частиною віна (приданого жінки); ними сплачували данину. Сировиною для виготовлення килимів здавна була вовна, льон та коноплі. Для основи застосовували однотонну міцно скручену лляну чи конопляну, а згодом бавовняну пряжу. Для підткання добирали різнокольорову вову. Нині застосовують напіввовняні, синтетичні та інші нитки. Тчуть килими лічильною («рахунковою»), гребінковою («кругляння») та ворсовою техніками. У наш час килими продовжують виготовляти у домашніх умовах в багатьох осередках килимарства. Значна частина їх виробляється у західних областях України (на Гуцульщині, Поділлі, Буковині тощо)

5.Вишивка – одна з давніх і найбільш розповсюджених видів народного декоративно – прикладного мистецтва, в якому узор та зображення виконуються ручним або машинним способом на різних тканинах, шкірі та інших матеріалах лляними, шовковими, вльняними нитками, а також бісером, перлами, коштовними каміннями. Вона виникла дуже давно і передавалася від покоління до покоління. За мотивами орнаменти вишивок поділяються на три групи: геометричні, рослинні, зооморфні (тваринні). Народна художня вишивка при своїй єдиній стильовій основі дуже різноманітна і в кожній області має свої відмінності. На Тернопільщині вишивали бавовняними нитками і лише окремі елементи обводили кольоровими нитками, а на Поліссі використовували лляні, конопляні і шерстяні нитки, на Галичині використовували зсукані сплетені нитки, шовкові, срібні, золоті, муліне, бісер та ін. Колір вишивки залежав від рослинної місцевості. (перегляд ілюстрацій)

Обробка тваринних матеріалів належить до найдавніших трудових процесів. Шкіра та хутро тварин служили людині для утеплення і прикрашання тіла, а також для побутових потреб. **Обробка шкір** з домашнього ремесла трансформувалася у такі промисли, як чинбарство (первісна обробка сировини); лимарство (виготоалення предметів упряжі); шевство (пошиття взуття); кушнірство (пошиття вбрання); палітурництво (виготовлення шкіряних оправ) та ін. Матеріалом для усіх видів виробів служила натуральна шкіра, а з 20 ст. – штучна. За призначенням шкіри вироби поділяються на три групи: для одягу (головні убори, верхній плечовий одяг, взуття, кожухи, шапки, паски, торбинки), обладнання житла (вироби для оббиття меблів, декорування стін), та господарських потреб (кінська збруя: сідла, хомути, нашійники, шлеї та ін.)

Гончарство – виготовлення з опаленої гончарної глини різноманітних виробів, зокрема посуду, кахлів, іграшок тощо. Гончарство поділяється на роди виробів: посуд різноманітного призначення; сакральні предмети (хрести, ікони, свічники тощо); іграшки; предмети для обладнання житла (кахлі, вази, підвазонники тощо). Гончарні осередки: Глинськ, Ромни, Опишня, Миргород, Яворів, Коломия та ін. (перегляд ілюстрацій)

Обробка металу – один з видів народного мистецтва, який передбачає виготовлення виробів уручні з чистих металів та їх сплавів. З металу можна відливати масивні та легку ажурну форму, кувати різні речі або створювати вишукані візерунки. Найбільш поширене металіство було на Подніпрові, Слобожанщині та Гуцульщині. Майстри працювали у ковальстві, бліхарстві, дрібному ливарництві та ювелірстві.

Іграшки – це галузь укр. народного мистецтва, що об'єднує вироби з кераміки, дерева, лози, соломи, паперу та ін. Глиняні забавки майже в усіх гончарських осередках виробляли переважно жінки і діти гончарів для власних потреб, а з окремих центрів (Опішня, Бубнівка, Адамівка, Вишнівець та ін.) іграшки вивозили на ярмарок. (перегляд ілюстрацій)

Урок -22

Дідук Людмила Тимофіївна,
учитель Мокрокалигирської ЗОШ І – ІІІ
ступенів
Катеринопільської районної ради

Тема: Декоративно-прикладне мистецтво та народні художні промисли.

Мета: на прикладі експонатів сільського музею культури та побуту ознайомити з розвитком декоративно-вжиткового мистецтва та народними промислами українців; учнів орієнтуватися в художніх промислах різних регіонів України, виділяти особливості майстрів свого регіону; розвивати художні смаки, зацікавленість творчістю майстрів декоративно-вжиткового мистецтва; виховувати любов до традицій та надбань українського народу, прагнення кожного зберігати та продовжувати самотутнє народне декоративно-ужиткове мистецтво.

Оснащення: експонати музею, мультимедійний проектор.

Тип уроку: *Урок-екскурсія до музею культури та побуту села Мокра Калигірка Катеринопільського району, Черкаської області*

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Актуалізація опорних знань.

1. Що таке декоративно-прикладне мистецтво?
2. Які види народних промислів включає в собі декоративно-прикладне мистецтво?
3. Назвіть головні чинники, що впливали на розвиток народних промислів у різних регіонах України?
4. Чи однаково розвивалися народні промисли в різні часи існування України. Назвіть фактори впливу на їх розвиток та занепад?

III. Мотивація навчальної діяльності.

Вчитель. Мистецтво українського народу багатогранне та неповторне. Закладене на основі філософії природи, краси, самотутності кожні народні промисли несуть в собі частку душі митця, його світобачення, відношення до життя, природи, передаючи цим свою любов до рідного краю, неповторної краси природи України, різноманіття барв та природних форм. Кожен витвір декоративно-прикладного мистецтва своєрідна частина історії нашого народу, його традицій та звичаїв, які бережно сьогодні зберігаються в музеях та продовжують своє життя в осучаснених витворах мистецтва. Щоб поглибити свої знання та більш детально ознайомитися з декоративно-прикладним мистецтвом проведемо сьогоднішній урок в музеї історії та культури села Мокра Калигірка Катеринопільського району, Черкаської області, що розміщений в приміщенні Мокрокалигирської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів.

Проведуть екскурсію наші екскурсоводи.

Додаткова інформація:

Музеї ужиткового мистецтва

Декоративно-ужиткове мистецтво — давно предмет колекціонування. Європейський потяг до всього престижного чи виняткового сприяв появі монографічних чи змішаних колекцій меблів, порцеляни, мережива, виробів зі скла тощо. Виникли й музеї, що спеціалізуються лише на витворах декоративно-ужиткового мистецтва:

Музей етнографії і художнього промислу АН України, Львів,

Державний музей українського народного декоративного мистецтва, Київ.

Музей тканих виробів, м. Козелець, Чернігівська обл., в приміщенні Воскресенської церкви 1866 р. (Україна).

Музей історії та культури с. Мокра Калигірка Катеринопільського району Черкаської області відкритий 12.03.1994р.. Музей включено до єдиного реєстру музеїв, що засвідчено свідоцтвом у 2006 році.

Всього музейний фонд налічується більше 1000 експонатів.

IV. Викладення нового матеріалу.

1 екскурсовод.

Декоративно-прикладне мистецтво

Перш ніж розпочати розмову по окремих видах мистецтва зупинимося в цілому на декоративно-прикладному мистецтві.

Декоративно-ужиткове мистецтво — один із видів художньої діяльності, твори якого поєднують естетичні та практичні якості. Декоративне означає «прикрашувати». Ужиткове ж означає, що речі мають практичний вжиток, а не лише є предметом естетичної насолоди.

Головне завдання декоративно-ужиткового мистецтва — зробити гарним речове середовище людини, її побут.

Краса творів ужиткового мистецтва досягається завдяки декоративності. Декоративність є єдиним можливим засобом вираження змісту та художньої образності. Поділ декоративно-ужиткового мистецтва на жанри здійснюється за призначенням предмета — меблі, одяг, посуд тощо, за технікою виконання — різьблення, ткацтво, розпис, за матеріалом — дерево, кераміка, текстиль, камінь, лоза, тобто використання природних матеріалів; метали та їх сплави, пластмаси, скло, порцеляна, папір та ін., тобто використання штучних, винайдених людиною матеріалів.

2 екскурсовод.

Вишивка. Рушники

Вироби майстрів української народної вишивки збереглися до нашого часу з кінця XVIII початку XIX століття завдяки тому, що у 1780-1790 роках сформувався погляд на них як на витвори мистецтва. Однією з особливостей української вишивки є яскраво виражена самобутність окремих етнографічних регіонів. Вони мають характерні орнаментальні мотиви і композиції, кольорову гаму, специфічну техніку виконання.

У вишивці використовуються техніка шва хрестиком, стебнівка, стеблевий, тамбурний, обметувальний. хрестик, лиштва, штапівка.

Сьогодні вишивка розглядається як важлива художня цінність, що виконує естетичну, пізнавальну, комунікаційну функції. Це показовий вид мистецтва, який зберіг, доніс до нас і надалі розвиває орнаментальну культуру народу.

Розквітають на рушниках чарівні квіти рідної України – барвінок, троянди, лілії, мальви, чонобрівці, волошки, маки, гілля дуба з листям та жолудями, калина, хміль, виноград. В кожну квітку вкладають вишивальниці її значення: ромашка – вдячність, лілія – чистота, мак – тривога, конвалія – ніжність, троянда – кохання, дзвіночок – відвертість, бузок – радість. Мак з сивої давнини був символом краси і родючості, сну і смерті. Квітка лілії символізувала дівочі чари, чистоту та цноту. В кожній квітці можна углядіти силуети двох пташок - знаку любові та парування. А невід'ємним її доповненням є листок і пуп'янок, що складають нерозривну композицію триєдності. У ній закладено народження, розвиток та безперервність життя. Та й барвінком голубіють її рушники як оберіг від нечистих сил та чаклування.

Цілий світ природи можна розгледіти на вишитих рушниках. Проте, кожне зображення мало свої символічне значення.

Вишиваючи на рушниках голубів майстрині втілювали символ чистоти та святості Святого духа, журавля, який приносить діток вишивали на рушниках новонародженим; орла, символа хоробрості, сили, шляхетності та величі вишивали на чоловічих рушниках. Пава означала символ гордині, самозакоханості, зайці – беззахисність, олені - свободу, лисиця біля дерева – уособлення жіноцтва.

Зустрічаються на рушниках і вензли: вишита буква В означала слово вірую, М-Марія, Т – Трійцю, переплетені букви Х та Р – хризми, монограма Христа. накладені на букву Ж буква А та У чатаються АВЕ МАРІЯ.

Цікаві і цифрові позначення. Приміром, одиниця означає перший день, рік, подія. Три – Трійця, три дні проведені Христом у могилі. Цифра 7 символізувала добро, сім дарів Святого Духа, 7 смертних гріхів, 7 радостей і печалей Діви Марії. Десять означало 10 заповідей Божих, а 12 – число апостолів.

В музеї представлені вишиті сільські рушники минувшини та сьогодення. в колекції музею є і домоткані грубі рушники-втирачі. **(Презентація)**

З проміж усіх вишивальниць рушників славиться в селі Мокра Калигірка Катеринопільського району Пономаренко Лідія Іванівна. Це дійсно фанат рушникового мистецтва. Скільки то вже робіт вишито та роздано людям добрим – не злічити! А скільки ще знаходиться своєрідних шедеврів у її колекції? Вони не схожі на рушники минулого століття. Виразні різноманітні великі квіти, веселкова кольорова гама, особисте інтерпретування витончених природних форм на полотні – головна особливість творчості сільської майстрині. В її колекції вишиванок розквітають маки, лілії, троянди, волошки, васильки, фіалки, хрещатий барвінок., чорнобрівці, в'ється виноградна лоза з гронами винограду, хмелик, красується з блискітками роси червона калина.

(Презентація «І на тім полотні. Вишивка Пономаренко Л.І.)

Хрестик за хрестиком лягають на полотно різнокольорові нитки з символічними побажаннями добрим людям: «На щастя. На долю.» і у вишивальниці Гресько М.М.

(Презентація «Мрії на полотні. Вишивка Гресько М.М.)

Шануйте, друзі, рушники,
Квітчайте ними свою хату,
То обереги від біди.
Шануйте ті, що дала мати,
Готуйте дітям з чистої роси,
Щоб легко їм в житті здолати
Похмурі та скрутні часи,
Шануйте, друзі, рушники!

3 екскурсовод.

Український вишитий одяг

Здавна використовувалася вишивка, як вид орнаментального мистецтва, для оздоблення народного костюма. Традиційний побутовий костюм поєднує в собі мистецтво узорного ткацтва, крою, різноманітного оздоблення. Нею прикрашали одяг з домотканого лляного, конопляного полотна, грубуватого сукна, шкіри. Це були сорочки, керсетки, спідниці, фартухи, пояси, головні убори.

Характер візерунка залежав від призначення одягу. Особлива увага приділялась вишивці сорочки: на будень - просто, скромно, на свято - складніше й багатше. Вишивкою оздоблювали оглядові частини сорочки - рукави, поділ, пазуху, комір тощо.

В музеї представлені жіночі і чоловічі вишиті сорочки як буденні. Так і святкові. Вони відрізняються не лише якістю полотна, а й оздобленням

Весільна полотняна жіноча сорочка.

Вік – більше ста років

Святкова весільна сорочка. Оздобленні рукава, манжети, горловини та маніжки

Фрагмент рукава буденної жіночої сорочки

Чоловіча вишита сорочка

4 екскурсовод.

Гончарство.

В народній творчості українців значне місце відводилося кераміці. Художня кераміка дійшла до нас у вигляді невеликих слабообпалених нестійких фрагментів (черепків). Уже в кінці V - на початку IV тисячоліття до Р.Хр. в широкому асортименті виготовлялися вироби зі спеціального керамічного тіста.

Керамічний посуд виготовлявся двох видів: кухонний (із шорсткою поверхнею) і столовий (із підглуженою поверхнею).

Розквіт гончарного виробництва в Україні припадає на першу половину XIX століття.

Осередки гончарного виробництва (за розміщенням родовищ):

- Київщина (Васильків)
- Черкащина (Канів)
- Чернігівщина (Ічня, Ніжин, Глухів)
- Полтавщина (Миргород, Опішня)
- Харківщина (Зміїв, Ізюм)
- Івано-Франківщина (Косів, Кути)

Гончарні вироби виготовляються з глини, або їх сумішей та випалюються в спеціальних печах при температурі 900-2000°

Розрізняють такі основні види кераміки:

- ▶ Теракота – вироби з неглазурованої кольорової глини;
- ▶ Майоліка – вироби з кольорової глини, вкритої поливою;
- ▶ Фарфор – біла порцеляна;
- ▶ Фаянс - тонка кераміка, вкрита прозорими та кольоровими поливами.

Керамічні вироби декорували фляндрівкою, ріжкуванням, що надавали їм вигляду райдужного мережива. У декорі домінують рослинно-квіткові орнаменти, геральдичні знаки та фігури людей
Шкільний музей культури та побуту с.Мокра Калигірка представляє колекцію експонатів гончарного виробництва: **(Презентація)**

**Горнята-кашники (1л) -
Горнята-двійнята
Півторашники (1,5л) та плоскуни (2-4л)
Золинник (відерник) 8-10л
Весільний снозик - 10 і більше літрів**

Макітра снозикова   Макітри

Посуд для зберігання солонини, кваснини та напиків

Іграшки- свищики

Роботи учасників гуртка декоративно-ужиткового мистецтва “Мальви”.

Керівник- Л.Т.Дідук

Для українських гончарних виробів характерна глибока традиційність, пластична виразність, народна декоративність і простота, яка надає самобутньому мистецтву національного колориту. Нині керамічні промисли існують у Вінниці, Коломиї, Косові, Мукачеві, Одесі, Опішні, Ужгороді, Черкасах та інших містах і селах України.

Близько тридцяти об'єднань, художніх комбінатів, фабрик та заводів виробляють кераміку в традиційному для народного мистецтва стилі.

5 екскурсивод.

Ткацтво

Текстиль (від лат. *textere* — «плетити») — м'який матеріал, що представляє собою щільну мережу природних або штучних волокон (ниток або пряжі). Пряжа виготовляється в процесі прядіння сировини з волокон вовни, льону, бавовнику або іншого матеріалу на ткацькому верстаті, виготовлюючи довгі нитки. Власне текстиль виготовлюється в процесі ткацтва, в'язання, макраме або пресування волокон (повсть, фетр).

Археологічні знахідки поселення трипільців доводять, що з культивуванням льону і конопель на території слав'янських земель розвинулося і ткацтво. Основні ткацькі знаряддя були веретена

Демонстрація веретента гребінів

Перші ткацькі верстати були у формі прямокутної рами, яка кріпилася на стовпах.

Трипільці мали високий рівень розвитку ткацтва. Вони оволоділи різними способами виття волокон, основними видами текстильних технік: в'язання, плетіння, ткання, що давало можливість комбінувати рисунок переплетіння.

З часом техніки удосконалювалися, прості переплетення доповнювалися вибивними узорами. До простих тканин додалися сукняні, з яких шили свити.

Декоративна тканина

Декоративна тканина (павучки)

Починаючи з 907 року, у вжиток входить килим. В основаному він служив для похоронних обрядів. Перша згадка про килим пов'язана з похоронами князя Олега.

З XIII століття ткацтво з домашнього розвинулося в міське ремесло. А вже з XIV ст.. входить у вжиток самопрядка (*демонстрація експонату*) та верстат горизонтального типу. Створюються цехи майстрів. А починаючи з XVII ст.. виникають нові форми суспільного виробництва – мануфактури.

В селі Мокра Калигірка в 1845р. побудовано суконну фабрику, яка виробляла продукції на 1000 крб., що реалізувалася в Златополі. Цікаво, що основною робочою силою на фабриці були діти. За мізерну плату вони розбирали, чесали, пряли вовну, фарбували пряжу і сукно та виконували інші важкі роботи.

Тривав мануфактурний період до середини XIX ст..

В цей період майстри почали працювати не лише на власній сировині, а й на привозній. Саме з цього періоду розвивається виробництво шовкових та золотолитих тканин.

З розвитком машинної промисловості ткацтво змінилося та витіснило самобутнє домашнє ткацтво.

В Україні є ряд спеціальних підприємств, що виробляють художні тканини: в Кролевіці, Богуславі, Дігтярях, Переяслав-Хмельницькому. Провідною серед них є Кролевецька фабрика, на якій виготовляють сюжетно-тематичні декоративні рушники й панно. Дбайливо зберігають місцеві традиції ткачі Львівщини, Гуцульщини, Бойківщини, Івано-Франківщини. В багатьох регіонах до ручного ткацтва залучаються майстрині-надомниці, які виготовляють ліжники, рушники, наволочки, серветки, плахти, килими тощо.

Сьогодні зразки сільського ткацтва ми можемо побачити в експонатах музею: килимки, рядна, скатерки, одяг та домоткані рушники.

6 екскурсод.

Вітражі

До декоративно-вжиткового мистецтва належать і вітражі, які прикрашають вікна музею. Вітраж (фр. vitrage, від лат. vitrum — скло), орнаментальна, або сюжетна декоративна композиція зі скла та інших матеріалів, що пропускають світло.

Вітраж — декоративний елемент в прикрашенні вікон з дійсно декоративною метою, або як захід, коли необхідно приховати невдалий вид з вікна, (наприклад, глуху стіну сусіднього будинку, в проємі 2-3 метри між будівлями). Виконується із кольорового скла, або кольорового оргскла, перетинки між такими скляними елементами з'єднуються. Раніше для з'єднання використовували олово, свинець, як метали, що легко піддавались обробці. Зараз елементи скла можуть фіксуватись на міцній клеєвій основі.

Особливе місце в мистецтві вітраж посів в добу стилю модерн (сецесія). Накопичений досвід та удосконалення технологій створення вітражів дали недовгий, але розквіт вітражних технік. В добу модерн нарешті пройшла відмова від копіювання живопису, а виникають власні композиції з урахуванням вітражної специфіки. Серед міст, де зберіглися значні колекції вітражів доби модерн в Львові в Україні,

Перша світова війна та трагічні події початку 20 століття спонукали зникнення стилю модерн і новий етап розвитку мав як вітраж сакральний, присвячений церкві, так і світський, нецерковний. В 20 столітті вітраж увібрав усю бурхливу стилістику доби від умовного реалізму географічних карт до абстракціонізму, від вибуху фарб до стилістики синьо-білого без використання інших кольорів.

В музеї представлений вітраж, що присвячений історії життя нашого народу, виконаний в чергуванні теплих та холодних кольорів, що додає приміщенню музею особливого настрою.

7 екскурсивод

Меблі

Жодна українська хата не обходилася без дерев'яних меблів.

Меблі, Мебель (від лат. mobile - рухомий через фр. meuble) — рухлядь, рухоме майно, тобто та частина майна, яку на відміну від нерухомого, можливо переміщувати. У вузькому розумінні це лише вбудовані чи розташовані окремо предмети житла, призначені для зберігання різних предметів використання людини, комфорту.

Існує також староруський відповідник поняття "мебель" і "рухоме майно". Це - "рухлядь". У зв'язку з тим, що "рухоме майно" як правило має менший строк використання ніж нерухоме, це слово стало також вживатись у значенні "речі, зокрема предмети одягу і оздоблення, які швидко тліють, або вже зітліли", в якому і вживається в наш час. Народні меблі в українській хаті завжди залишалися на своєму традиційному місці, не змінювали своєї форми. Наприклад, «піл» (постіль) до наших днів зберіг найпростішу конструкцію дощатого помосту на чотирьох вбитих у глиняну долівку кілках. Наприкінці XIX ст. у заможних селян з'явилися пересувні ліжка на чотирьох гранчастих ніжках. Дощаті стінки такої постелі були вправлені у пази верхньої частини стояків. На дно настеляли солому. Лави робили з масивних дощок, які клали на дерев'яні колодки або кілки, забиті у глиняну долівку. Пізніше з'явилися різні види лавок зі спинками, скринями для постелі. Такою ж конструктивною простотою відзначалися й інші хатні меблі. Усі меблі — ліжка, мисник, скриня, стіл, навіть жердка для одягу — мали, крім утилітарного, ще й інше призначення. Вони повинні були прикрашати кімнату. Тому їх, як правило, оздоблювали різьбою чи розписом. Таким чином, інтер'єр хати набував гармонійності й досконалості з господарського, архітектурного та естетичного погляду. Водночас завдяки своїй багатогранності, скупості речей і предметів він з дивовижною чіткістю виявляв людську сутність, особливість господаря, його звички.

8 екскурсивод

Деревообробка, різьбярство.

Дерев'яні вироби на Україні відомі теж із найдавніших часів, особливо поширилися на територіях, де деревина була основним матеріалом. З дерева виробляли посуд, знаряддя праці, човни, господарське хатне начиння тощо. Найдавніші способи обробки деревини, що збереглися і до наших днів, - випалювання та видобування. Так виготовляли діжки, ступи, ложки, корита для тіста, прання, човни тощо.

(Демонстрація ложок,макогонів, корита великого та малого)

З деревиною працювали теслі (груба обробка деревини для будівництва) та столяри (тонша робота з матеріалом, а також виготовлення знарядь праці).

Найтоншу роботу по дереву виконували різьбярі. Різьблення – народне мистецтво, яке розвинулось з деревообробних ремесел як допоміжне. Вид прикрашення хати, воза чи саней до шедеврів народного мистецтва – різьблених меблів, скринь, теренів, рахв, топірців, шкатулок, люльок тощо. Пройшло різьб'ярство довгий шлях, доки не виділилось в окреме ремесло. Різьбярі застосовували методи випилювання, випалювання, художньої різьби для нанесення художніх візерунків на вироби, які, крім утилітарного призначення, мали й естетичні функції.

До роботи з деревом можна віднести й лозоплетіння, яке особливо поширилось на Поліссі та Західній Україні. З кори берези чи липи, з вербової лози плели коробки – сівалки, кошики для збирання ягід і грибів виготовляли личаки. Плетіння із соломи поширилось на

Поділля, на Півдні та Сході України. Із соломи плели мати (циновки), коробки для зберігання зерна, брилі тощо.

(Демонстрація експонатів музею)

Лозові кошики

Личаки

Колиска дитяча

Обробляють дерево досить різноманітними техніками:

- видовбування,
- вирізування,
- виточування,
- розпис,
- випалювання,
- інкрустація,
- інтарсія.

Нині фахівці з художньої обробки дерева готують технікуми й училища Косова, Львова, Вишніці, Ужгорода та Яворова. Майже в кожній області України існують підприємства, які випускають декоративні вироби з дерева. Їх близько ста п'ятдесяти.

9 екскурсовод

Писанкарство

Унікальним українським мистецтвом, пов'язаним водночас і з віруванням, і з міфологією, і з обрядами, є писанкарство.

Писанкарством споконвіку займалися лише жінки, з розвитком промислів воно поширилося й серед чоловіків. Відомо чимало різних способів розпису писанок. Одним з найдавніших прийомів, що дійшли до нас, є розпис керамічних писанок у Київській Русі. На вкриту поливою поверхню жовтої крашанки наносять горизонтальні лінії то вгору, то вниз. Таким чином горизонтальні лінії перетворюються у фігурні дужки. На думку багатьох дослідників такий прийом ніде, крім Київської Русі, не застосовувався. Цікаво, що цей узор побутує і нині та Київщині, Чернігівщині; він називається "сосонка", проте технологія розпису інша, оскільки його роблять на справжньому, а не на керамічному яйці.

Для писання справжніх писанок необхідно спеціальний писачок (писало), яким можна провести тонку лінію. Вмокаючи його в розтоплений віск, наносять кілька перших ліній, які за задумом мають бути білими, Після їхнього застигання яйце фарбують в світлі кольори (переважно жовтий). Коли цей шар фарби висохне, наносять інший шар воску, закриваючи місця, які мають залишитися жовтими. Таким чином повторюючи цю процедуру, можна отримати кілька кольорів. Розписавши таким чином писанки, їх складають у миску і ставлять у піч або духовку, де вони запікаються, а віск розплавляється. Тепер його можна обтерти, і писанка засвітиться всіма барвами, які надала їй майстриня.

В музеї представлена колекція писанок які виготовили члени декоративно-вжиткового мистецтва «Мальви» школи.

(Демонстрація писанок з використанням народної символіки)

Дерев'яні писанки бувають як різьблені, інкрустовані, так і розписані олійними фарбами. Виробництвом таких сувенірних писанок нині займаються фабрики художньої обробки дерева, а також народні майстри в багатьох регіонах України.

Вчитель: Завершилася наша екскурсія до музею. Переглянувши експонати декоративно-ужиткового мистецтва ми ще раз переконалися у самотності народного мистецтва, унікальній творчості та працелюбстві нашого народу. Впродовж екскурсії вас знайомили з сучасними центрами народних промислів.

1. Назвіть види декоративно-ужиткового мистецтва.
2. Назвіть особливості гончарного мистецтва?
3. Назвіть осередки гончарного виробництва?
4. Які техніки шитва застосовують при вишиванні рушників?
5. Які ви знаєте символи рушничкового мистецтва?
6. В яких техніках обробляли дерево майстри ?
7. Які символи ви знаєте, що використовують при створенні писанок?
8. Яким видом декоративно-ужиткового мистецтва захоплюєтеся ви і члени вашої родини?

Домашнє завдання: створити за вибором:

- 1) ескіз подарункової писанки на день народження матері (батька, подруги, друга)
- 2) ескіз святкового рушничка випускників школи

Використані джерела:

Л.В.Климова Художня культура 10 клас К.Літера ЛТД, 2010

С.Й.Сидорович Художня тканина Західних областей УРСР. К., «Наукова думка» 1979р.

<http://uk.wikipedia.org/wiki/>

<http://osvita.ua/vnz/reports/culture/11525/>

<http://about-ukraine.com/index.php?text=102>

Пояснювальна записка

1. **Тема: Декоративно-прикладне мистецтво та народні художні промисли**
2. Матеріал для уроку побудований за екскурсійними маршрутами музею культури та побуту села Мокра Калигірка Катеринопільського району Черкаської області:
  1. Декоративно-прикладне мистецтво
  2. Вишивка. Рушники
  3. Український вишитий одяг
  4. Гончарство.
  5. Ткацтво.
  6. Вітражі
  7. Меблі
  8. Деревообробка, різьбярство.
  9. Писанкарство

Представлений матеріал у формі презентацій та розповідей екскурсоводів дозволить учителеві, з використанням мультимедійної дошки, здійснити уявну екскурсію до музею, з метою кращого ознайомлення з декоративно-ужитковим мистецтвом минувшини та роботами сільських майстринь сьогодення.

Поданий текстовий та презентаційний матеріал дає можливість вчителю художньої культури в доступній формі донести учням матеріал уроку, поглибити їх знання з прикладного мистецтва, познайомити з промислами та формою збереження спадщини українського народу.

Урок -23

Дідук Людмила Тимофіївна,
учитель Мокрокалігирської ЗОШ І-ІІІ ст.
Катеринопільської райради

**Тема: Хорова музика, вокально-симфонічна і симфонічна музика
(Л.Ревуцький, Б.Лятошинський, С.Людкевич, М.Скорик, Є.Станкович та ін.).**

Камерні жанри вокальної та інструментальної музики. Напрями популярної музики. Музичне виконавство.

Мета: Завершити формування мінімально необхідних знань учнів про українську музику. Розвивати вміння аналізувати інтонаційно-образний зміст академічної музики: чути в ній світове та питома українське. Виявити першоджерела української музики масових жанрів, її особливості та переваги. Досягти усвідомлення, що музична культура України – одна з найпрекрасніших гілок музичної культури світу. Виховувати художньо-естетичну культуру, шанобливе відношення до культурних надбань та цінностей народу, моральні та духовні якості кожної особистості.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань

Обладнання: мультимедійна дошка, фонозаписи музичних творів.

Аудіозаписи:

М.Леонтович «Щедрик»

Л. Ревуцький «Фрагмент симфонії №2 мі-мінор, 2 частина»

Євген Станкович фрагмент з “Лісової пісні”

А.Кос-Анатольський «Чотири воли пасу я»

Є.Станкович «Ой, дівчино, шумить гай»

О.Білаш «Два кольори»

П.Майборода «Київський вальс»

В.Івасюк «Червона рута»

Кос-Анатольський «Ой ти, дівчино, з горіха зерня» у виконанні А.Солов'яненка

Переді мною клавіші лежать

У строгому порядку – чорні й білі.

*Хлоп'ята - пальці весело біжать
У сад мелодій рвати звуки спілі...*

О.Білаш

Хід уроку

1. Організація класу

2. Актуалізація опорних знань.

Які асоціації викликають у вас хорова, симфонічна та камерна музика? Що вам відомо про ці жанри музичного мистецтва?

3. Мотивація навчальної діяльності

4. Викладення нового матеріалу

І частина уроку проводиться за презентацією

«Хорова музика, вокально-симфонічна і симфонічна музика»

Вчитель: Музична творчість нашого народу ХХ століття цікава, оригінальна та має самобутні риси національного стилю як типу музичного мислення. Феномен національної музичної мови є надзвичайно великою цінністю, тому він відповідально і свідомо культивувався українськими композиторами ХХ століття.

3 слайд. Слово про українську національну музику

Слово ніколи не може до кінця пояснити всю глибину музики, але без слова не можна наблизитися до цієї найтоншої сфери пізнання почуттів.

В. Сухомлинський

Лев Толстой у листі до своєї знайомої пише так: «Ніяка національна музика не виявила досі своєї народності з такою величністю і силою, як українська, — навіть більше, ніж великоросійська. Слухаючи її, ти бачила б, як відкривається перед тобою історія України, ти краще зрозуміла б характер народу, ніж читаючи Гоголя або Кониського».

Російський композитор і критик Серов, вважаючи її «в тисячу разів багатшою і сильнішою за всі хитрощі шкільної премудрості, що її проповідують педанти-музикуси в консерваторіях та музичних академіях».

Німецький поет Боденштедт українську мову вважав за найбільш співну з усіх слов'янських.

Видатний внесок в розвиток хорової, вокально-симфонічної і симфонічної музики внесли композитори Л.Ревуцький, Б.Лятошинський, С.Людкевич, М.Скорик, Є.Станкович

Вже в творчості М.Лисенка виділилися традиції української вокально-симфонічної музики. Видатним внеском у розвиток цього жанру стали твори на слова Тараса Шевченка К.Стеценка, М.Вериківського, Л.Грабовського, Лесі Дичко та ін.

4 слайд. Микола Лисенко

Біографічна довідка:

Народився Микола Лисенко (10 (22) березня 1842 с. Гриньки, Глобенський район, Полтавська область, помер-24 жовтня (6 листопада) 1912р в Києві). Український композитор, піаніст, диригент, педагог, збирач пісенного фольклору, громадський діяч.

До найвідоміших творів Лисенка належать, зокрема, гімн «Боже великий єдиний, нам Україну храни» (на слова Олександра Кониського), опери «Тарас Бульба», «Наталка Полтавка» й інші, його Друга фортепіанна рапсодія, Елегія для фортепіано, кантати «Б'ють пороги», «Радуйся, ниво непоплитая» (на слова Тараса Шевченка) й інші. Лисенко створив численні аранжування народної музики для голосу й фортепіано, для хору та інших складів, а також написав значну кількість творів на слова Тараса Шевченка (романси, хори, кантати).

Вчитель: На утвердження національно-самобутнього обличчя української музики найактивнішим чином вплинуло мистецтво хорового співу; що найвидатнішим представником цього мистецтва був на початку ХХ століття Микола Леонтович.

5 слайд. Микола Леонтович

Біографічна довідка:

Народився Леонтович 1 грудня 1877 року в селі Селевинцях Брацлавського повіту Подільської губернії в сім'ї сільського священника. У ніч з 22 на 23 січня 1921 року композитор перебував у свого батька у селі Марківка Гайсинського повіту, де був убитий.

Микола Леонтович видатний український композитор, хоровий диригент, громадський діяч, педагог. Творець класичних зразків української хорової музики. Автор численних обробок українських народних пісень, оригінальних творів. Найпопулярніші: "Праля", "Козака несуть", "Щедрик", "Дударик", "Піють півні", хори "Льодолом", "Літні тони", "Моя пісня" тощо.

Його оригінальні твори назавжди увійшли до скарбниці українського хорового мистецтва і є однією з вершин світового музичного професіоналізму.

Слухання хорового твору «Щедрик»

Вчитель. Продовжив творчі напрацювання та розвинув методи Лисенка й Леонтовича, які полягали у нерозривному злитті музичного фольклору з досягненнями гармонічного мислення кінця ХІХ століття Лев Ревуцький. Він збагатив українську музику індивідуальними стилістичними знахідками. Стиль Л.Ревуцького формувався на основі глибокого й всебічного пізнання національного народного мелосу та перетворення традицій сучасної професійної музики. Життєствердній настрій, ліризм, стриманість,

широта і багатство емоцій пронизують всі твори композитора.. Л.Ревуцький розкривав дійсність і в лірико-драматичному, і в лірико-епічному нарядках.

6 слайд Лев Миколайович Ревуцький

Біографічна довідка:

Лев (Левко) Миколайович Ревуцький (8 (20) лютого 1889 Іржавець — 30 березня 1977, Київ) — український композитор, педагог, музичний і громадський діяч, Доктор мистецтвознавства (1941). Академік АН УРСР (1957). Заслужений діяч мистецтв УРСР (1941), Народний артист СРСР (1944), Герой Соціалістичної Праці (1969). Лауреат Державної премії СРСР (1941), Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1966).

Ревуцький автор творів великих музичних форм: соната для фортепіано, дві симфонії (друга на теми українських народних пісень, два концерти для фортепіано. Його творчість увійшла до золотого фонду української класики . Значний внесок Л.Ревуцький зробив і в розвиток жанру обробки народних пісень. У його творчій спадщині близько 120 оригінальних обробок.

Слухаємо фрагмент симфонії №2 мі-мінор, 2 частина

7,8 слайд. Лятошинський Борис Миколайович

Вчитель. Ведучи мову про симфонію сьогодні не можна не згадати Бориса Лятошинського. Серед багатьох симфонічних творів початку та середини ХХ століття у центрі стоїть його Третя симфонія (1951) У свій час вона зазнала гострої несправедливої критики, але є по суті одним із найвизначніших творів української музики.

Біографічна довідка:

Лятошинський Борис Миколайович народився 22 грудня 1894 (Зсічня 1895р.).

Український композитор, диригент і педагог, основоположник модерного напрямку в українській музиці. Неодноразовий член журі міжнародних і всесоюзних конкурсів та активний працівник у керівних органах Спілки композиторів України і в Київській консерваторії, Лятошинський виховав нову плеяду композиторів таких як І. Шамо, В.Сильвестров, І Карабиць, Є. Станкович, О.Канерштейн.

Нагороджений званнями Заслуженого діяча мистецтв УРСР(1945), народного артста УРСР(1968), державними преміями СРСР(1946, 1952) та УРСР ім. Т.Г.Шевченка(1971) Велика музична спадщина Б. М. Лятошинського є золотим фондом української музики. Симфонічний оркестр Держтелерадіо нині (Національна радіокомпанія України, під керівництвом народного артиста України Вадима Гнедаша, був першим інтерпретатором творів Б. М. Лятошинського. Його симфонії, симфонічні поеми, хоріві, камерні та вокальні твори записані в фонд українського радіо і складають золотий запас українського мистецтва.

Написав опери «Золотий обруч»(за повістю Івана Франка «Захар Беркут», 1929), «Щорс» («Полководець», лібр. І.Кочерги та М.Рильського, 1937) для хору з оркестром: «Урочиста кантата» (сл. Рильського), «Заповіт» (сл. Т.Г.Шевченка);

Для симфонічного оркестру: 5 симфоній (№1, № 2, №3, № 4, № 5 «Слов'янська», сюїти, увертюри, симфонічні поеми з музики до кінофільмів , поем, хори, камерно-інструментальні ансамблі, романси, обробки українських народних пісень, музика для театру і кіно (Кармелюк», «Визволення», «Тарас Шевченко», «Григорій Сковорода», «Повія» і т.д.) , для голосу і камерно-інструментального ансамблю, для голосу з оркестром, для фортепіано.

9 слайд. Станіслав Пилипович Людкєвич

Вчитель. Вагомий внесок у розвиток українського музичного мистецтва зробив і С.Людкєвич, який поєднує в собі риси фольклорних джерел (думний, історико-пісенний епос) та високий європейський професіоналізм , захоплює романтичний дух, яким пройняті виражальні засоби його твори

Біографічна довідка:

Станіслав Людкєвич народився 24 січня 1879, м. Ярослав, тепер Польща — помер 10 вересня 1979, Львів) — український композитор, музикознавець, фольклорист, педагог. Доктор музикознавства (1908). Дійсний член НТШ.

Відзнаки: 1964 — Державна премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка за симфонію-кантату «Кавказ» і вокально-симфонічну кантату «Заповіт» на слова однойменних творів Тараса Шевченка.

1969 — народний артист СРСР.

1979 — Герой Соціалістичної Праці.

Написав 9 симфонічних творів, 3 кантати, фортепіанні та скрипкові концерти, хорові композиції на тексти Тараса Шевченка, Івана Франка, Маркіяна Шашкевича, Максима Рильського та ін.

Зробив обробку народних пісень («Гагілка», «Ой, Морозе, Морозенку», «Бодай ся когут знудив», «Про Бондарівну»). Написав солоспіви («Спи, дитино моя»)

Вчитель: Неоцінимий внесок у розвиток музичного мистецтва роблять композитори сучасності Мирослав Скорик, Євген Станкович. Їхні твори різножанрові, пронизані високим прагненням досягнути гармонії в звучанні, поєднанні українського фольклору зі складною поліфонією, унікальними рішеннями та композиціями.

10 слайд. Мирослав Михайлович Скорик

Біографічна довідка:

Народився [13 липня 1938, Львів](#)) — [композитор](#) і [музикознавець](#) родом зі Львова, [герой України](#), [народний артист України](#), лауреат [премії ім. Т. Г. Шевченка](#), кандидат мистецтвознавства, співголова [Спілки композиторів України](#) в 2006—2010 роках, художній керівник [Київської опери](#) (з [2011](#)). [Внучатий племінник Соломії Крушельницької](#). Тривалий час працював в США, з 1996 — Австралії. В кінці 1990-х повернувся в Україну. З 1999 — завідувач кафедри історії української музики в [НМАУ](#). З [2002](#) — художній керівник фестивалю [«КиївМюзікФест»](#). В 2005 — голова журі фестивалю [«Червона руга»](#), у 2006—2010 роках — співголова [Національної спілки композиторів України](#). У квітні 2011 року був призначений художнім керівником [Київської опери](#)

Вчитель. Його твори регулярно виконуються в Україні, інших країнах колишніх республіках СРСР, а також у Німеччині, Франції, Австрії, Голландії, Болгарії, Чехії, Словаччині, Польщі, Великій Британії, США, Канаді та Австралії. Часто виступає як диригент і піаніст з виконанням власних творів.

11 слайд Євген Федорович Станкович

Біографічна довідка:

Народився 19 вересня 1942р. в Сваляві, Закарпатської області. Український композитор, голова Національної спілки композиторів України (з 2005 року), заслужений діяч мистецтв УРСР (1980), народний артист УРСР (1986), Герой України (2008), лауреат премії ім. М.Островського (1976), лауреат Державної премії ім. Т. Г.Шевченка (1977), премії Міжнародної трибуни композиторів ЮНЕСКО (1985), премії конкурсу Європейського радіо (1979), міжнародних премій за музику до кінофільмів; Дійсний член (Академік) Академії мистецтв України (1997).

Євген Станкович є автором 6-ти симфоній та 10-ти камерних симфоній, опери, 5-ти балетів, інструментальних концертів, вокально-симфонічні твори, оркестрові твори, музики до кінофільмів («Народжена революцією», 9 серій «Мавка», Ярослав Мудрий», «Украдене щастя», «Війна на західному напрямку» «Роксолана». 25 серій) тощо.

12 слайд. Підсумуємо:

- Вокальна музика це -...
- Симфонічна музика це -...
- Назвіть композиторів які започаткували традиції народної української культури в вокально-симфонічну музику.

- Назвіть відомих композиторів які писали вокально-симфонічні та симфонічні твори.

II частина уроку

Презентація: «Камерні жанри вокальної та інструментальної музики. Напрями популярної музики. Музичне виконавство.»

Вчитель. В українському музичному мистецтві чинне місце посідає вокальна та інструментальна музика.

Українська камерно-інструментальна музика ХХ століття багатожанрова: композитори писали п'єси для дітей, робили нескладні переклади народних пісень і танців для фортепіано (для домашнього музикування), створювали цикли програмних мініатюр, прелюдії, етюди, концертні транскрипції, музичні поеми тощо.

3 слайд. Повторимо:

Які є основні групи інструментів інструментальної музики?

Струнні інструменти: струнно-смичкові - скрипки й віолончелі та струнно-щипкові інструменти - гітари, мандоліни, арфи

Джерелом звуку в таких інструментах служить натягнута струна

4 слайд. Ударні інструменти: ксилофон, вібрафон, челеста, дзвони, литаври, трикутники, бубни, кастаньєти, малі й великі барабани, тарілки

Клавішні інструменти

У 1709 році італієць Бартоломео Кристофори винайшов клавішний інструмент, який дістав назву «клавесин з тихим і голосним звуком».

Попередник фортепіано — верджинели, спінети, клавикорди й клавесини.

Орган - найбільший духовий клавішний інструмент, та й взагалі найбільший з існуючих музичних інструментів.

5 слайд. Вокальна музика є найдавнішим способом виконання музики, за якого її художній зміст передається голосом. Важливими особливостями художньо-образної мови вокальної музики є слово та інтонація, що надають звучанню емоційної виразності. Вокальна мелодика є інтонаційним продовженням мовного інтонування, тобто вираженням думок і почуттів людини за допомогою співу.

Виконання вокальної музики буває: сольне, ансамблеве (дует, тріо, квартет тощо), хорове

6 слайд. Камерна музика

7,8 слайд. Жанри камерної вокальної музики: пісня, романс, гімн, серенада.

Вокально-хорова музика: ораторія, хоровий концерт, кантата.

Камерна музика - — інструментальна, вокальна або вокально-інструментальна музика, створена для солістів або для невеликих за кількістю учасників виконавських колективів.

Жанри камерної музики: соната, етюд ноктюрн, елегія, балада.

9 слайд. ВОНИ ЖИЛИ В СВІТІ МУЗИКИ І ЗАЛИШИЛИ СВІТОВІ ЧАРІВНІ МЕЛОДІЇ СВОЄЇ ТВОРЧОСТІ

10 слайд Дмитро Степанович Бортнянський

Найдавніший композитор України. Писав твори для богослужбового співу, займався хоровою музикою. Написав концерт “Благослови, душе моя”, хори “Кресту твоему”, до смерті О.Суворова написав концерт “Живий в помочи вишняго», “Світе тихий” ; опери “Мусу”, “Алкід”, “Креонд”, “Квінт Фабій”, “Свято сеньора”, камерно-інструментальні, фортепіанні, вокально-хорові твори. 1775р –”Ave Maria” Був талановитим педагогом-вокалістом.

11 слайд. Віктор Іванович Косенко

(24.11.1896р. - 03 .10.1938р) Закінчив гімназію, Петербурзьку консерваторію: фортепіанний і композиторський факультети. Чудовий піаніст, композитор, написав симфонічні, фортепіанні твори, інструментальні концерти, п'єси для інструментальних

ансамблів, романси, обробки народних пісень. Нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

Відомі вокальні твори: “Реве та стогне Дніпр широкий”, Обробки українських пісень: “Ой, гаю, гаю”, “Ой не шуми, луже”, “Взяв би я бандуру”, “Трицю, Грицю, до роботи”

12 слайд. Борис Миколайович Лятошинський

Закінчив юридичний факультет Київського університету, консерваторію. Працював викладачем в Київській та Московській консерваторіях.

Прекрасний піаніст, композитор, диригент, педагог.

Найвідоміші твори:

Романси: “Чого з’являєшся мені...”, “Колискова” на слова М.Рильського, сюїти на українські теми для струнного квартету, романси на слова О.Пушкіна, І.Франка.

13 слайд. Платон Іларіонович Майборода

Композитор, народний артист СРСР, лауреат Державної премії УРСР 80м.. Т.Г.Шевченка
Найвідоміші твори:

“Пісня про Дніпро”, “Журавлі”, “Ти і я – одна сімя”, “Пісня про Київ”, *Слухаємо “Київський вальс.*

14 слайд. Георгій Іларіонович Майборода

Народний артист СРСР, заслужений діяч мистецтв УРСР, композитор, нагороджений орденом Леніна, орденом Трудового червоного Прапора, орденом Дружби народів, медалями. Г. Майборода автор відомих опер, симфонічних творів, хорів, романсів, музики до драматичних вистав і кінофільмів

15,16 слайди. Аркадій Дмитрович Філіпенко

Учень Льва Ревуцького і Бориса Лятошинського. Заслужений діяч мистецтв УРСР, народний артист УРСР, нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора, орденом Жовтневої революції та медалями. Він автор майже ста п’ятдесяти вокальних творів для дітей, хорових пісень, музики до театральних вистав, вокально-симфонічної, симфонічної, камерно-інструментальної музики.

Значний вклад у жанр камерно-інструментальної музики вніс своїми квартетами. Це були перші програмні квартети на сучасну тематику в українській музиці про подвиг і героїзм льотчиці Марини Русакової, долю людей під час війни, історію партизанського руху в Україні на чолі з С.Ковпаком, про події мирного часу.

Популярні вокальні дитячі твори А Філіпенка: “Веснянка”, ”Зацвіла в долині”, “Здрастуй, зимонько-зима”, “ Ой весела дівчинка Оленка”, “Ой заграйте, дударики”, “По малину в сад підем”, “Узяла лисичка скрипку”

В піснях переважно мажорні тональності, простежуються народні джерела, використовуються звороти, типові для українських пісень, які своєрідно поєднуються з сучасними інтонаціями та легко співаються.

17 слайд. Анатолій Кос-Анатольський

01.12.1909р. -30.11.1983р — український композитор, народний артист України, професор Львівської консерваторії. Писав твори у різних музичних жанрах, зокрема: оперу «Заграва»; балети «Хустка Довбуша», «Сойчине крило», «Орися»; оперету «Весняні грози»; симфонічні твори, інструментальні ансамблі; кантату «Давно те минуло» на слова Т. Шевченка; ораторію «Від Ніагари до Дніпра», поему «Львівська легенда»; пісні, романси («Ой піду я межі гори», «Ой ти, дівчино, з горіха зерня», «Солов’їний романс»); музику до театральних вистав та обробки народних пісень.

18 слайд. Олександр Іванович Білаш

Лауреат Республіканської і Всесоюзної комсомольських премій, Державної Премії УРСР ім. Т.Г.Шевченка, народний артист України, композитор

Написав до двохсот пісень, багато інструментальних і вокально-інструментальних творів, музику до опер для музичного театру, до драматичних вистав та кінофільмів.

До золотого фонду України ввійшли пісні: “Два кольори”, “Два журавлі”, “Чорні брови”, “Сину, качки летять”, “Треба йти до осені”, “Смерека”, “Пісня про Київ”, “Лелеченьки” .

**Слухаємо “Два кольори”,
19 слайд. Юдіфа Григорівна Рожавська**

Творчий шлях з 1943р. по 1981р.

Автор опери “Казка про загублений час”.

Музики до балету “Королівство куривих дзеркал”, вокально-симфонічної сюїти “Снігуронька”, інструментальних мініатюр, циклів пісень для дітей, музики до мультфільмів, вистав, науково-популярних стрічок, радіо- і телепередач.

Музика композитора образна, поетична, оптимістична, усмішлива, з багатством художньої палітри.

Відомі романси і пісні: “Гаї шумлять”, сл. П.Тичини, “Яблука дозріли”, сл.М.Рильського, “Колискова”, сл.Л.Українки, “Вітер з гаєм розмовляє”, сл. В.Сосюри, “Вальс випускників”, сл. С.Крамаренко, “Шумлять сади”, сл.Є Будницької

Слайд 20,21 Музичне виконавство

Виконання вокальної музики може бути із супроводом або без нього. Часто вокальну музику із супроводом виокремлюють у жанр вокально-інструментальної музики.

На початку ХХ століття здобули всесвітню популярність Соломія Крушельницька, О. Петрусенко, З. Гайдай, М. Литвиненко-Вольгемут, співаки М. Е. Менцинський, А. Ф. Мишуга, І. Паторжинський, Б. Гмиря піаніст Володимир Горовиць, хоровий диригент А. А. Кошиць. За межами України стали відомі хорові обробки М. Д. Леонтовича .

У повоєнний час серед відомих виконавців - український тенор Іван Козловський. Широко відомою завдяки виконанню фронткових пісень стала уродженка Харківщини Клавдія Шульженко. Прославив Україну своїм голосом Анатолій Солов'яненко.

Слухання твору : «Ой ти, дівчино, з горіха зерня» у виконанні А.Солов'яненка

Мирове визнання отримала національна школа вокального мистецтва. Особливо виділяється творчість Володимира Івасюка, автора понад 100 пісень, 53 інструментальних твори, музики до вистав, життя якого трагічно обірвалося в 1979 році. Посмертно в 2009р. йому присвоєно звання Героя України.

Популярність завоювали естрадні виконавці - Софія Ротару, Назарій Яремчук, Василь Зінкевич, Ігор Білозір, Тарас Петриненко, Алла Кудлай, рок-гурти «Океан Ельзи», «Плач Єремії», «Скрябін», та інші. На сучасній українській сцені представлені майже всі музичні напрями: від фольклору до асід джазу. Популярна музика представлена на фестивалях "Червона рута", "Таврійські ігри", "Чайка" та інших.

Виконавці з України гідно представляли Україну на конкурсах дорослого та дитячого "Євробачення".

В музиці сучасних українських музикантів можна знайти будь-який музичний стиль: від народних до джазу, кантрі, фольк-року, арт-року, electronic rock, space rock. Українська популярна музика пронизана щирістю вислову, чистотою почуттів, брутальністю. Джерелом української популярної музики є українська народна пісня (понад 200 тисяч!), а також пісні пластунів, січових стрільців, учасників визвольних змагань.

4 Актуалізація набутих знань. Слайд 22. Перевір свої знання

- Назви своїх любимох вокальних виконавців.
- Назви любиму вокально-інструментальну групу.
- Чим характерна народна музика? Назви відомі вокальні твори.
- Що таке камерна музика ?
- Назви склад виконавців камерно-інструментальної музики.
- Назви жанри камерної музики.
- Що мають спільного й чим різняться кантата й ораторія?
- За яким основним принципом існує розподіл між камерно-інструментальною та симфонічною музикою.

5. Підведення підсумку уроку.

6. Домашнє завдання

Підготувати: матеріали до позакласного заходу “Біс вернісаж”

- Пісні П.Майбороди
- записати пісні відомих ВІА ХХ ст. для “Пісенного вернісажу”

Урок -24

Голубка Тетяна Олексіївна,
учитель Шабельниківського
НВК
Золотоніської райради

Тема. Ігровий кінематограф України. Світове значення творчості О. Довженка. Поетичне кіно.

Мета. Познакомити учнів із історією українського кінематографа, визначити тематику та жанрове розмаїття кіно 20-30-х років ХХ ст., дати поняття камерно-психологічного та монументально-епічного напрямку у кінематографії, розглянути роль режисерів у створенні нового типу сценарію, навчити учнів підбирати матеріали про видатних діячів кіно. Відкрити нове обличчя О. Довженка - режисера, кінодраматурга, письменника, людини. Розвивати вміння створювати словесні портрети митців, застосовувати отримані знання на уроках літератури, розвивати монологічне мовлення учнів та бажання відкривати для себе світ. Виховувати повагу до діячів культури України, захоплення їхньою діяльністю та бажання долучитися до джерел культури.

Підготувала учитель
Шабельниківського навчально-виховного комплексу
Золотоніської РДА Голубка Т. О.

Хід уроку

Оголошення теми та мети уроку. Мотиваційна навчальна діяльність

Слово учителя. 20-30-ті роки – це період народження професійної української кінодраматургії, яка дала світу Довженка та винайдений ним жанр кіноповісті.

Згадаємо хронологію початку кіно у світі та Україні

1907 року в Україні починається регулярне виробництво кінофільмів у Києві, Одесі, Харкові. Уже на початку 20-х років провідним жанром вітчизняної кінопродукції були «агітки». Звичайно це були короткі публіцистичні сюжети або ж лозунги, проілюстровані малюнками – поясненнями й сценками, які об'єднувалися нескладною фабулою. Але в цих «нехитрих» фільмах, які майже не вимагали повноцінного сценарію, вже в зародковій формі були присутні окремі елементи нового стилю. Поступово окреслювалося і жанрове розмаїття. Жанри, характерні для дореволюційного кіно (мелодрама – наприклад) існували завдяки своїй звичності.

Перші художні й публіцистичні фільми знімалися за сценаріями М. Кольцова, Л. Нікуліна, О. Вознесенського. Сценарний голод, який виник (особливо після 1922 року, коли Всеукраїнське фото-кіноуправління – ВУФК – налагодило планомірне й систематичне виробництво фільмів), мобілізував на «кінематографічний фронт» літераторів. Так, у 20-ті у кінодраматургію прийшли Г. Епик, А. Будько, М. Бажан, Ю. Яновський, О. Досвітній та інші.

Потужний літературний авангард мав значний вплив на український кінематограф, який шукав мовних форм – і відповідно відбулася й еволюція сценарного жанру.

Особливо значний вплив на новаторське крило українського кінематографу мали письменники, художники та діячі мистецтва, які групувалися навколо журналу «Нова генерація». Лідером групи був М. Семенко. Кіно організація «Юга Леф», яка існувала в Україні, пропонувала концепцію створення мистецтва революції, що розглядалася як епоха зламу старих норм оцінок мистецтва. Саме ж мистецтво тлумачилося як програма «інженерного моделювання життя».

У 1928 р. з'являється «Звенигора» О. Довженка, а на початку 1929 – «Злива» І. Кавалерідзе, які стали не тільки етапними у сфері пошуку нових засобів кіно виразності, але й утвердили нові принципи сюжетобудування. Саме на «Звенигору» звернув увагу журнал «Новий ЛЕФ», а автор заявив про свій відхід од «консервативної інерції» фільмі із камерними сюжетами.

Якщо камерно-психологічний напрямок спирався на певну сценарну традицію (а на к. 20-х рр. склалися два типи сценаріїв – так званий «залізний», тобто покадровий запис фільму, і його антипод – «емоційний» літературний), то монументально-епічним фільмам потрібна була нова драматургія. А тому новим був і процес формування сценарію – він, як правило, народжувався вже в ході змін і уточнень сценарних задумів, в процесі зйомки і монтажу.

Тому першість у створенні нового типу сценарію слід віддати все-таки режисерам. У переважній більшості сценарії просто «списувалися» з екрана, а потім друкувалися – так були видані сценарії «Панцерника Потьомкіна», «Арсеналу», «Землі».

- ✓ Особливо значний внесок у розвиток драматургії кіно вніс О. Довженко. Якщо раніш сюжет фільму був замкненою історією взаємин між героями (інтрига), то О. Довженко вперше ввів «розімкнутий» епічний сюжет із безліччю паралельних незавершених ліній. Фабульно не зв'язані кадри, - епізоди, кожен із яких втілює окремий поетичний ряд, складають узагальнений метафоричний образ певного явища чи події.
- ✓ Герої Довженкових фільмів – це символи, носії ідеальних якостей маси, яка є справжнім героєм його фільмів.
- ✓ Події дуже часто могли переходити в інший, міфологічний вимір, де чудеса стають реальністю, а час стискується, намагаючись перейти в площину безсмертя, виходу за часові рамки.

Повідомлення підготовленого учня. Біографія О. П. Довженка.

Розглянемо таблицю

№ п/п	Фільм	Рік виходу	нагороди
1	Вася реформатор	1926	
2	Ягідка кохання	1926	
3	Сумка дипкур'єра	1927	
4	Звенигора	1927	
5	Арсенал	1929	
6	земля	1930	1932- свідоцтво про участь у 1 МКФ у Венеції, 1958 – Всесвітня виставка у Брюсселі, названий у числі 12 найкращих картин усіх часів і народів
7	Іван	1932	1934 – приз МКФ у Венеції
8	Аероград	1936	
9	Щорс	1939	1941 – Сталінська премія

10	Буковина, земля українська	1939	
11	Визволення	1940	
12	Битва за нашу Радянську Україну (з Ю. Солнцевою)	1942	
13	Перемога на Правобережній Україні (з Ю. Сонцевою)	1945	
14	Рідна країна	1945	
15	Перший кольоровий фільм «Мічурін»	1948	1949 – премія МКФ у Готвальді, 1949 – премія МКФ у Маріанських Лазнях, 1949 – Сталінська премія
16	Прощай, Америко	1951	
17	Поема про море	1959	1959 ВКФ перша премія автору сценарію (посмертно), 1959 – Ленінська премія (посмертно)

Разом із Довженком традиційне сюжетобудування заперечив І. Кавалерідзе, який будував драматургію своїх фільмів на зміні статичних, «скульптурних» композицій, в результаті чого йому вдавалося створювати узагальнені, метафорично-ускладнені образи. Діяльність у кіно розпочав 1911 року. Працював художником, сценаристом і режисером на Одеській (з 1928р.) і Київській (1934 – 1941рр.) кіностудіях. Із 1957р. режисер-постановник на Київській кіностудії ім. О. Довженка. Неодноразово за свою творчість звинувачений у «націоналістичному ухилі». Як кінорежисер поставив фільми: «Злива»(1929), «Перекоп»(1930), «Коліївщина» (1933) – саме ця стрічка принесла йому славу великого режисера, «Запорожець за Дунаєм» (1937), «Григорій Сковорода» (1958) та багато інших.

У 30-рр. традиції монументальних кіножанрів продовжують Довженко, Кавалерідзе та Ігор Савченко. Але не без «допомоги» відповідних партійних постанов цей напрям поступово був задушений і відійшов з передових позицій. Натомість «друге дихання» відкрилося у психологічного прозового кіно, це заважало режисерам займатися «самодіяльністю», що було на руку цензурі.

На поч. 30-х кіно стає звуковим. Це вплинуло на структуру й форму фільму: насиченішими стають епізоди, змінюється характер мізансцен і монтажу, відповідно починає мінятися сценарій. Різко окреслюється тенденція до зближення сценарної творчості і літератури, зросли функції слова, воно стало основним засобом виразності. Кіно 30-х тяжіло до екранізацій («Вершники» Яновського, «Дорогою ціною» М. Коцюбинського та ін..)

Історія Одеської кіностудії

Слід зазначити, що українці не були осторонь світового кінематографа. 1907 Гроссман створив кіноательє «Мірограф», яке 1919 року перетворилося на кінофабрику, 1922 – реорганізована в Одеську кінофабрику ВУФКУ (Всеукраїнське фото кіноуправління)

Саме на Одеській кіностудії працював О. Довженко.
- Які фільми знято на цій кіностудії?

-Хто ще з режисерів тут працював? Які актори працювали на цій кіностудії?

Новаторські ідеї Довженка, Кавалерідзе та інших набувають учнів, таким продовжувачем традицій вважають СергіяПараджанова, міжнародне визнання до якого прийшло в 1964 після екранізації повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», удостоєний призу на Всесоюзному кінофестивалі в Києві(1966), але за кордоном до фільму інтерес був значно вищий, про що свідчать нагороди

✚ 1965- премія «Південний Хрест», премія ФІПРЕССІ Юрію Ілленку за операторську роботу – МКФ у Мар-дель-Плата (Аргентина)

✚ 1965 Кубок фестивалю – МКФ у Римі

✚ 1966 Золота медаль Сергію Параджанову – МКФ у Салоніках (Греція)

Провідною ідеєю фільму було поетичне зображення життя гуцулів. Ця стрічка в 1964 році поклала початок унікальному феномену, який отримав назву українськепоетичнекіно. До цього напрямку також відносять фільми :

✚ «Криниця для спраглих» Ю. Ілленка(1965)

✚ «Камінний хрест» Л. Осики (1968)

✚ «Вірність» П. Тодоровського (1965)

Однак реакційна політика фактично знищила українське поетичне кіно. Режисер С. Параджанов був вилучений з кінематографу і громадянського життя, авторський шедевр Кіри Муратової «Довгі проводи» (1971) опинився під забороною. Драматична доля спіткала і фільми Ю. Ілленка «Вечір на Івана Купала»(1968) та «Білий птах з чорною відзнакою» (1971), який триумфально отримав Золотий приз Міжнародного Московського кінофестивалю.

Естетика поетичного кіно надихнула режисера-дебютанта актора І. Миколайчука, М. Мищенко та Л.Бикова.

Підсумок

Що нового ви дізналися на уроці?

Про кого з режисерів чи акторів ви хотіли б дізнатися більше?

Рефлексія

Слово учителя. При Національній кіностудії ім. Довженка в Києві вже кілька десятиліть працює музей, відкрився весною 1958 року розпочинався музей з невеликої кімнати, де була лише друкарська машинка. Нині у фондах близько 300 персональних архівів, де є творчі біографії провідних кінематографістів України, літературні та режисерські сценарії, світлини кіно митців, публікації про окремі фільми та їхніх творців, фотокадри з фільмів. Фоторепортажі зі знімальних майданчиків, фотографії робочих моментів зйомок, монтажні аркуші, кіноплакати, афіші тощо.

Домашні завдання

Підготувати творчі портрети митців, які найбільше вразили.

Підготувати презентацію українське поетичне кіно

Використана література

1. Історія української літератури ХХ століття. Книга перша(1910-1930рр.), за ред.. чл.-кор .АН України В. Г. Дончика, Київ «Либідь», 1993, -с. 681-684.

2. С.М. Лобинцева, С.В. Седах.Художнякультура,конспекти уроків, «Ранок»,- с. 198-206.

3. Л. Гутник. Скарбниця знань історії українського кінематографа,- // Дивослово 9, 2005, с.-66.

4. Ітернет –ресурс.

Кріт Людмила Анатоліївна,
учитель Городищенської ЗОШ І-ІІІ ст. № 1
Городищенської райради

Тема: Фольклор – основне джерело розвитку української анімації. Комедійний «козацький» серіал В.Дахна. Документальний та науково-популярний кінематограф.

Мета:

- розширити знання учнів про українське анімаційне кіно, документальний та науково-популярний кінематограф;
- розвивати пізнавальні здібності учнів;
- розвивати творчу уяву, спостережливість, пам'ять, естетичне відношення до духовних цінностей свого народу;
- формувати уявлення учнів про режисерів українського анімаційного кінематографа, операторів документального кіно;
- виховувати зацікавленість вітчизняним неігровим кіно, повагу до українського кінематографа.

ЦІЛІ НАВЧАННЯ: розкрити вплив фольклору на розвиток української анімації, суть понять «документальний» та «науково-популярний» кінематограф, ознайомити з українськими режисерами та операторами анімаційного, неігрового кінематографа. (Слайд 2)

ТИП УРОКУ: урок засвоєння нових знань.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ: пояснювально-ілюстративний.

ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ: урок.

ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ:

Документальний фільм – фільм, в основу якого покладені зйомки реальних подій та осіб. Темою для документальних фільмів найчастіше стають історичні події, культурні та соціальні явища, відомі особистості та товариства.

Науково-популярний фільм — жанр (вид) кінодокументалістики, завданням якого є оприлюднити наукові відомості, факт і результати досліджень, описати на рівні загальних понять (тобто «популярною мовою») наукові гіпотези, ідеї, відкриття, погляди, може стосуватися як вже добре вивчених питань, так і тих, що перебувають у процесі розробки, «на вістрі» науки. Таким чином науково-популярні фільми також популяризують (пропагують) глядачам по суті і сам науковий метод для сприйняття навколишньої дійсності.

Мультиплікація або анімація — вид кіномистецтва, твори якого створюються шляхом зйомки послідовних фаз руху намальованих (графічна мультиплікація) або об'ємних (об'ємна мультиплікація) об'єктів. Ці твори називають анімаційними або мультиплікаційними фільмами (мультфільмами).

ОБЛАДНАННЯ ТА ОСНАЩЕННЯ УРОКУ: комп'ютер, презентація, фрагменти комедійного серіалу В.Дахна «Як козак...», «Пригоди Парасольки», мультфільму «Веснянка», «Ходить гарбуз по городу...», уривок документального фільму «Солдатські вдови».

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ: музичне мистецтво, історія.

ПЛАН УРОКУ

I. Організація класу (2хв.)

II. Актуалізація опорних знань (10хв.)

Слово вчителя. Гра «Лото термінів».

III. Мотивація навчальної діяльності (2хв.)

IV. Вивчення нового матеріалу (20хв.)

Розповідь учителя супроводжується демонстрацією мультимедійної презентації.

V. Актуалізація набутих знань(5хв.)

VI. Підбиття підсумків уроку (3хв.)

VII. Домашнє завдання (2хв.)

ХІД УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНА ЧАСТИНА.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ.

1. У чому полягають відмінності неігрового та ігрового кінематографа?
2. Що таке «мультиплікація»?

ГРА «Лото термінів»

Це гра під час якої учні можуть грати в парах з картами лото самостійно, для самоперевірки.

Карти лото виготовляються на папері формату А4, ячейки розділяються на рівні частини, одна з карт розрізається на прямокутники, а інша залишається цілою. Розрізати можна будь-яку карту (терміни або визначення).

ТЕХНОЛОГІЯ ГРИ : один учень називає термін або визначення, а інший приводить відповідну відповідь. Таким чином, запам'ятовування термінів проходить швидше й легше.(Додаток 1)

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Ваші уявлення про український кінематограф були б неповними без ознайомлення з анімацією, документальним та науково-популярним кіно, а також із творчістю режисерів та операторів українського анімаційного та неігрового кіно, чия діяльність полягала в створенні нових напрямків вітчизняного кінематографа.(Слайд 3)

IV. ВИКЛАДЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ.

Розповідь учителя

Мультиплікація або анімація — вид кіномистецтва, твори якого створюються шляхом зйомки послідовних фаз руху намальованих (графічна мультиплікація) або об'ємних (об'ємна мультиплікація) об'єктів. Ці твори називають анімаційними або мультиплікаційними фільмами (мультифільмами).(Слайд 4)

В Україні вперше майстерню мультиплікаційних фільмів (Одеса, 1926) створив В. Левандовський. Його фільми «Казка про солом'яного бичка» (1927) і «Казка про Білку-господарочку та Мишу-лиходієчку» (1928) ґрунтувалися на українському фольклорі, народній казці й були справжнім відкриттям для свого часу. Митець започаткував художній напрям, що став характерним для української анімації. (Слайд 5)

У 30-х роках в анімації плідно працюють С. Гуєцький, Є. Горбач, І. Лазарчук. До творчих надбань цього періоду належать: мальований звуковий фільм «Мурзилка в Африці»; стрічка, створена методом целулоїдних перекладок, — «Тук-Тук та його товариш Жук»; кольорова картина «Лісова угода». Найбільшим здобутком цього періоду була стрічка С.Гуєцького «Чарівний перстень» - перша спроба українських аніматорів створити мальований фільм в епічному жанрі. Картину зроблено за мотивами народних казок, але було надано «билинного» звучання. І в начертанні персонажів, і в атмосфері дії, у розлогому ритмі, змалюванні пейзажів відчувається орієнтація на зразки українського народного мистецтва, тобто фольклорні фактори тут відігравали конструктивну роль. Цього було достатньо, щоб оголосити фільм проявом «українського буржуазного націоналізму» і заборонити його вихід на екрани.

Відродження

Відродження української анімації відбулося майже через чверть століття — у 1959 на студії «Київнаукфільм» заснували Творче об'єднання художньої мультиплікації (під керівництвом І. Лазарчука, який мав досвід роботи в анімації), де 1961 було створено фільм на актуальну екологічну тему «Пригоди перцю». (Слайд 6) Становлення і розвиток української анімації 60–70-х років відбувалися водночас із переосмисленням завдань і

цілей у світовому анімаційному мистецтві, зміною самих уявлень про його можливості і навіть природу, оновленням стильового реєстру, створенням нової поетики, жанрів, художніх напрямів. Мультиплікація почала звертатися до актуальних, складних проблем дійсності, заглиблюючись у смисл і філософію людського буття, завойовуючи сфери, досі їй не доступні. За два десятиліття сформувалася школа української анімації, що характеризується розмаїттям тематично-жанрових напрямів, творчих манер і стилів. Роботи «Золоте яєчко» І. Лазарчука, «Веснянка» і «Веселий художник» Н. Василенко, «Лелеченя» І. Гурвич засвідчили професіоналізм авторів, пошук ними нових тематично-жанрових форм. (Слайд7) З анімалістами працювали письменники І. Драч, Б. Олійник, Б. Заходер, В. Славкін, Г. Сапгін, С. Козлов, Ф. Кривін, Ю. Чеповецький, сценаристи В. Капустян, М. Татарський, Б. Крижанівський, Р. Віккерс, А. Каневський, М. Рибалко, С. Куценко, Т. Павленко, В. Роньшин, Ж. Вітензон, В. Гайдай, композитори І. Шамо, Б. Буєвський, М. Скорик, Ж. і Л. Колодуби, А. Муха, В. Губа, О. Білаш, Я. Лапинський, В. Бистряков, І. Карабиць, Є. Станкович, Л. Грабовський.

Етапом у розвитку української анімації є творчість І. Гурвич, доробок якої складають сатиричні, ліричні, героїчні фільми різноманітних жанрових форм: політичний памфлет «Марс-XX», романтична балада «Вересковий мед», екранізації народних пісень «Як жінки чоловіків продавали» (Спеціальний приз журі за музику на 2-му Міжнародному кінофестивалі (МКФ) анімаційних фільмів у Загребі, 1973;(Слайд 8) Почесний диплом за 3-тє місце на 3-му МКФ анімаційних фільмів у Нью-Йорку, 1974), «Як чоловіки жінок провчили», патетична «Легенда про полум'яне серце» (за М. Горьким), «Журавлик», «Казка про місячне сяйво», «Салют», «Теплий хліб», «Гра» — диплом МКФ анімаційних фільмів в Франції, 1987.

Фільми режисера Н. Василенко «Микита Кожум'яка», «Маруся Богуславка», «Сказання про Ігорів похід» відкрили нову сторінку в розвитку української анімації, пов'язану зі зверненням до рідкісних у мальованому кіно жанрів: билин, дум, героїчної поеми «Слово о полку Ігоревім».(Слайд 9) Використання фольклорних традицій стало визначальною рисою українських мультфільмів. На цьому ґрунті виник комедійно-сатиричний напрям в українській анімації, започаткований «Пригодами Перцю» і продовжений фільмами «Життя навпіл» І. Лазарчука, «Осколки», «Від дзвінка до дзвінка» Є. Сивоконя, «Моя хата скраю» Є. Пружанського, «Колумб пристає до берега», «Якого дідька хочеться» Д. Черкаського (почесний диплом журі 12-го МКФ короткометражних фільмів у Кракові, 1978).

Величезну популярність здобула в Україні та за її межами серія В. Дахна про пригоди козаків.(Слайд 10) У цих персонажах-масках відбилися риси народного характеру – благородство, сміливість, мужність, кмітливість, уміння перемагати ворога. Успіх серії визначили сюжетна винахідливість, розмаїтість дотепних трюків, глибина авторської думки. Здебільшого текст у ній відсутній, а все драматургічне навантаження несуть зображення, звуковий ряд – музика, шуми. Фільм «Як козаки наречених визволяли» отримав приз «Срібний сестерцій» на 6-му МКФ документальних і короткометражних фільмів у Ньйоні (Швейцарія, 1973). В.Дахно є ще й автором серіалу «Пригоди парасольки» (1973).(Слайд 11)

Широта фантазії, висока зображальна культура, влучна метафора, що надає рельєфність форм абстрактним ідеям і поняттям, характерні для картин Є. Сивоконя – «Людина, яка вміла літати», «Добре ім'я», «Людина і слово» (диплом на 3-му МКФ анімаційних фільмів у Загребі, 1974).

Зовсім інший почерк у режисера Д. Черкаського: його фільми «Короткі історії», «Чарівник Ох», «Навколо світу мимоволі», «Якого дідька хочеться» вирізняються багатством трюків зображальних знахідок, несподіваність сюжетних поворотів. Уміння будувати багатоплановий сюжет, володіння мистецтвом гротеску, пародії дали змогу Д. Черкаському екранізувати «Містерію-буф» В. Маяковського та зняти телесеріал за твором О. Некрасова «Пригоди капітана Врунгеля».(Слайд12)

Безпосередність, простота, щирість, ліризм, теплий гумор характеризують картини режисера А. Грачової – «Ведмедик і той, хто живе в річці» (головний приз «Золотий черевичок» на 2-му МКФ дитячих фільмів у Готвальдові, Чехословаччина, 1965), «Пісенька в лісі», «Тигрєня в чайнику», «Хлопчик і хмаринка». Одна з найвизначніших її робіт – поетична екранізація «Лісової пісні» Лесі Українки. Плідно працювали у галузі дитячої анімації режисери О. Барінова, Є. Пружанський, Ц. Оршанський, Б. Храневич.

Створення лялькових картин пов'язане з творчістю Л. Зарубіна. У його фільмах «Про поросятко, яке вміло грати у шашки», «Оленятко – білі ріжки», «Казка про чудесного лікаря» вдало використано специфіку об'ємної мультиплікації. У цьому жанрі вирізняється своєю працею режисер В. Костилева (лялькові фільми «Мама, тато і золота рибка», «Ниточка і кошеня»). Здобув визнання фільм Ц. Оршанського «Жили собі матрешки» – диплом МКФ анімаційних фільмів (Тур, Франція, 1982). Активізація функції зображення визначило зростання ролі художника в анімаційному кіно. Українську анімацію значно поживила творчість художників Р. Сахалтуєва, Є. Кирича, М. Чурилова, О. Лаврова, Ю. Скирди, А. Педана, М. Драйцуна, І. Будзя, Г. Уманського, В. Корольова, А. Вадова, К. Чикіна, Г. Бабенко, Н. Гузь, В. Серцевої, І. Дівішек, Н. Чернишової, М. Титова, Н. Марченкової та інших, які стали повноправними співавторами багатьох фільмів.

Розвиток

Якісно новий період у розвитку української анімації припав на 80-90 рр. У 1990 мультоб'єднання перетворено на студію «Українафільм». У 1984 у Києві засновано кінофестиваль анімаційних фільмів «Крок», який у 1991 отримав статус міжнародного. Зменшився, а згодом зійшов нанівець цензурний контроль. Пошуками нової стилістики, оповідальною ліричною інформацією позначені фільми Є. Сивоконя «Невідправлений лист» (дипломи МКФ анімаційних фільмів у Франції, 1987) та у Хіросімі (Японія, 1987), «Вікно». Новий підхід до втілення фольклорної теми знаходимо в картині В. Гончарова «Чумацький шлях».

Подією в українському кіномистецтві стали фільми «Енеїда» В. Дахна та «Острів скарбів» Д. Черкаського. (Слайд 13) Кадри режисерів української анімації поповнилися дебютантами, які раніше працювали художниками-постановниками, художниками-аніматорами: Н. Марченкова, Н. Чернишова, М. Титов. Серед творів цих режисерів вирізняються такі фільми: «Людина з дитячим акцентом» О. Вікєна, «Кохання і смерть картоплі звичайної», «Знайда», «Залізний вовк» Н. Марченкової (приз журі 6-го МКФ «Крок», 1999), «Коза-дереза» І. Смирнової, «Лякалки-жахалки» Н. Чернишової, І. Гуньковського і Н. Марченкової (приз 2-го МКФ «Крок», 1993), «Синя шапочка» Н. Чернишової (1-а премія за кращий фільм в розділі «Анімація» Національного журі та 1-а премія Міжнародного журі кінофестивалю «Відкрита ніч – дубль три», 1999; приз за музику на МКФ у Північній Кореї, 2000), «Страшна помста» М. Титова, «Бобе Майсес» О. Касавіної (1-ий приз МКФ жінок-кінематографістів, 1993), «Колода» С. Кушнерьова, «Історія одного поросятка» Л. Ткачикової за твором Ю. Винничука (приз «Кришталеве яблуко» 3-го МКФ жінок-кінематографістів у Мінську, 1995; приз журі 3-го МКФ «Крок», 1995), «Колобок» В. Конопльова (приз МКФ анімаційних фільмів «Крок», 1991).

Новітня історія

Фільми останнього десятиріччя об'єднує виразна національна спрямованість. Це або варіації на тему фольклору («Покрово-Покровонько» А. Трифонова — диплом журі МКФ слов'янських і православних народів «Золотий витязь» (1998), «Як у нашого Омелечка невеличка сімєєчка...» Є. Сивоконя — дипломи МКФ анімаційних фільмів у Ешпінью (Португалія, 1999), Аннесі (Франція, 2000), «Рукавичка» Н. Марченкової, «Кривенька качечка» А. Грачової, «Круглячок» Т. Павленка, «Ходить гарбуз по городу» В. Костилевої) (Слайд 14) або екранізація літературних творів («Вій» А. Грачової за М. Гоголем, «Різдвяна казка» А. Трифонова за сльозою М. Черемшини, «Казка про богиню

Мокошу» Н. Чернишової за мотивами твору С. Плачинди; «Тополя» В. Костилюєвої за мотивами поеми Т. Шевченка).

Документальний фільм – фільм, в основу якого покладені зйомки реальних подій та осіб. Темою для документальних фільмів найчастіше стають історичні події, культурні та соціальні явища, відомі особистості та товариства.

Перші документальні фільми було ще знято на етапі зародження кінематографа. (Слайд15) «Людина з кіноапаратом» — німий експериментальний кінофільм Дзиги Вертова 1929 року, один із найголовніших маніфестів світового кіноавангарду.(Слайд 16) Фільм знято як хроніку одного дня з життя великого міста, зафіксовану кінокамерою-кінооком. Задум стрічки належить оператору Михайлу Кауфману, який запропонував Дзигі Вертову створити «щоденник кінооператора» (цей фільм став останнім спільним проектом талановитого творчого тандему).

У 1930 р. в Україні з'являється перший звуковий фільм — документальна стрічка Дзиги Вертова «Симфонія Донбасу» («Ентузіазм»).(Слайд17) У цьому фільмі він зробив те, що у 60-ті стало називатися "конкретною музикою", що використовує реальні життєві та промислові шуми як складову частину музичного образу. Кіногрупа Вертова не лише записала справжні шуми та звуки, вона вперше здійснила серію синхронних зйомок - одночасну зйомку зображення із записом звуку. Він прагнув до того, щоб його фільми були не озвученими, а звуковими.

Цей фільм проклав дорогу на екран хронікальним звукам, організованим у симфонію. Німецькі газети писали про цілісність художньої композиції "Ентузіазму". Композитор Ганс Ейслер вважав, що не лише режисери - всі музиканти світу можуть вчитися за ним, бо "Ентузіазм" найгеніальніше з того, що нам надало звукове кіно". Залишив свій захоплений відгук і Чарлі Чаплін: "Я ніколи не міг собі уявити, що ці індустріальні звуки можна організувати так, щоб вони здавалися прекрасними. Я рахую "Ентузіазм" як одну з най- хвилюючих симфоній, яку я коли-небудь чув. Містер Дзига Вертов - музикант. Професори повинні у нього вчитися, а не сперечатися з ним".

Про Вертова словами Вертова: «Я – кінооко. Я – око механічне. Я – машина, що показує світ таким, яким тільки я зможу його побачити. Я звільняю себе від нерухомості людської, я в безперервному русі, я наближаюся й віддаляюся від предметів, я підлазю під них, я рухаюся з мордою коня, що біжить, я врізаюся на повному ході у натовп, я біжу перед солдатами, що біжать, я перекидаюся на спину, я піднімаюся разом із аеропланом, я падаю та злітаю разом із падаючими та злітаючими тілами...».(Слайд 18)

Продовжуючи розповідь про кінооператорів документальних та науково-популярних фільмів, хотілося познайомити вас із творчістю ще одного знаменитого українського кінооператора – Олександра Івановича Вертелецького.

З 1962 по 2004 роки працював на Українській студії хронікально-документальних фільмів. За 43 роки роботи на студії він пройшов великий творчий шлях від освітлювача до відомого українського кінооператора. Володіючи широким діапазоном кінооператорської майстерності, від подієвих репортажних документальних зйомок до поетичної образної кінопубліцистики, ним було знято на студії Укркінохроніка понад ста документальних фільмів та кінонарисів різної соціальної тематики, багато з яких були відзначені призами та дипломами на різних міжнародних та інших кінофестивалях.

Широке визнання отримали фільми: “Розкажи про себе поле”, “Енергійна людина”, ”Степан Васильченко”, “Зійшов солдат на п'єдестал”, “Школа в Сахнівці”, “Літо з осінню стрічається”, “Сільський оркестр”, “Слово після страти”, “Ми з України!”, “Петро Шелест, роздуми та люди”, “Ой на горі калина”, “Хресна дорога”, “Богдан Хмельницький” та багато інших.

Художньо-публіцистичні фільми, “Солдатські вдови” та “Я вбитий в Сталінград”, які були зняті разом з режисером Володимиром Артеменко, стали яскравим явищем у Світовому документальному кінематографі. Ці фільми у 1984 році були відзначені Премією Національної Спілки журналістів України.

Документальний фільм “Солдатські вдови” отримав Головний приз на Всесоюзному кінофестивалі «Молодість-83» та Головний приз на XVII Всесоюзному кінофестивалі в м.Києві (1984р.).(Слайд19)

Саме цей фільм - “Солдатські вдови”, став основою одноіменної експозиції у «Національному музеї історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років» у м.Києві. Фінальний кадр цього фільму, колективний портрет - 268 солдатських вдов села Мельники, Черкаської області, став тематичним центром усієї музейної експозиції.

У 2003 році документальний фільм „Солдатські вдови” номінований ЮНЕСКО в числі 100 найкращих фільмів ХХ століття. Після зйомок фільму «Богдан Хмельницький» у 1996 році, коли почався фінансовий занепад Української кінематографії, Олександр Вертелецький особисто створює відеостудію при громадській організації та починає знімати авторські фільми. Як режисер-оператор створює документальні фільми про патріотичну діяльність різних громадських організацій та рухів.

У 1999 році «Золоту медаль Люм'єрів” здобув документальний фільм О. Саніна «Гріх», знятий оператором С. Михальчуком.

«Невідома Україна» — цикл документальних фільмів, що охоплює майже всю історію України від неоліту до прийняття незалежності.(Слайд20) Цикл “Невідома Україна” яскраво, переконливо і дохідливо подає відзняту кіномонографію з історії України. Вона однаково цікава і школяру, і пересічному глядачеві, і професійним історикам.

108 фільмів загально-історичного циклу, від Стародавніх часів → Ко заччини → Центральної Ради → до проголошення незалежності України, доповнюють три тематичні програми:

(12 фільмів) “Золоте стремено” – історія української армії.

(12 фільмів) “Лікарська справа в Україні” – історія медицини.

(8 фільмів) “Як судились колись в Україні” – етюди з історії права.

Історія України, центральноєвропейської держави, важлива і невід’ємна частина світової історії. Не лише українцям, а і кожній культурній людині у світі, ми адресуємо результат нашої спільної творчої роботи.

«Хто не знає свого минулого, той не гідний свого майбутнього» — ці слова видатного українського поета Максима Рильського можуть бути епіграфом до унікального кіноциклу «Невідома Україна», що була створена Національною кінематекою України. Був проведений кропіткий пошук в архівах, фондах наукових бібліотек, приватних зібраннях. Знайдено дуже рідкісні документи, збережені українською діаспорою та істориками багатьох країн світу. Уважний аналіз і порівняння даних дали змогу авторам поставити кожний фільм циклу на міцний фундамент незаперечних фактів. Завдяки цьому, цикл «Невідома Україна» є яскравою, наглядною, переконливою і дохідливо відзнятою кіномонографією з історії України. В ній знайде багато цікавого для себе і школяр, і звичайний глядач, і професійний історик.

Науково-популярний фільм — жанр (вид) кінодокументалістики, завданням якого є оприлюднити наукові відомості, факт і результати досліджень, описати на рівні загальних понять (тобто «популярною мовою») наукові гіпотези, ідеї, відкриття, погляди, може стосуватися як вже добре вивчених питань, так і тих, що перебувають у процесі розробки, «на вістрі» науки. (Слайд 21)Таким чином науково-популярні фільми також популяризують (пропагують) глядачам по суті і сам науковий метод для сприйняття навколишньої дійсності.

Київська студія науково-популярних фільмів зняла величезний масив стрічок, серед яких – шедеври жанру («Мова тварин», «Чи думають тварини?», «Сім кроків за горизонт» режисера Ф. Соболева та ін.).

Ліпшиць Григорій Йосифович— український кінорежисер. Був членом Спілки кінематографістів України. Він режисер таких науково-популярних фільмів: «Коксагиз»(1949), «Зелена вулиця»(1951), «Спортивна Україна»(1951), «Урок на все життя»(1952), «Наші чемпіони»(1953), «Кормовий люпин» (1953).

Запис у зошитах.

Основні терміни та поняття.

V. АКТУАЛІЗАЦІЯ НАБУТИХ ЗНАНЬ (РЕФЛЕКСІЯ)

Бесіда.

1. Чи переглядаєте ви зараз українські мультфільми? Який ваш улюблений мультфільм?
2. Які теми документального та науково-популярного кіно вас цікавлять?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ.

ВИСНОВОК. Разом із світом змінюється мистецтво, трансформуються художні потреби глядачів і зростають технічні можливості створення кінофільмів.

Незмінною залишається лише традиція мистецтва - великі ресурси, що у національній переробці дають шедевральні плоди.

Національна політика щодо національного кінематографу вже піддається реформуванню і хочеться вірити, що це великий старт нової епохи в галузі кіно. Проте, це не найголовніше.

Основним є питання потреби народу до власне українського продукту. Чи готовий наш глядач до сприйняття переродженого вітчизняного кіно? І чи справдяться сподівання тих, хто хоче дивитись українські фільми?

Відповіді на ці питання може дати лише час, але я вірю в те, що роки застою в цій галузі не були припиненням розвитку. Це був такий собі «інкубаційний період», за час якого наші митці акумулювали великий наявний потенціал і зараз з новими силами розпочнуть розвивати кіномистецтво.

Українське кіно – унікальне. Воно виростало на родючій землі нашої Батьківщини, вижило в умовах тотальних репресій, і спромоглося попри усі перепони зберегти національну ідентифікацію. І що найголовніше, українське кіно буде жити. Бо фільми нашої держави багаті душею, а дух української нації – непереможний. (Слайд 23)

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Випереджальне завдання

Підготувати презентації по темі «Художня культура української діаспори».